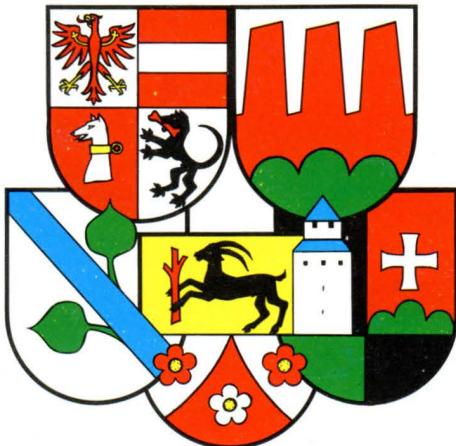

calendario ladin 1989

CASSA RAIFFEISEN VAL BADIA

I ún portines te dúc i Comuns dla Val Badia

Nosta autonomia se dà la possibiléte de ester ajornà te dötes les operaziuns scioche por ejempl:

- Finanziaménç por n tëmp cört, lunch o mesan (artejanato o agricoltöra, próma ciasa)
- Intermediaziun de finanziaménç particolars (Mediocredito - Istituto Credito Fondiario - BEI)
- Cunsulënza y assistëenza te pratiches de contribuć provinzial y statai
- Prefinanziaménç
- Fideiussiuns bancares de vigne sort
- Chertes por sceć
- Bancomat - Bankamerikard Visa - American Express Card - Viacard
- A.C.I.: rinové la patënt, mudé la targa, residënça, liber de zircolaziun, demoliziu de targhes, membri A.C.I. nüs
- Leasing
- Factoring

Cun nos é dessigü döt plü scëmpl

PORTINES: Corvara	Tel. 0471 / 836243
Colforsch	Tel. 0471 / 836163
Badia	Tel. 0471 / 839732
La Val	Tel. 0471 / 843140
San Martin	Tel. 0474 / 53102
Al Plan de Mareo	Tel. 0474 / 51180
TELEX 401554 R BADIA	
TELEFAX 836295	

calënder ladin 1989

*dè fora da Ert pur i Ladins
dla Val d'Badia y Marô*

Oies de Badia
ciasa dl beat Ujöp Freinademetz

L'ann 1989

L'ann 1989 é n ann scëmpl cun 365 dis.

Tla liturgia mëtel man cun la 1. domënia d'Advënt, ai 27.11.1988 y se finësc la sabeda, 2. de dezember 1989.

L'ann di Giüdes 5750 mët man ai 30. de setember 1989.

L'ann dl Islam 1410 mët man ai 4. d'agost 1989.

L'aisciöda mët man ai 20.3. (16.28 h); l'isté mët man ai 21.6. (10.53 h); l'altonn mët ai 23.9. (2.20 h); l'invêr mët man ai 21.12. (22.22 h).

Capiun 8.2.1989 - Pasca 26.3.1989 - Assënza 7.5.1989 - Antlés 28.5.1989 - 1. d'Advënt 8.12.1989.

Scürëzes dla löna: scürëza totala ai 20.2. (söla sëra da udëi), scürëza totala ai 17.8. (da dô mesanöt inant).

La scürëzes parziales dl sorëdl n'é nia da udëi chilò da nos.

jené
iener

Jené-iener

1 Domënia	Nanü - S. Maria, uma de Dî, de prezet
2 Lönesc	Basilio y Gregöre l'Gran
3 Mertesc	Genofefa
4 Mercui	Angela, Cristina
5 Jöbia	Emilia
6 Vëindres	S. Guania (Bonia), Trëi Rëc, de prezet
7 Sabeda	1. dl mëis - Valentin, Raimund
8 Dumënia	Bato de Gejù, Severino
9 Lönesc	Julian
10 Mertesc	Gregöre, Wilhelm
11 Mercui	Paulin
12 Jöbia	Hilda
13 Vëindres	Ilario, Gottfried
14 Sabeda	Rainer, Engelmar
15 Domënia	2. dl'ann lit., A. Ianssen-Romedio
16 Lönesc	Marcello, Teobald
17 Mertesc	Antone l'Gran, patrono d'Antermëia
18 Mercui	Regina, Susanna
19 Jöbia	Mario, Heinrich
20 Vëindres	Bostian y Fabian, patroni da Piculin
21 Sabeda	Meinrad, Agnes
22 Domënia	3. dl'ann lit., Vinzenz, Walter
23 Lönesc	Heinrich Seuse, Hartmut
24 Mertesc	Francësch da Sales, Vera
25 Mercui	Cunversciun de s. Paul
26 Jöbia	Tito, Tomoteo, Paula
27 Vëindres	Angela Merici
29 Sabeda	Tomësc d'Aquin, Manfred
29 Domënia	4. dl'ann lit., Ujöp Freinademetz
30 Lonësc	Martina
31 Mertesc	Jan Bosco, Emma

Iener-messè

Al pò ester, ch'i se recordëis ñiamó val' di articli di mëisc dl'ann passè. A valgëgn i sarài sta massa lunç, a d'atri massa stersc, ñiamó a d'atri massa rì, indò a d'atri massa da dessené.

L'scrivan de chisc articli é scialdi surd, mo impò àldel scialdi l'sonn dles ñiampanes de sù scriç y insciö inè de chisc articli di mëisc.

Atira dò che l'calënder è gnü fora, m'â dit un: "Ah, rajun èis bëgn tan! Scriede mā inant insciö".

I cunësci impò impü scialdi i ladins. Ai n'é dessigü nia damat, mo ai à madér scialdi l'viz de urëi scoé dagnora mā dan la porta di atri (sanbëgn de chi che ne sta nia a müs) y ai ne vëiga nia cis l'gran scich, ch'ai à dan süa porta.

A nos ladins se våra mefo trö massa bun. Che ara i väis bun a jënt, è sanbëgn da i cunsëntì... ma massa bun? da üna na pert gヌnse "cocolà" y da l'atra pert gヌnse "cocolà" y insciö sunse sciöche de té mituns, che ciafa massa tröp patüc da fa blëita; ai n'é plü cuntënc cun nia, ai ne sà ci se damané, ai oress tres avëi ñiamó de plü.

Y spo ñiamó val': sc'i oress insciö romené o fa romené demez l'scich dan la porta di ladins instësc, spo ne l' feji mine cun sënn ne, mo purciudi ch'i ti ô bun! Mâ purchël! Sc'i l'fajess cun sënn,

spo me punsassi: "Broderesse mefo tan dì ch'orëis te osc pal-tan". Chël foss veramënter stlet y burt.

Sce l'dutur mët la medejina da desinfeté dlungia la ferida o la plaia, spo ne féjera nia më, mo ara ne varësc pa gnanca ne! Mo sc'al la mët sólo ferida o sólo plaia, spo féjera më y an scraia, mo indere: ara varësc!

Da l'atra pert pënsi inè, ch'al podess ester ora, che zacai àis inè l'coraje de nodé cuntra l'ega (pur tudësch: Gegen den Strom schwimmen), y no de dì dagnora mā: "scé, scé, bel dërt, bëgn bun, bëgn bun".

Da fa insciö se ingianuns instësc.

Üna dles cosses plü stletes é spo, can che an defënn l'mal. Chël oress dì: sciuré tosset tla sozieté y trà sö de ria jënt.

Inè ai propri familiars mësunse avëi l'coraje de dì (inè dan i atri) ci che é dërt y ci che n'é nia dërt, ci che é rudunt y éi che é stort, ci che é blanch y ci che é fosch.

Col pröm dé dl'ann s'unse augüré döt l'bun. I orun inè avëi l'coraje de se fa dl bëgn.

Na purdica o l'atra ne fesc nia mal. Sc'an mëss l'aldi, spo êl datrai manco bel, mo sc'ara é scrita, spo pôn inè nia la lì.

Ñiamò val'oressi se dì sëgn de iener. I dis é cörç y les nöts é lunges. Impé de sté ailò sciöche statues dan la televijiun ores y ores alalungia, fossel tan damí da

tó ca datrai n liber y lì laite. N bel liber pô ester n bun amich y dlaurela cõrta; al pô insigné y eduché. La televijiun ruvina gonót i nerf, i edli y datrai ñinamai la pêsc te familia, ñiudì che vignun oress odëi val'd'ater y insciö él i familiars che vëgn sotessura.

Dër mal élè da ti mête la televijiun te ñiamena ai pici mituns, ch'ai pôis ti ñiaré a döt y tan dì ch'ai ô. Cari geniturs, no fajede chël! Prëi tan bel de no! I ruvinëis üsc mituns y i frùc portarëis osc instësc.

Y sëgn a l'ater mëis.

Notizies:

Forà

Forà

1	Mercui	Brighta	
2	Jöbia	Prejëntaziun dl Signur, bened. dles čiandères, patrozinio a La Pli de Mareo	
3	Vëindres	1. dl mëis, Blaje, bened. de s. Blaje	
4	Sabeda	1. dl mëis, Rabano Mauro, Veronica, Gilbert	
5	Domënia	5. dl'ann lit., Ingenuin y Albuin, Agata	◎
6	Lönesc	Paul Miki y soz. - Dorotea	
7	Mertesc	Richard	
8	Mercui	Capiun - Iarone Emiliano, jaiun y astinëenza	
9	Jöbia	Apollonia, Lambert	
10	Vëindres	Scolastica, Wilhelm	
11	Sabeda	S. Maria da Lourdes	
12	Domënia	1. de Carsëma (invocabit), Gregöre II., Benedeto	◎
13	Lönesc	Adolf	
14	Mertesc	Valentin, Zirillo y Metodio	
15	Mercui	Siegfried	
16	Jöbia	Iuliana	
17	Vëindres	7 fundadüs di Serviti	
18	Sabeda	Angelico, Scimun	
19	Domënia	2. de Carsëma (Reminiscere), Bonifaz, Irmgard	◎
20	Lönesc	Corona	
21	Mertesc	German	
22	Mercui	Catedra de s. Pire	
23	Jöbia	Otto, Policarp	
24	Vëindres	Mattí apost., Ida	
25	Sabeda	Walburga	
26	Domënia	3. de Carsëma (oculi), Metilde, Ulrich	◎
27	Lönesc	Gabriel	
28	Mertesc	Roman, Solvana	

Forà

Al ne passa nia ia tröc dis, ch'i ciafi indô la cunferma, che an me dà rajun de ci ch'i scrit. Te na plata nia amica ài podü li val', olà ch'i udô che ladins se doda dl'inom ch'ai à ciafè da so pere. Ci püri ladins!

L'mëis de jené é incè passé. Al è l'mëis plü frëit pur la maiù pert y incè l'plü lunch. El vëi? N'él nia pur düc lunch anfat? Ah, chël bëgn, chël. Mo i minâ mâ, che a valgëgn i sà l'mëis de jené l'plü lunch, spezialmënter a jënt vedla.

Impò se pënsun bele: Ara va sòpert. Sòpert våra ciamicó deplü sëgn de forà. An cunësc bele dassënn ai dis, ch'ai vëgn plü lunç.

Ai 25. de jené, festa dla Cunversciun de s. Paul, dijòn: "Mez l'invêr ia, mez l'invêr ca."

Sëgn de forà dijun: "In santa Maria de forà vëgnel fora l'tass (o la laurs) fora de tana. Sc'al vëgn fora col cé fora dant y roda incérch, spo vâl indô col cé ite dant te tana y ara döra dí, cina ch'al sënt l'aisciöda y vëgn indô fora. Mo sc'al vëgn fora inzescü y sint frëit, spo vâl atira indô ite, mo ne sta nia plü dí te tana, al sint l'aisciöda".

Purchel dijun che in Santa Maria de forà dessel ester da vënt, frëit y da nëi, spo él speranza de ciafè defata l'aisciöda.

A Santa Maria de Forà i dijun incè Santa Maria dales ciandères, dea ch'al vëgn benedì y porté in prozesciun les ciandères benedides. Ares significhëia nosta fede via y ch'i dessun ester fis dl luminùs y no fis dl scür y dla nöt.

Chilò fossel tan tröp da dì, ciudi ch'i sun aldédaincö tan tröp devëntà fis dl scür y dla nöt. Can che al vëgn da sëra y scür, spo él tan de nosta jënt jona y incè manco jona, che ciafa vita y pëia ia. Olà pa? Chël ne sànn nia. Dì dijòl n iade n pere de familia dër cun la ria löna: "I ne sà gnanca, sce mi mituns é ciamicó tla provin-zia".

De chësc vers sunse pa tröc, ch'i un da punsé sura y da se trà tl nës.

Forà é zëne'ater incè l'mëis, che porta l'plü gran numer de furesti te nüsc païsc y cun i furesti sanbëgn incè i scioldi, porta l'pan da vigni dé a tröpa jënt. Plü dadì dijòn incè, che forà è l'mëis, olà ch'al toma plü nëi y la nëi é devëntada aldédaincö l'or blanch.

Gragn y dici va cun i schi y un che ne va nia cun i schi, pô mâ se dodé. Vignun sà y recunësc, ch'al é dër val'de sann da ji cun i schi. Ai vëgn dalunc adalerch a fa chësc sport. Pur chi che l'fesc pur sport, él dërt y bun y sann, mo olà ch'al é mâ plü feter deventè industria y de moda, mëtel man da ester de dann... ah, chël bëgn!

Söles pistes dla nëi suzedel tan de desfurtunes, purchël aldissel incè ailò da mëte averda y respeté

d'atra jënt, sciöche sön strada y
ndlunch.

Tan de caji suzedel ince pur chi
che va cun i schí da na munt a
l'atra, ciudì ch'al vëgn massa
püch metü averda ales luvines.

Impò mëssun dì, che l'sport,
sanbëgn l'dér sport, é n gran bëgn
pur gragn y pici y deplü ciámó pur
la jënt jona, aldédaincò che la jënt

à tan de tëmp lëde.

Fajede sport, mo lascede laprò
ince comané val' l' ciurvel... olà
ch'al n'é ciámó n püch!

Forà é impò chël mëis, olà ch'an
cunësc da n dé a l'ater, che ara va
söpert cun la sajun. In chësc ann é
l'carnescé scialdi cürt. Al mët
defata bele man la scerieté dla
carsëma.

Notizies:

Merz

Merz

1	Mercui	Albin
2	Jöbia	Agnes, Carlo
3	Vëindres	1. dl mëis, Friedrich
4	Sabeda	1. dl mëis, Casimir
5	Domënia	4. de Carsëma (Laetare), Dietmar
6	Lönesc	Fridolin
7	Mertesc	Perpetua y Felizita
8	Mercui	Jan de Dî
9	Jöbia	Bruno, Franziska
10	Vëindres	Milio, Gustav
11	Sabeda	Rosina, Ulrich
12	Domënia	5. de Carsëma (Iudica)
13	Lönesc	Iudita
14	Mertesc	Metilde
15	Mercui	Clemens M. Hofbauer, Luisa
16	Jöbia	Herbert
17	Vëindres	Patrick, Gertrud
18	Sabeda	Zirillo, Eduard
19	Domënia	dal Urì (Palmarum), S. Ujöp, om de s. Maria
20	Lönesc	edema santa - Irmgrad
21	Mertesc	edema santa, Christian, Axel
22	Mercui	edema santa, Lea, Elmar
23	Jöbia	Santa, Rebecca
24	Vëindres	Sanč, Elia, Caterina
25	Sabeda	Santa, Anunziaziun dl Signur
26	Domënia	PASCA DE RESSUREZIUN
		de n. Signur Gejù Crist
27	Lönesc	de Pasca
28	Mertesc	Guntram, Wilhelm
29	Mercui	Helmut
30	Jöbia	Amadeo
31	Vëindres	Beniamin

Merz

L'meis de merz s'incunda bel dassenn l'aisciöda. Cun döt che la nëi y l'invêr ti plajô a tan tröpa jënt, él impò feter düc che se cunforta indò al'aisciöda. Impröma de döt sanbëgn la jënt plü vedla. D'invêr mëssi ste daite, defora él frëit y nëi y dlacia y sc'an é vedli, sëntun deplü l'frëit y les iames stares, n'é nia plü tan sigüdes söl lize y sólo dlacia y sc'an ess da tomé, spo é n té òs sëch prësc rot ia y da varì él dër rî.

Al dijô n iade un: "N mal é prësc fat y da varì àn datrai mez n dé."

L'aisciöda va indò cun la nëi, al vëgn tarëgn y de bì trus. L'sorëdl va bele cotan plü alalt y scialda bindebò. Sot al sorëdl de merz dessun iuçe mëte fora i lec y i guanè.

D'aisciöda i sàl spo inèc plü bel ala jënt dër jona, che pô indò scricé y salté y s'la gode alaleria. Al é mefo bëgn döt n n'ater vire.

Inèc a l'atra jënt jona i sàl plü bel d'aisciöda. Ai pô indò ji dôi laurs y pô inèc indò plü rodé coi auti y coi motors. Chësta é pô la secunda vita dla jënt jona d'aldé-dainco: i auti y i motors. Sc'al é dërt o no, n'oressi pa me tó a dì. Ara é mefo sciöche pro döt cant: sce val'vëgn adoré dërt, spo él n bëgn y sc'al ne vëgn nia adoré dërt, spo él n mal.

D'aisciöda pôi inèc indò se dé jö deplü col sport y ailô él da dì l'medemo.

Can che chisc mezi moderns devënta videl d'or, spo ài lascé l'dér tru y ai va dô strades, che porta ala desdrüta y ala rovina dla jënt instëssa.

Ci ô pa purdërt la "Weiterbildung", de chëra ch'al vëgn tan baié y fat y sponü scioldi y tëmp y nöts y cursc y seminars y scores? Ci ô pa purdërt chësta "Weiterbildung" pur gragn y pici y pur jënt de vigni categoria?

Ara ô istriù la jënt a ester madüs y da ester patrunz dles cosses dl monn y inèc, sanbëgn, de dötes chëstes cosses modernes, y no da se lascé gorné y pesté sot da döt chësc patüc modern.

Mo savëise, co che ara é in réalité? I un l'viz da scuté sö a dötes chëstes istruziuns, mo nia da fa aladô. Ara é insciö! Vëi éle! Purchël vâra mefo inèc aladô! Nia da s'un fa de morvëia.

L'aisciöda à pa bëgn inèc ion spo chi dai furesti o, sciöche i sun ausà da dì, chi dai "sciori". Mëisc alalungia, pôn dì, ési tacà al laur dé y nöt. Ai se mëna pa bëgn düc pro, dai patrunz al personal. An vëiga bëgn, tan tröc mëss dô la saison ji dal dotur y se medié.

L'turism porta bëgn scioldi, mo laprò ciámó tan tröp d'ater. La medaia à dagnora döes perts, la dërta y la rodosa.

Jun mâ ciámó inant cun l'meis de merz. Al é bëgn dagnora l'meis dla Carsëma. In chësc ann mëtera bele man ai 8. de forà. La carsëma é dagnora lungia anfat, mo l'Carnescé é datrai lunch y datrai cört.

Al vëgn inmënt, ch'al é aldédaincö püch o tröp döt l'ann Carnescé.

N vedl dotur, al é bele codí mort, dijò n iade: "Sce la Dlijia n'ess nia metü sö la Carsëma, mëssassera sëgn la mëte sö".

Mo plûlere àn tut jö ñi che la Carsëma oress racomané o comané o scri dant ala jënt y chël é l'jaiun y i sacrificisc.

Che él pa ñiamó che ô jiné? Vigni dotur scri dant ai amarà val'dieta. Ñi é pa chësta dieta ater co jiné? Al é mefo jiné da ñi che é de massa y ñi che fesc mal. I doturs disc inè, che la maiù pert dles maraties vëgn dal bëire de massa y dal mangé de massa o se dé jö de massa col viz.

Plü che les autorités, i mezi de comunicaziun y i doturs perdica y scraia, tan mal che l'alcohol y l'fumé fesc y plü che la jënt ti salta ados sciöche l'iat sólo sorticia.

Al é da ciafé la ria löna, sc'an va t'en local publich y vëiga jënt, inè dër jona, cotan plü jones co jogn, che föma y no mân zigaret, mo un indò l'ater.

Osservede mân iade, sciöche les ères föma y sciöche i ëi föma. Ares tira ite chël föm döt cant, ñi che vëgn fora dl zigaret y l'dlot ite y jö cun na saù, sciöche al foss la miù cossa dl monn.

Olà vâl pa chël föm? Damanede mo n iade n bun dotur! Y chësc suzed ñinamai pro de té umes, che aspeta y olà che ñinamai la picia creatöra, tan picera y fina, mëss trà ite l'medemo tosso, che la mama pur gauja de n stlet viz ti dà.

Savëise, ñi cunseguënces ch'al é? Damanede mo n bun dotur.

Les cunseguënces dl alcohol y cënt iadi deplü spo dla droga cunesciuns assâ.

Al é Carsëma! Aldide n iade la usc dla Carsëma. Mo in chësc ann fajunse Pasca bele de merz y Pasca ô di ressureziun. Ressureziun ô dì indere creaziun nöia y liberaziun.

Sc'i orun la liberaziun dal mal, spo mëssunse impröma passé la Carsëma, ñiudi che zënza Carsëma y Vëindres sanc ne vëgnel nia Pasca.

Notizies:

Auri

1 Sabeda	Hugo, Irene
2 Domënia	Blancia, Sandrina
3 Lönesc	Anunziaziun dl Signur (impè dl 25.3.)
4 Mertesc	Isidor, Conrad
5 Mercui	Vinzenz Ferrer, Crescenzia
6 Jöbia	Wilhelm
7 Vëindres	1. dl mëis, Jan Bat. de La Salle
8 Sabeda	1. dl mëis, S. Ciascian y S. Vigile, patroni dla diozeja da Pursenù-Bulsan, Walter
9 Domënia	3. de Pasca, domënia de S. Ciascian y S. Vigile
10 Lönesc	Engelbert
11 Mertesc	Stanislaus, Rainer, Gemma
12 Mercui	Herta, Zeno
13 Jöbia	Martin I., Ida
14 Vëindres	Lidwina, Ernestina
15 Sabeda	Damian
16 Domënia	4. de Pasca, festa de S. Germano a S. Martin cun prozesciun sol. pur l'bun tëmp
17 Lönesc	Rudolf
18 Mertesc	Santa, Alexander
19 Mercui	Leo, Werner
20 Jöbia	Hilda
21 Vëindres	Conrad v. Parzham, Anselmo
22 Sabeda	Caio
23 Domënia	5. de Pasca, Ior, Gerhard, Adalbert
24 Lönesc	Fidelis
25 Mertesc	Merch evang., Erwin, Hermann
26 Mercui	Cleto
27 Jöbia	Pire Canisio, Zita
28 Vëindres	Pire Chanel, Hugo
29 Sabeda	Caterina da Siena
30 Domënia	6. de Pasca, Pio V.

Auri

Che él pa che ne se cunforta nia al mëis d'aurì y de mà. L'sorëdl va bele dër alalt. I dis crësc da n dè a l'ater, da doman y da sëra. Y spo, ñi bel da i ñiaré a chi prà plëgns de milandores, sciöche al foss la nëi. An à la vëia da se sënté amesa ite y ti ñiaré a vignöna cun sües fëies sciöche ares foss de sëda, tan fines éres, transparëntes oramai y luminoses.

De té belëzes n'ài nia jö ales basses tles gran vals y tla planüda.

Da doman adora y da sëra tert odunse i rehli, che se god' les prômes flus dl'aisciöda. I osservun ch'al é tiers che se tém dër; dô vigni boëcia d'erba, ch'ai se tol, ñiari sö y spizura les orëdles. Ai disc che i rehli n'à nia de bugn edli da desfarënié i curusc y les cosses, mo ai à dër de bunes orëdles. Chël é da capì, ñiudi ch'ai à de té gran orëdles, ch'ai pô les oje ia y ca, sciöche ai les adora.

Y childò oressi n iade porté n pinsier, ch'i me pënsi, che dër tröc ne s'ài fat pursura.

Çiudi à pa i iagri l'guant vërd? Çi fesc pa purdërt l'iagher? Al va a orëi stlopeté tiers de bosch, o sciöche an i disc salvadrin y salverjin, che ô dì tiers dla "selva"-bosch.

Pur pudëi i ruvë plü daimprò ch'ai sciafia, mëssi se vistì dô l'curù di bosc, di prà y dles munts

y chël curù é vërd... o él valgëgn che à n n'atra spligaziun?

Sëgn me vëgnel inmënt n n'ater problem, che regardëia la ñiacia. Tan tröp vëgnel inè scrít aldédaincö dl problem dla ñiacia. Ai disc, ch'an ne pô nia copé tiers y ch'an mëss mantignì la fauna döta canta y ch'al é na crûdelté da copé tiers... y inscio inant.

Al é dër vëi, ch'an ne pô nia martorjé y tichiné tiers; ah, chël no ne pôn fa, ñiudi che i tiers sint inè l'mé sciöche nos, o oramai sciöche nos.

Mo chi che disc, ch'an ne pô nia copé tiers, é la maiù pert de gran "falsi profeti" y de gran "farisei".

Al n'é de chi che ne mangia nia pösl o scarté o jüfa o balotes, mo da misdé y da sëra y döt l'ann bisteches y "prosciutto" y "arrosto" y coteletes y salami y "salicce".

Indere, da olà vëgn pa döt chësc patuc? N'él nia cér? Y can che ai rüva invalgó te val'restaurant, olà ch'al é sólo lista dles spëises: cér de rehl, cér de cerf, cér de porcel de bosch... spo se ñiari pa un cun l'ater y se lica bele i slef y disc: "I tolun chël... prendiamo quello... ja, wie nehmen einen Rehbraten, wir nehmen eine Hirschkeule..."

Y ñiudi pa no?! Tles prômes plates dla Scritöra stal scrít, che Chëlbelid à dé ala desposiziun dla jënt döt ñi che vir tl'aria, sólo tera y tl'ega. Al à pô cherié döt cant pur nos. Mo al ò ch'i savunse da l'amministré dërt. Purchël él dessigü falé da tichiné tiers o da i desdrüje, y i arati inè ch'al é falé

da lascé pené tiers, che n'é nia plü da vari.

Mo iö arati inçè che tröc de nos é devëntà de gran farisei.

An scraia y disc: "An ne pô nia copé tiers, mo an scuta bî chiç y ne s'infida apëna o n'oress gnanca protesté, sc'al vëgn copé jënt, miliuns de jënt al'ann mâ tl'Euro-pa.

Y sc'al é valgëgn, che oress ch'al gniss indô metü sö la pena de mort pur i plü gragn delinquenç, spo scraia indô nüsc gran farisei: "An ne pô nia copé jënt".

Mo sc'al n'en vëgn copé legal-mënter miliuns de inozënç, cënt pur cënt inozënç, spo n'äldeste no chich, no coch ...spo pèle, che döt é dërt.

Al vëgn cundané Erode, ch'al à lascé copé 200 mituns a Betleme, mo Erode é in cunfrunt a nüsc Erodi, y spezialmënter a nostes Erodiades, oramai ciámó n té mez sant.

Sëgn n'ai bëgn indô scrit jö de stersces, mo vëi éres! Sce ares ne se plesc nia, ne mëssëis mefo nia les lì. Vëi éres pa bëgn impò!!

Sc'i jun indô zruch söl tema di iagri, spo mëssunse pa bëgn se recordé, che tröc milesc d'agn ê nüsc antenâc mâ iagri y ara à döré dér dî, çina ch'ai à metü man da fa l'paür.

L'tosser che ruvina jënt y tiers y plantes, ega y aria y peres, chël tosser unse impormó nos inventé, cherié, cumpré y venù, nos gragn scicà ...maç!

La ciacia, sc'ara é regulada da dërtes normes, é pa bëgn dërt. Falada vëgnera, sc'i l'adorun mâ plü pur nosc egoism y pur nüsc caprizi.

La bela aisciöda se disc de respeté y ciaré dla bela natöra, che Chëlbeldì s'à dé.

Y sëgn ojunse plata a udëi, ci perdiches che l'mëis de mà sà da se fa.

Notizies:

Mà

1 Lönesc

2 Mertesc

3 Mercui

4 Jöbia

5 Véindres

6 Sabeda

7 Domënia

8 Lönesc

9 Mertesc

10 Mercui

11 Jöbia

12 Véindres

13 Sabeda

14 Domënia

15 Lönesc

16 Mertesc

17 Mercui

18 Jobia

19 Véindres

20 Sabeda

21 Domënia

22 Lönesc

23 Mertesc

24 Mercui

25 Jöbia

26 Véindres

27 Sabeda

28 Domënia

29 Lönesc

30 Mertesc

31 Mercui

S. Ujöp laurant

Atanasio, Sigmund, Boris

Filipo y Iaco apost.

dé dles Crusc, Florian

dé dles Crusc, 1. dl mëis, Iutta

dé dles Crusc, Antonia

Assënza - Palsacrusc, Helga

Friedrich

Beato

Gordian

Iachin

Pancraz

Servaz

PASCA DE MÀ - Pentecoste, Bonifaz

de Pasca de mà, Sofia

Jan Nepomuk

Walter, Pasquale

Ian I.

Teofilo

Bernardin

SS. TRINITÉ, Hermann, Josef

Renate, Iulia

Wipert

Dagmar, Ester

Beda Vener., Maria M. de Pazzi

Filipo Neri

Agostin de Canterbury

Les Antlés, Wilhelm

Bona

Ioanna d'Arc, Ferdinand

Metilde

Mà

De mà mai plöia assà. Insciö dijôn plü dadî y an l'disc bëgn inè ciamó aldédaincö. Vigni raísc dess n'en ciafé n pazun. Chësc vél sanbëgn plülerie chilò da nos. Da Pursenù ia y scialdi bele inè da Puster fora oressi de mà bele scialdi bel tëmp pur fa de bun fëgn y inè pur i furesti, che è ailò bele danman.

Chilò da nos sunsi mefo impò de 3-4 edemes plü indô. Chilò da nos dessel de mà fa plöia y de jügn spo bun ćialt, che l'erba pòis crësce dassenn.

Da fa crësce sciöch al alda ne bastel nia mā coltöra y plöia, mo al ó pö inè ester sorëdl, spo é la natöra che ciafa la dërta sostanza.

Chi da La Val dijô: "Da marcé da Pidrô dessun mazé jö l'erba cun na maciüia" (26.5).

I Maròi dij indô: "Da s. Iorzi (23.4.) dessun mazé jö l'erba cun na maciüia".

Chësc n'ó sanbëgn nia dì, ch'an dess tó na maciüia y ji fora pur chi prà y mazé jö l'erba, mo al ó dì, che da chë sajun n'é l'erba dër grana nia ciamó la dërta, ciudi ch'al pö ciamó gni les brojes da s. Antone y apraté adöm döt cant, spo ne crëscera nia plü inant.

Al è agn, ch'an dijô, ch'al n'ê nia plü de dërtes aisciödes, scioche an é ausà plü dadî, mo l'ann passé à indô albü na dërta y bela aisciöda y in cunfrunt al'ann

denant ên l'ann passé oramai n mëis plü bonoris.

An disc inè che l'aisciöda va cun Pasca. L'ann passé êl ste chësc, mo zënza se falun bëgn datrai. Co saràra mo in chësc ann? An spera döt l'bun. Pasca é naota dër adora.

Y sëgn val'd'ater! Mà vâ demez cun la nëi cina sönsom les munts oramai. Cun i schi ne våra nia plü da ji, mo cun val traghët ón impò ji. Ara é inscio aldédaincö. Jënt jona ô mā plü ji o sön liöstri (schì) o sön rodes. Purnant che la nëi se n'é, sciürun i schì t'en piz y tol ca chi traghëc da rodes, ch'ai i disc motors o rodes da raité.

É n motor o na roda val'de burt o de stlet? Pu no, no! Al é pa bëgn val'de dërt. Idi ti à dé ala jënt la forza y l'ciurvel de mëte adöm n motor o na roda. La jënt sà cynamai da mëte adöm fliegheri, televijiuns, computers y massaries che va tla löna y ciamó plü inant.

Tla Scritöra stal scrit, che Chëlbeldi ti à dé ala jënt l'comando de se assogeté la tera y les forzes dla tera.

Purchël é döt chël patüc, ch'i un nominé, dërt y bun. Al sta madér sciöche i l'adorun!!

Inè l'stlop é val'de dërt pur l'iagher; inè l'cortel é val'de dërt pur n gran gröm de laurs; inè i edli y les mans é de beles y gran beles scincundes da Chëlbeldi, che ara ne jiss apëna plü zënza dötes chëstes cosses... madér ch'i savunse da les adoré drët... ciudi

che döt sciafia inè de gni adoré mal! Sciafia èinamai da copé jënt y da ester de gran dann a döta la jënt.

Insciö éra mefo inè coi motors, les rodes y i auti. Tan d'ütl ch'ai é, ai sciafia da gni adorà mal.

Spezialmënter jënt jona é tan tacada ai auti, motors y rodes. Al é les massaries plü atraentes de nosc tëmp. L'möt él vignun che à da s'en cumpre y insciö n'él prësc plü co jënt. Y spo ól ester n bel gran auto, n bel gran motor y na roda americana; val'che fesc impresciun! Sanbëgn ch'al vëgn spo adoré vigni tëmp lëde pur adoré chères massaries, sön vigni strada leria o strënta, fora pur vigni sëmena, sö pur vigni èrt y fora pur vigni pré, cun na vera y n sciüsciüre, che fesc trumoré èinamai les èiases, dessené dassënn la jënt y spriguré i tiers de bosch.

Sön chëra él spo jënt che protestëia y nostà jënt jona damana: "Scé mo, ne podunse plü ester ingnó? Sc'i jun dô chi trus y dô les strades, se ciafunse müses y strauffs y sc'i jun fora pur les munts cun nüsc motors y nostes rodes, dàl ca les atres müses y i atri strauffs. Al ne se vëgn plü cunsëntì nia y an ne sà plü olà ester."

Al é da capì, os jogn, ch'al se sà bel da manajé chères massaries.

Al vëgn datrai inmënt, ch'i sëis bele nasciüs cun n motor o n auto tla man.

Mo impò mëssi se damané: "Mo él veramënter vëi, che os jogn aldédaincö n'ëis d'atri divertimënc pur se trà ia l'tëmp lëde, co büré incërch cun üsc motors y dessené jënt y ruviné natüra? Él veramënter vëi?"

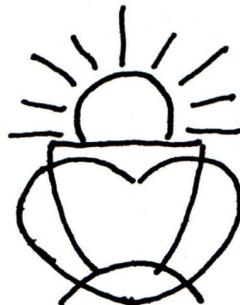
Al vëgn aldédaincö organisé tan de poscibilités pur invié ia jënt a na dërta vita-Jungschar, Jugendgruppen-Vereine de vigni vers - Cunferënzes y reunions, inè valgunes al edema - ne vëgnel nia ailò porté dant chisc problems dl tëmp lëde y de l'adoré dërt... ñiudi pa inè cun val' laur che plësc... mëssel propi dagnora mâ ester divertimënt? O can ch'i ne sun nia söl laur, mëssunse ailò dagnora mâ plü consumé, ci ch'i un davañé col laur?

Ne fossel nia dërt, che chisc jogn y chères jones, che é dagnora i medemi te chisc grups, ch'ai se dess inè jö cun ji a chirì chi che sta plülera dalunc, sanbëgn pur i trà. Chël è almanco plü dadì n bel gran laur dl'Azione cattolica.

Iö arati mefo ch'al foss tan dërt de punsé dò dër dassënn, sciöc'an messass fa pur gni madüs da gorné la tecника moderna y no da se lascé gorné da döt chël patuc, spo portaràl dessigü de bugn fruc.

Notizies:

Jügn

Jügn

1 Jöbia	Iustino, Simeon	
2 Vëindres	1. dl mëis - S. Cör de Gejù, Pire, Armin	
3 Sabeda	1. dl mëis - S. Cör de Maria, Carlo Lwanga y soz.	©
4 Domënia	FESTA DL S. CÖR DE GEJÙ, Crista, Werner	
5 Lönesc	Bonifaz	
6 Mertesc	Norbert	
7 Mercui	Robert	
8 Jöbia	Helga, Medardo	
9 Vëindres	Anna M. Taigi-Efrem	
10 Sabeda	Heinrich da Balsan	
11 Domënia	10. d'ann lit., Barnaba apost.	⌚
12 Lönesc	Leo III.	
13 Mertesc	Antone da Padua, patrono da Piculin	
14 Mercui	Meinrad	
15 Jöbia	S. Vî, Lothar, Gebhard, Bernhard	
16 Vëindres	Benno, Gherino	
17 Sabeda	Fulko	
18 Domënia	11. d'ann lit., Felizio	
19 Lönesc	Romuald	
20 Mertesc	Adalbert, Deodato	©
21 Mercui	Luije Gonzaga	
22 Jöbia	Paulin, John Fischer, Thomas More	
23 Vëindres	Edelraud	
24 Sabeda	S. Jan Bat., patrono da S. Martin	
25 Domënia	12. d'ann lit., Dorotea	
26 Lönesc	Vigile, Patrono d'Al Plan y da Colfosch	⌚
27 Mertesc	Hemma d. Gurk, Zirillo	
28 Mercui	Ireneo	
29 Jöbia	S. Pire y S. Paul apost	
30 Vëindres	Otto, I pröms martiri de Roma	

Jügn

Mo tan snel che döt passa. L'meis de mà è impò n pü lunch, mo an ne se n'à apëna anadé ch'al è ince ste passé.

Al sarà valgùgn che s'la rí sotman y oress di: "Al è vëi, che l'meis de mà è impü lunch, mo impò n'él nia tan lunch co l'artichl de mà tl Calënder.

L scrivan de chisc articli se pënza indere: "Avete ragione io. Da oje plata ne vâra nia tan ert."

Insciö unse ót plata y liun val'pur l'meis de jügn. Chèl à mā 30 dis. Magari gareta ince l'articl impü plü cõrt. Al sta döt ala ispiraziun... au!

Chilò da nos pòn dì, che l'meis de jügn è ince ciamó dër da ciüf y da flus. Jö ales basses mëti man de desfluri, spezialmënter dô s. Antone ia, mo sö pur munt vëgnel la flu tres plü grana y plü bela.

L'dér mëis cun i prà plëgns de ciüf è sanbëgn mà, mo tl artichl de chèl mëis àn mā feter brunturé y purdiché di motors y dles rodes y an messâ lascé, scenó gnôra massa lungia la storia.

Al foss pa ste tan dërt da scri val'di altà de mà a S. Maria, ch'an vëiga feter te vigni dlilia y te vigni capela. Aldédaincò àn ince i scioldi da se cumpré i plü bì ciüf. Al vëgn cínamai fat gara, chi che à l'plü bel altà, vëgnel immënt.

I ciüf è dagnora bi. Düc i ciüf è bi, mo nia düc i ciüf è bi anfat. Al n'é de chi che è plü bì y de chi che

é manco bí. Insciö éra pro döt, ince pro la jënt.

Al è ciüf che ne fesc nia chë gran parüda, mo purchël ési magari de medejina. Ince pro la jënt n'él un o l'ater nia tan bì, mo purchël ési magari dër prosc y valënè y da urëi bun.

Vigni ciüf y vigni porsona, che è tl sorëdl, fesc ince ambria.

Sc'al è ince vëi, che vigni ciüf é bel, purchël ne pòn pa ciamó dì ne nia di, che düc i ciüf passenëies adöm y che ai sides adatà te vigni post.

Da infurnì n alté, stàra tan tröp, sce un à "gusto" o manco. Al n'é de chi che mina da fa bel da cacé sö bënes plënes de ciüf y de erbes sö pur chi altà, un insura l'ater. Lascesse ester dit, che ara ne sta mo nët nia ala quantité, sce n alté é bel o burt. Ara sta plûlere da mëte sö i ciüf cun gusto, i dër curusc adöm, tl dër post y spo da desfarënié da na festa an dé scëmpl ia pur l'edema.

Te val'dlijies él dër de bi altà d'ert. Bel chi n'él nia dërt da stopé sö, ch'an ne vëiga gnanca plü dër, sciöche ai ciara fora. Gonót è n alté infurnì cun gusto y scëmpl, che è cotan plü bel, co n alté che somëia chèl gröm, olà ch'ai sciüra les gherlandes ruvinades de curtina.

L'"gusto" è na cossa gonót chersciüda cun na porsona, tla natöra y tl caracter de na persona, mo al se lascia ince eduché y insigné. Datrai él cínamai ince n pü na questiun de moda.

Impò el inè incér l“gusto” zertes normes y regules che dess valëi pur düc y bel chëstes regules y normes éle, che tégñ plü di, y no i caprizi dla moda.

A düc chi che à da fa cun altà de dlisia o de capeles oressi di: “Al n'é nia l'gröm che fesc bel, mo l'bel che fesc ligrëza.” A l é inè gnü fat cursc da infurnì altà de dlisia y de capeles. Val’jovassel!

Sc'an roda n pü incérch ti paisc y cunsidrëia n pü les dliljies, spo mëssun dì, ch'ai à al nord cotan plü “gusto”, co al süd, olà che i altà somëia veramënter datrai n “Abstellraum” o n “Treibhaus” (pur ladin ne sài nia les parores, ciudi che ares n'é nia!).

Pro l'alté àldel sanbëgn inè les ciandères. Inè chères dess pas-sené al stil dl'alté y ester rudentes no mâ da ciaré da üsc de dlisia sö, mo da vigni pert, spo fesc l'alté na bela y buna impresciun pur chi che vëgn te dlisia pur i ciaré ala dlisia y pur perié.

Oramai scialdi les medemes regiles vél inè da infurnì les ciases. Spezialmënter dô l'ultima vera él gnü sö tres deplü la usanza da infurnì les ciases d'isté y chësc é dër val'de bel y de dërt. La ciasa da ciuf é na ciasa via, é n alté tla

vita dla familia, é inè n sëgn ch'al é jënt che laora laite.

Sc'i jun tles porvinzies plü injö, spo odunse la maiù pert dles ciases mal rincurades, sënsa n ciuf, desertes y burtes y jënt jö dan porta, che mëna brac y iames da baié, mo ne fesc nia. Te de té ciases fassal burt da ste.

Ailò éra chilò da nos, pur furtüna, bëgn döt atramënter. Les ciases da ciuf fesc beles les ciases mo inè döt l'païsc.

Mo inè ailò pôl suzede de massa, sc'al röia adöm ciuf, che ne passenëia nia adöm, o ch'al vëgn metü te vigni piz y sö pur vigni ciantun ciuf, che ne vëgn tan gonót spo gnanca bagnà y fesc spo na burta figüra.

Inè ailò vëigun l'bun “gusto” o l'chic.

Sc'al vëgn inè impü fat gara cun i ciuf sòi soràsc, spo n'é chël nia val'de mal. Peso é na ciasa trascurada y zënza ciuf.

I furesti che vëgn chilò adal-lerch, amirëia nostes beles ciases y oress inè fa dô a nos, mo sanbëgn che ara ne va gonót nia pur vëi, dea ch'ai vir te cités o païsc, olà ch'al é n clima nia adaté.

Nos sun purdërt t'en païsc, che an pò i di n paraisc. De chësc dessun inè ringrazié Chëlbeldi.

Notizies:

Iuli-messé

1 Sabeda	1. dl mëis, Regina
2 Domënia	13. d'ann lit., Vijitaziun de S. Maria
3 Lönesc	Tomësc apost.
4 Mertesc	Ulrich, Elisabeta, Berta
5 Mercui	Antone Maria Zaccaria
6 Jöbia	Maria Goretti, Maria Teresia
7 Vëindres	1. dl mëis, Willibald
8 Sabeda	Adolf
9 Domënia	14. d'ann lit., Veronica
10 Lönesc	Erich
11 Mertesc	Benedeto, Olga
12 Mercui	Felize
13 Jöbia	Heinrich II, Cunigunda
14 Vëindres	Camillo, Ulrich
15 Sabeda	Bonaventura
16 Domënia	15. d'ann lit. - S. Maria dla munt dl Carmelo
17 Lönesc	Carlotta
18 Mertesc	Arnold
19 Mercui	Bernold
20 Jöbia	Margareta, Marina
21 Vëindres	Laurënz da Brindisi
22 Sabeda	Maria Madalena, Verena
23 Domënia	16. d'ann lit., Brighita de Schweden
24 Lönesc	Siglinde, Luisa
25 Mertesc	Iaco apost., patrono de Badia
26 Mercui	Iachin y Anna
27 Jöbia	Bertold, Natalia
28 Vëindres	Beato, Benno
29 Sabeda	Marta, Ladislau
30 Domënia	17. d'ann lit., Pire Crisologo
31 Lönesc	Nazio da Layola

Iuli-messé

De iuli (la parora messé él bëgn la maiù pert di ladins che ne capësc nia, inèc sce ora n'è nia tan mal!) mëtel man pur düc l'dér gran laur. Pur i paurs éle l'sié y restelé, pur chi dai furesti vëgnel inèc bele gran büsia.

Mo pur me n'él nia chë gran büsia. I à bëgn na bela falc cun cudà y cun n bel gran restel nü, mo i n'à nia na gomina da sié y i arati, ch'i sun inèc n stlet sotù, ch'al n'é degügn che me damana a sié.

Da sié ne me la udessi nia, mo da bate la falc ne sài nia y i n'à mai salpü.

Cina ch'i è a ciasa, él l'pere che me batô la falc. Da bate la falc m'ài dagnora stënté, mo da bate i mituns te scora nia tan ne.

Un o l'ater à pa bëgn ciamó da se lamenté, catö Giuvani, mo ai é mâm impò garatà.

Un de chi ch'i à mefo inèc n iade mostré la man pesoçia, m'è gñü purmez dô valgügn agn a me dì dilan, ch'i l'à gorné. Al m'à dit insciö: "Chi da ciasa me lasciâ fa ñi ch'i urô. Sce os ne m'esses nia laota gorné sciöch al toca, fossi gñü n püre cosce". Al é gñü n brau y bel y pros él, che à ciafè n bun laur ia dlungia Pursenù.

Mi pere me dijô mefo, che n ciaval jonn ne pôn nia lascé sciampé, sc'an ô fa n bun ciaval d'infora, scenó gnaràl n ciaval, che ne se lasciarà mai tignì.

A chësta regula y a chësc cunsëi m'ài mefo urü tignì. Gonót m'éra garatada, datrai magari inèc nia. Ara va ert da fa sauri! Mo aldédaincö, dô 45 agn de esperiënza, m'infidi da dì, cuntra vigni minunga moderna cuntraria, che düc chi pici ciavai jogn, ch'an à lascé sciampé, n'è nia plü da tignì!! Vëi éle! Stati intiers s'la vëiga impara! Peso él ciamó, sce l'autorité, side di geniturs co l'atra, i dà ciamó flé. Chël ô di, ti dé na sbürla ala cògora, che cogora bele cun döt l'pëis jöpert!

Sanbëgn fossel döt falé y datrai inèc gran falé da ciavaté jö n té möta pur vigni bisinela. Chël ne fejun gnanca cun tiers. La frascia dess mâm gni adorada, che la jënt jona vëiga ite ch'ai à falé y che l'falé ne n'alda nia da gni premié, mo castié.

Al sta scrit tla Scritöra: "Chi geniturs, che n'adora nia la frascia pur i mituns, ne ti ô nia bun ai mituns."

Punsede mo inèc impü dô: Co ñiarassera pa fora tla sozieté, sce la delinquëenza ne gniss nia castiada! Degüna porsona ne foss plü sigüda; al foss da tumëi!

Inèc l'castié ne dess nia gni fat cun sënn o tl sënn, mo pur amur; chël ô dì: pur vari chë porsona che à falé.

Datrai él bëgn chi che se dama-na: Sunsi propri tan ales basses, che i geniturs n'à nia plü la rajun de damané, olà che sü mituns y sües mitans va y olà ch'ai é sta? Chësc é n sëgn sigü, ch'ai va o é

sta te postè nia bugn, scenó n'ài nia bria da se dodé de l'dì, olà ch'ai va y olà ch'ai é sta. N'él nia vëi?!

I à inèe aldì n iade, che na möta dër jona damanâ süa mama: "Olà éste pa stada tan dì?"

Él mâ plü i mituns che pô damané papà y mamà, olà ch'ai va, ci ch'ai à fat y olà ch'ai é sta? Tan inant éra? Spo n'é la cògora, che bródora jöport, nia plü da tignì sö!

À i geniturs mâ plü l'dovëi de i dé ai mituns n tët, scioldi, spëisa y guant? Éra propi tan inant?

Caós, ai vëgn datrai adalerch y se scraia ados: "Iö sun bëgn maiorenne, volljährig, i n'à nia plü bria da me lascé dì y comané dai vedli".

Oh, a de té baià ne fossel pa gnanca tan ri da respogne. Un che é "volljährig" à l'dovëi de fistidié instëss dl alberch, dl vire, dl vistì y insciö inant.

Mo "volljährig cun 18 agn t'à mâ fat na lege di Guerns de chësc

monn, che é la gran pert mâ gnüda fata inscio pur gauja d'abiné plü jënt jona tles eleziuns politighes, y chësta jënt jona tles eleziuns politighes, y chësta jënt jona ési plü bugn da se cumpré sciöche ai i adora.

In realté, col spirit, col corp, l'educaziun ez. ne sëis ciámó di ne nia madüs y volljährig cun 18 agn.

Aaah, sëgn ài n iade podü me lascé fora. Al fesc bun pur la sanité. Al é inèe chisc i pinsiers de tan tröpa jënt, che pënsa ciámó cun criterio y i pinsiers de chi, ch'ai alda tan gonót baià y lamentàn, ài n iade orü porté tl Calënder ladin.

Al n'é ste n gröm che m'à perié de scri inèe n iade de chësc.

Deperpo ch'i scri chësc, àldi da n pere de familia, che disc: "Scriede mà inant l'calënder, ciña ch'i sëis bun. Al é tan dërt y s'infida inèe da dì la virité."

Y cun chësc, sc'i urëis propi, junse inant an n'ater méis.

Notizies:

Agost

Agost

1 Mertesc	Alfonjo M. Liguori	Ⓐ
2 Mercui	Eusebio	
3 Jöbia	Lidia, Benno	
4 Vëindres	1. dl mëis, Jan M. Vianney	
5 Sabeda	1. dl mëis, Dedic. S. Maria Maggiore, Oswald	
6 Domënia	18. dl'ann lit., Trasfiguraziun dl Signur	
7 Lönesc	Afra	
8 Mertesc	Domenico	
9 Mercui	Edith Stein	Ⓜ
10 Jöbia	Laurënz	
11 Vëindres	Clara d'Assisi, Susanna	
12 Sabeda	Radegund	
13 Domënia	19. dl'ann lit., S. Ciascian, patrono da S. Ciascian	
14 Lönesc	Werenfried	
15 Mertesc	S. Maria dal Ciüf, Assunziun de S. Maria al Cil, prezet	
16 Mercui	Stefo d'Ungarn	
17 Jöbia	Iazinto	☺
18 Vëindres	Elena, Claudia	
19 Sabeda	Jan Eudes	
20 Domënia	20. dl'ann lit., Bernhard, Ronald	
21 Lönesc	Pio X	
22 Mertesc	Maria regina	
23 Mercui	Rosa da Lima	⌚
24 Jöbia	Berto apost., Isolde	
25 Vëindres	Senesë, patrono da La Val, Ujöp d. Calas.	
26 Sabeda	Gregöre	
27 Dumënia	21. dl'ann lit., Monica	
28 Lönesc	Agostin	
29 Mertesc	Martirio de S. Jan Bat., Sabina	
30 Mercui	Amadeo	
31 Jöbia	Paulin, Raimund	Ⓐ

Agost

L'ann va mā inant, n dé indô l'ater y inscio edema pur edema y mēis pur mēis.

Dí dijòl n iade n té berba: "Dô otober vëgnel pa merz y chël é pa ciámó peso vél."

Sanbëgn, vigni mēis à so bel y so manco bel. Agost é purdërt bëgn inçè dër n bel mēis. Iuli y agost é pô i dui mēisc dl'isté. Sorëdl bel assà, spo tonn y trani, de dërtes plöies, datrai inçè témpesta y laprò n bel gran cialt de dé y inçè de nöt. Al ô pa döt ester pur maduri la natöra.

An dijò pô plü dadì: "Ci che iuli ne cösc nia, ne pô agost nia apraté".

L'cialt d'agost pô pa bëgn ester dër gran, cis plü dadì l'sintîn, can che an è fora pur chi ciamp a sojoré. Ailò scé ân pa ion, sce val'néora stopâ pur val'momènè l'sorëdl.

Mo chël pôn inçè osservé, che les nöts d'agost n'é nia plü tan cialdes co les nöts de iuli. L'sorëdl vëgn bele plü stanch y an vëiga bele defata dô marëna ia de té gran ambries, che vëgn tres plü lunges, cina ch'ares s'arjunj öna cun l'atra y ne se destaca nia plü cina l'ater dé.

D'agost él chilò da nos bëgn dër gran laur. I paurs é sö pur munt y ai à inçè n gran laur, dea ch'ai é mā plü püç. Plü dadì él da chësta sajun n gröm de jënt sö pur munt, fanç y fanceles, sotûsc y tiradöms

y al gnô lauré da na scurité a l'atra.

Dô vigni pera y incér vigni col ia gnôl sié. An recunesciô la valüta dl fëgn di prà da munt. Aldédaincö ne vëgni nia plü sià. An disc mefo tres, ch'al ne paia nia plü fora. Al pê ch'al pâis fora da cumpré chël fëgn dla planüda da sorüces, da rozes y da peres, che vëgn dala planüda, olà ch'al à pücia sostanza y é plëgn de tosser dles mascínns modernes dles fabrichs y dla strada.

Nosc fëgn da munt, che é plëgn de erbes y de flus de medejina – inçè sc'al é plü cört – chël ne vëgn plü araté a nia.

Savëise ci che é la gauja? Aldédaincö unse zënza da vire assà y gonót de massa y spo se fâlel pa bëgn inçè datrai la orienté. Al vëgn dit: "i n'adorun nia plü chël polif de chi crëp. I se cumprun l'fëgn. Ai se l'cundüsc cina te majun y sc'al é inçè plü stlet chël fëgn dla planüda, spo unse scioldi assà da cumpré la pannonia y l'liché laprò... y döt va. I sun pô tl'epoca dl consum y i scioldi mëss rodé.

Insciö la punsun gonót aldédaincö, mo sce chësta mentalité é la dërta o no, chëra é l'atra pert dla medaia. Al é pa bëgn inçè l'atra pert dla medaia, che se lascia udëi inurchëltan. Sc'al n'é madér no massa tert spo!

N n'atra gauja é pa bëgn inçè, che i paurs à manco jënt da ji a munt. An vëiga gonót mā plü val'vedl cun süa vedla sö pur chi prà da munt.

La jënt jona laora in gran pert pro i furesti tles ustaries, hotels ez. y se davagna oilò na bela gran soma de scioldi zënza tan de fadies y spo ài pa bëgn düè auti, ch'ai pô da sëra y inèc ia pur l'dé ji a ñiasa, olà ch'ai ciafa da papà y mamà da pone y da vire. N'éra nia inscio?

Plü dadî messâi pa gonót se spazé sön munt pur gni a ñiasa a sojoré siara. Spo jôn indô a munt y danü messân se spazé pur gni a sojoré l'orde y l'furmënt y a sié l'artigöi. An messâ pô laota vire da ñi che chersciô a ñiasa. Aldè-daincö ne vëigun apëna plü ñiamp fora pur nostes campagnes.

Ara é mefo inscio. Döt vëgn atramenter, mo cuntencê ên laota plü co sëgn.

D'agost röiel spo adalerch schires de furesti. Oramai vigni ñiasa é plëna y an n'en vëiga fora pur chi bosc y prà, sö pur les munts y sö pur chi crëp.

Guai sce vignun se toless inèc mât un n ciüf su sön nostes munts. Te püch tëmp n'un fossel plü degügn.

Cun plajëi mëssun constaté, che i furesti mët man scialdi da sconé y respeté la flora de nostes munts. Mo no dagnora!

Mé fejel bëgn y burt él daspavent, sce furesti se lascia jó invalgô amesa la plü bela erba de n pré da munt y destënn fora ailò sëues cûtres y so patüc y se scialda ite pur ores y ores alalungia. Te chi postc n'àl nia plü bria da sié l'paur!

Da dessené él ñinamai, sc'ai se chir fora n bel plan de n bel pré da munt pur soghé al palê. Ah, chël bëgn é da dessené y n sëgn de degüna cherianza. Chë jënt ne sà bëgn nët nia, ñiudì ch'ai va sö pur munt.

Mo al foss pa bëgn damì, sc'an ti l'dijess, sanbëgn cun cherianza. Gonót é pa de té jënt dla gran cité dër da tec incér nostes munts, sciöche nos sun mefo tla cité.

Mo sëgn mëssi lascé chësc mëis d'agost, zënza vëgnel indô massa lunch, sura i 31 dis fora. Da dì essi ñiamó dër tröp.

Notizies:

Setëmber

Setember

1 Vëindres

2 Sabeda

3 Domënia

4 Lönesc

5 Mertesc

6 Mercui

7 Jöbia

8 Vëindres

9 Sabeda

10 Domënia

11 Lönesc

12 Mertesc

13 Mercui

14 Jöbia

15 Vëindres

16 Sabeda

17 Sabeda

18 Lönesc

19 Mertesc

20 Mercui

21 Jöbia

22 Vëindres

23 Sabeda

24 Domënia

25 Lönesc

26 Mertesc

27 Mercui

28 Jöbia

29 Vëindres

30 Sabeda

1. dl mëis, Verena, Rut

1. dl mëis, Ingrid

22. dl'ann lit., SS. Angeli custodi, festa di iogn

Ida, Irmgrad

Maria Teresia, Roswita

Magno

Otto, Regina, Iudita

Nadé de s. Maria

Otmar, Pire Claver, Corbinian

23. dl'ann lit., an. dla cunsacraziun

dl Dom da Persenù y Balsan

Felix

Sant inom de Maria, Rebecca

Notburga, Jan Crisostomo

Ejaltaziun dla Crusc

Maria Dolorosa, Dolores

Cornelio y Ziprian

24. dl'ann lit., Hildegard, Robert

Lambert

Gennaro

Eustachio, Candida, André Kim, Paul Chòn H.

Matteo apost. evang.

Moriz y soz.

Lino, Tecla

25. dl'ann lit., Rupert y Virgil

Klaus von der Flüe

Cosma y Damian

Vinzenz de Paul

Wenzel-Lioba

Michiel, Gabriel, Rafael

Iarone, Vittorio

Setember

Iuli y agost é mëisc cun 31 dis y impò passi tan debota dlungia ia. Al é i mëisc da d'isté y chi passa čiamó plü snel, scebëgn ch'al é i mëisc cun i dis plü luncì y les nöts plü cörtes. An uress ch'ai foss čiamó plü luncì. Mo apëna che an se n'anadà, é setember chilò.

Bele d'agost cunesciôn da n dé a l'ater, ch'ai gnô plü cörç, cis dô les plöies da s. Berto.

De setember våra cis defüga jöpertcun l'dé y söpert cun la nöt.

Furesti n'él nia plü tröc, čiamó de té grups de jënt plü vedla, che ô plülera čiamó gni a se gode la pêsc, can che l'gran gröm de furesti n'é nia plü.

L'turism de mà, jügn y setember é plülera n turism familiar. Al n'en vëgn scialdi mâ de tài, ch'an cunësc bele da agn.

Da bel tëmp rodi döt l'dé sö pur munt y da sëra se sënti adöm pur se fa aurela cörta, s'la cunté y se bëire n bun gote de vin o na bira o l'atra. Al i sà bel da palsé.

Döt atramënter éra i mëisc da d'isté, olà che l'turism é deventé na industria, sciöche inè d'invér, olà che chisc furesti ne vëgn gonót gnanca pro da cunësce l'patrun de čiasa.

Al é n pü scialdi la mentalité te nostes valades, ch'an mëss fa reclam pur i furesti cun prospec, vign'ann indô danü y chi costa tröc miliuns.

Al é bëgn vöi, ch'ai à inè súa

valüta, čiudì ch'ai rüva fora pur l'monn y an vëgn inè a cunësce altamo l'inom de nüsc paísc.

Mo ara é suzedüda y ara suzed inè, che i furesti ciafa la cossa scialdi atramënter y spo ési dessenà y s'un va.

Dër n gran bun reclam foss l'bun tratamënt cun la spëisa, les čiamenes y l'ater comfort (no la teleivjiun o radio, che chël patüc n'ô gnanca la maiù pert tles vacanzes). Dër important éle sc'al é nët te čiasa, incér la čiasa ia, incér les majuns ia y spo te döt l'ambiënt dl paísc.

Dër na burta figüra fesc, sc'al é papier incérch, bossi, scatures, goti de papier, scarnüc y tasces de vigni sort de material, banç roç y cëstins roç incér les čiases y te chi bosc.

Sciöche nos metun averda a chël patüc, can ch'i jun t'en paísc furesto, inscio éle inè i furesti che osservëia nüsc paísc.

Sc'i sun de chësc vers apost, spo é chësc l'majer reclam.

Savëise, che i furesti cunta a súa jënt, a sú vijins y a sú cunesciüs, sciöche ara é te nüsc paísc y te nostes čiases, bel avisa sciöche nos fajun, can ch'i jun invalgò t'en n'ater paísc te na ustaria a mangé.

Nos dijun y aldiun dijòn: "Ailò mangiun bun, ailò ési valënè, ailò se stan saurì, ailò vëgnun tratà bëgn", y inscio inant.

Sce chësc n'é nia vöi, spo dijunse inè la nostra. Al é dlunch monn; al é dlunch jënt y i cune-

sciun atira, olà ch'ai é bugn y olà che ai n'é nia bugn.

Col setëmber se finësc spo bëgn inèc la saison di furesti childò da

nos, te nostes valades y inant våra spo ciámó ite pur "l'Lond", sciöche an disc, olà ch'al crësc üa, pom, pér, nûsc, ciastëgnes y n gröm d'atri früç.

Notizies:

October

October

1 Domënia	Da Rosare, Terejia dl Bambin Gejù
2 Lönesc	Ss. Angeli Custodi
3 Mertesc	Gerhard
4 Mercui	Francesch d'Assisi
5 Jöbia	Flavia, Plazido
6 Vëindres	1. dl mëis, Bruno
7 Sabeda	1. dl mëis, S. Maria da Rosare
8 Domënia	27. dl'ann lit., Gunter
9 Lönesc	Jan Leonard
10 Mertesc	Victor
11 Mercui	Bruno da Köln
12 Jöbia	Maximilian, Edwin
13 Vëindres	Eduard
14 Sabeda	Callisto, Fortunata
15 Domënia	28. dl'ann lit., Segra de düc, Terejia d'Avila
16 Lönesc	Margareta M. Alacoque, Hedwig
17 Mertesc	Nazio d'Antiochia, Rudolf
18 Mercui	Lüca evang.
19 Jöbia	Jan d. Brebeuf, Paul dla Crusc
20 Vëindres	Wendelin, Irene
21 Sabeda	Ursula
22 Domënia	29. dl'ann lit., Cordula, Albert
23 Lönesc	Severino, Jan d. Capestrano
24 Mertesc	Antone M. Claret
25 Mercui	Ludwig
26 Jöbia	Albuin
27 Vëindres	Wolfhard
28 Sabeda	Scimun y Iüda apost.
29 Domënia	30. dl'ann lit., Ermelinda, Ida
30 Lönesc	Dietger
31 Mertesc	Wolfgang, Elisabeta d'Ungarn

Otober

L'mëis d'otober é pur l'altonn n pü ci che l'mëis de mà é pur l'aisciöda, dui mëisc plëgns de curùsc.

De mà él dlunch ciüf che flurësc y fesc bela la natöra, d'otober él les fëies di lëgns che s'intënsç de düc i curùsc y fesc ligrëza ala jënt.

Trami dui chisc mëisc à la Dlijia dedichè ala plü bela flu inanter la jënt y chësta flu zënza maçes é santa Maria.

L'laur alaleria é pa bëgn scialdi rové. Al sarà ciamó val'soni da ciavé, capüc da tó fora. Incér s. Francësch pôl ester ch'an vëighi ciamó datrai val'rodeles d'artigöi pur incërch, sce l'temp à szeché. Mo al é pa bëgn inè rì da seçé, dea che l'sorëdl dà püch dì y é inè plü debl.

Mo al pô inè d'otober ciamó ester dér bel. L'aria é gnüda plü tléra y an vëiga i crëp y les munts döt tan bel tlér, sciöche ares foss taiades fora dal firmamënt. Tres deplü vëigun inè te nostra valada ciamó l'ross di prà nia sià. De té gran stumbli rosc y de té gran erba sëcia y burta élë, che n'à nia udü falc o mascînn da sié y rovina la natöra.

Ciamó n iade vêlel childò, che la natöra mëss ji deburiada cun la cultura.

Prà che ne vëgn nia sià, va defata in rovina. Sorüces, talpines y de vigni sort de d'atri pici tiers fesc a na moda, che dô püc agn ne

se lascel gnanca plü sié. Al devënta tera che ne porta nia plü frùc. Y che él pa che sà, ch'al pudess pa indô gni agn, olà ch'an foss cuntënc de vigni fustü, che foss da taié ia. Punsede mä n pü a Cernobil!! Al n'ess pa nia bria da gni vera pur ruvè a chi agn!

Ci fadies che nüsc antenàc à fat, cun les massaries da laota, da fa n bel pré y n bel ciamp, che mantignì families cënè y cënè agn y sëgn lasciunse ji tan tröp inmalora. Purciudi pa? Dér gonót pur nostra fraidité moderna. Tres deplü orunse, che les colombes apratedes se jôri tla boëcia y tan gonót se jôreres tla boëcia y i sun ciamó massa fraç de morde laite.

Al m'á fat impresciun, ci che n pere de familia à dit n iade, n pere de familia che à ciasa infora, mo che s'â porvè tla vita cun lauré ormai dé y nöt y è ste bun da cumpré Grund y fa sö ciases pur vël y süa familia.

Chél pere de familia dijô n iade: "I ti à arjigné les bisteches apratades a mi mituns, mo ai é massa fraç de morde laite."

Insciö él Chëlbeldí che se lascia crësce de bi prà cun de bela erba, al se dà döta chësta grazia de Dí, mo i n'orun nia pié dô, dér gonót pur gauja de nostra ignoranza y sanbëgn inè pur gauja de nostra fraidité.

Ciamó n iade mëssi scri: "Prà che ne vëgn nia sià, va in rovina."

Sc'al foss propri valgëgn, che ne sciafia veramënter nia da sié alta-mo sü prà da ciasa... ne fossil nia

ailò na possibilité de t'i lascé sié a d'atri, che uress i sié, inè in cajo pur püch o inè debann?? Él chësc n baié damat? Al pré i fajessel mā bun y ci che fesc bun al pré, i fesc inè bun a chël che à l'pré.

N paìsc cultivé ciara fora döt atramënter.

Cunscidrede mā n pü, sciöche nos ladins fajun: Sc'al é val'dis o edemes, olà che l'tëmp sceca n pü, o ch'al n'é nia propi avisa sciöche nos oressun, spo vëgnel brunturé y lamenté.

Spo can che Chëlbeldì se lascia crësce l'patüc debann, pôn dì, y se l'mët dan nostes mans, spo n'orunse nia l'pié dô. Él dërt inscio? Pu, no, no!!

I dessun tó la grazia de Dí cun ringraziamënt, spo podunse s'aspeté, che al s'un dài inant.

Chësc pinsier y proponimënt dessun spezialmënter fa sägn d'tober, ch'al vëgn fat feter te vigni dlijia l'dé de rinngraziamënt dla racolta.

Notizies:

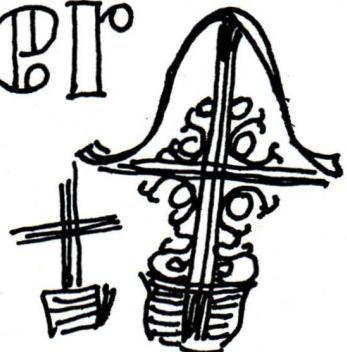

Novëmber

November

1 Mercui	GNISSANT, de prezet
2 Jöbia	Dé dles animes
3 Véindres	1. dl méis, Hubert, Martin d. Porres, Ida
4 Sabeda	1. dl méis, Carlo Borromeo
5 Domënia	dles animes, 31. dl'ann lit., Emmerich
6 Lönesc	Linert, 2. patrono de Badia
7 Mertesc	Engelbert
8 Mercui	Gottfried, Claudio
9 Jöbia	Dedic. Basilica Lateran, Roland
10 Véindres	Leo l'Gran, Iusto
11 Sabeda	Martin de Tours, patrono da S. Martin
12 Domënia	32. dl'ann lit., Iosafat
13 Lönesc	Stanislau Kostka
14 Mertesc	Alberich
15 Mercui	Leopold, Mario
16 Jöbia	Albert l'Gran, Margareta, Otmar
17 Véindres	Florino, Hilda
18 Sabeda	Dedic. Basiliches S. Pire y S. Paul
19 Domenia	33. dl'ann lit. Elisabeta
20 Lönesc	Edmund
21 Mertesc	S. Maria da Ierusalem
22 Mercui	Zezilia, patrona dla musiga
23 Jöbia	Columban, Clemente I.
24 Véindres	Flora
25 Sabeda	Caterina, patrona da Corvara
26 Domënia	Festa de Cristo Re, Conrad, Gebhard
27 Lönesc	Modesto
28 Mertesc	Berta
29 Mercui	Friedrich, Cristina
30 Jöbia	André apost.

Novëmber

L'ann vägn pur dassënn vedl. I bì curùsc dl mëis d'otober n'é nia plü. La fèia é tomada jö y les rames di lègns ne fesc gnanca plü dër ambria ne. I prà à pordü l'bel vèrd y sc'al é gnü la nëi, spo savunse bëgn, ci curù ch'ai ciafa.

Plöia y vënt, vënt y plöia: chël pôns aspeté tl mëis de novëmber y spo frëit laprò.

La natöra à pa bëgn impò ciamicò so bel da se dé, sc'i sun bugn da l'udëi. Ciaréi mä impü a chi bosc da lersc bi ghëi y spo inultima ciafi l'curù da rüja, sanbëgn denant che l'odlagn toma jö.

Mo al é gnü chit tla natöra; nia che s'armör plü, ater che val'agaciuns sö pur munt, val'creces, mo d'atri vici vëigun bëgn ciamicò n püch, mo aldì ne i aldun nia plü.

Al é gnü chit. Al é oramai da incrësce.

Un de chisc agn èi ciamicò ruvé n dé domisdé amez novëmber sön Pöz, da Nantersas sö y sö pur la risa èi jü. Can ch'i è ruvé sönsom, olà ch'an à mä plü püch minütè cina ia y jö dala üitia, bel ailò m'ài tut fora val'püch da mangé y da bëire y me sun sënte jö söl ruchsoch.

I ciarâ incérch. Dlunch é les munts plü altes cun na té picia cûtra de nëi. L'sorëdl jö bele scialdi bas. I savô, ch'i ne pudô nia ste dî ailò, mo i n'ess pa gnanca urü ste dî ailò. Al è da incrësce. I me sintí bel su al monn. Degun sëgn de vita al monn, ater

co val'néora, che sciampâ döt debota dô chi crëp ia. Zëenza nia che s'armoiô, degun tier y degüna erba y degun lègn y jënt sanbëgn nia.

I me punsâ mà: "Insciö é inè dër gonót l'altonn tla vita."

Jënt vedla vägn lasciada sora. I vedli se sint susc. Al mët man da incrësce... al vägn tres deplü l'incherscemuñ dô la ciasa dl ater monn, dl'atra vita.

Gnissant y dé dles Animes y döt l'mëis se fesc punsé, che nosta vita é bel avisa insciö sciöche l'ann. Inè te nosta vita vägnel l'altonn, olà ch'al vägn inè pronos tres deplü chit, cina ch'al vägn chit y scür dl döt. An dess inè punsé a chël!

Insciö éra inè col novëmber. An disc ch'al é l'mëis plü scür de düè. L'sorëdl va bas y tres plü bas y dà mä plü puçes ores al dè. Te val'postè ne dàl gnanca plü chël ne.

Sc'an ciafa pa mefo sö de té gran sorëdli de spidl, che slumina les ciases tl'ambria. Chël pôl ester bel assà. Valgëgn, pêle, che i à bele ciafë sö!?

Mo de novëmber se tira inè plü daimprò ales ciases no mä la jënt, che n'à nia plü cis laur alaleria, mo inè i tiers de bosch. Tröc vici se n'è jüs demez da nüsc paísc pur gni indô d'aisciöda, mo ci ch'an vëiga sëgn da d'altonn terd é i rehli te chi prà; ciamicure vägn jö ales basses, la olp se lascia udëi, mëdri, belores y inè d'atri. Ai sint l'frëit y la nëi y l'rì tëmp.

Dla ñacia unse bele aldì d'aurì. Y sëgn se punsarà valgëgn: "Scé mo, chësc scrivan dl calënder mëss propi avëi dlunch l'nës laite."

Eis pa bel rajun! Sabëis bëgn, al l'à tan gran, ch'al n'é nia bun da tigní fora.

Mo ñiamó val: n iager à inè dit a me instëss: "Scé mo, di iagri y dles ñias n'él propi mai nia tl calënder."

Sëgn l'àste! An ne sà mefo mai, ñi che é dërt. Ara é n pü inscio sciöche chël marou, che è ruvè n iade na domënia sön dlilia de Badia, can ch'al è mëssa. Oh, chësc é pa bëgn suzedü plü dadì.

Al è ruvè te dlilia, can che l'prou incundà dan mëssa l'orar dl'edema.

L'prou è n badiot, spo incundâl (i badioè dijess: "al cherdà") les mësses dla domënia dô y dijò: "dales sis massa (mëssa) adora, dales 8 massa (mëssa) tert."

Adascusc dijòl a chël dlungia: "Chilò ne sà, can ji a mëssa, dales 6 él massa adora, dales 8 massa tert. Incumà ne vái nia."

Impò oressi ñiamó inè in chësc mëis scri val'dla ñacia y di iagri.

N'él nia de bel, sc'i un te nüsc bosc, te nüsc prà, sön nostes munts tan de tiers salvari, nia stlüc ite te na gabia, mo che roda cun düta liberté intoronn: ñiamurc, rehli, cerf, mëdri, olps, lôi, tasc, muntagnoles, belores, variöi da sas (aquila=Steinadler), d'atres sorts de variöi, sorüciás (firadëses), valtùs, galedri, gran iai,

iarines blances, catürlì, düli, bubes, ciuites, colombes de bosch (pargarós), agaciuns, cornidles, corf y dër n gran numer de pici vici.

Chësta é pur nos dër na gran richësa. I à impormó lit, che te nosta provinzia y te chëra de Trent él deplü sëlvdadrin co te dotes les atres provinzies d'Italia adöm.

Çiudi pa? Dër dessigü çiudi che chilò valò les leges dla ñacia bele da valgëgn cënt agn incà y ares s'é svilupades aladô, che an pô zënz'ater dì, che ares é plü adata des co tles atres regiuns d'Italia.

Purchël se damanuse nos: Pur-çiudi ói pa se sforzé sö leges a nos, che n'é nia adatades pur nüsc païsc? An mëss propi ciafé l'impresciun, ch'ai fesc mä val'de té pur mostré, ch'ai ô ester mä vëi patrunz de düc y de döt, mo pur l'bëgn dla fauna y dla flora no na ota. I un l'impresciun, che l'ambria fascia n'ô nia dé dô.

Ai uress proibì döta la ñacia te nüsc païsc, sciöche ai à inè bele porvé de fa. Ci suzedel pa spo? Nia ater co che i bilderi ciafa "libera uscita" y copa jö döt cant ñi che büsia dan cana, o che ai vëgn da d'atres provinzies adalerch, de nöt cun l'auto y cun sües gran lüms y föma jö ñi ch'ai purdüsc, se l'mët t'auto y s'un büra zënza lascé pedies y sc'an uress daurì la boëia, pudessun ñiamó s'aspétá val'de peso!

Ai ne cunësc veramënter ñiamó nët nia nosta situaziun. Nosta jënt

ne copa nia jö i spoc, les vidunderes y döt l'ater, ci che à plöma. Purchël unse čiamó na té richëza de vici y d'atri tiers te nüsc bosch y te nostes munts.

Furesti che vëgn da lajö sö al frësch, m'à cunté, che te sü païsc n'él nia plü “lepri”, “camosci” y “caprioli”. Sc'al n'enn foss un, fossil l'ater dé mile iagri che fajess manöfer lassura. Ai me n'à cunté čiamó n gröm d'atres, ch n'é nia plü da rì, mo da pité!

Uressi propi spo cun de té leges nia dërtes desdrüje düc chisc tiers dla bela natöra ince chilò da nos?

Mo ince nostes leges va datrai sura sì fora. An cunësc mefo che ares vëgn fates, sciöche an disc pur tudësch “am grünen Tisch”, y che an ne cunësc gonót nia la natöra.

An mina de fa na seleziun pur trà sö de bugn tiers y comana inscio de copé jö müles y asós. In realtà fossil pa bëgn la natöra instëssa che savess plü co l'ciur-

vel de jënt da fa la dërta seleziun.

I tiers püri devënta spëisa de d'atri tiers y mantëgn inscio d'atres sorts de tiers.

Te nüsc gran prà da munt y te nüsc bosc udôn plü dadí čina ch'al gnô sié, de vigni sort de variöi; sëgn él deventé na rarité čiudì ch'al crësc mâ plü sö de té gran lëscia y i variöi ne vëiga nia plü jö les sortëces, les rozes y les bisches y inscio ài massa püch da vire y mëss muri fora o s'en ji te d'atri païsc.

Y sc'an uress proibì dl döt la čiacia, spo fossil bele da udëi danfora, che la coia desdrüjess la gran pert di tiers de bosch.

Sëgn de novëmber unse fat chisc pinsiers, che é dér n gran problem y dér de gran scerieté aldédaincö.

Respetede la natöra, čiudì che Chëlbeldí l'à cheriada pur la jënt.

Desdrüjede la natöra y ara pëtarà fora y fesc mé.

Notizies:

Dezember

Dezember

1 Vëindres	1. dl mëis, Natalia, Edmund
2 Sabeda	1. dl mëis, Bibiana
3 Domënia	1. d'Advént, Francësch Xaver
4 Lönesc	Berbura
5 Mertesc	Anno
6 Mercui	Micurà
7 Jöbia	Ambrojio
8 Vëindres	S. Maria Imaculata, de prezet
9 Sabeda	Liborio
10 Domënia	2. d'Advént, Angelina
11 Lönesc	Damaso I.
12 Mertesc	Hartmann da Pursenù, Ioanna d. Chantal
13 Mercui	Luzia, patrona da Lungiarü
14 Jöbia	Jan dla Crusc
15 Vëindres	Nina
16 Sabeda	Adelheid
17 Domënia	3. d'Advént, Iolanda, Lazaro
18 Lönesc	Filipo d. Ratzenburg
19 Mertesc	Pire de Arolsen
20 Mercui	Eico
21 Jöbia	Richard
22 Vëindres	Iutta
23 Sabeda	Jan d. Krakau, Ivo, Vittoria
24 Domënia	4. d'Advént, Vëia de Nadé, Adamo y Eva
25 Lönesc	NADE de nosc Signur Gejù Crist - gran festa
26 Mertesc	S. Stefo, pröm martire
27 Mercui	S. Jan Evang.
28 Jöbia	Mituns Inozënč, dé Fantû
29 Vëindres	Tomësc Becket, Tamara
30 Sabeda	Felix
31 Domënia	S. Familia, salvester

Dezember

Mo al é vigni mëis l'medemo timtom. An fesc mefo proponimënè ia y proponimënè ca, mo nia ne jô y peso ch'al é.

Chisc mëisc tl calënder vëgn mefo tres plü lunc. Mo savéis cì ch'al me sà, che n mëis lunch à plü dí da passé co n cört. N'él nia vëi?

L'tëmp passa tan snel, ch'an stënta veramënter da i ji dô.

Sëgn unse bele l'utlimo mëis dl'ann. Sce novëmber è plülera n mëis dala ria löna, spo é dezember n mëis che se fesc gni la buna löna. Cun döt ch'al vëgn frëit y la nëi, ne sàl nia dala ria löna. Chilò da nos él jënt che va al "Guldenamt - Rorate" y chël à bele l'sonn da Nadé. Les cater domënies d'Advënt é pu mä prësc passades y spo él Nadé dan porta.

La gherlanda d'Advënt, che n'é nia na vedla usanza chilò da nos, é dessigü impò na bela usanza, mo sc'ara devënta mä scialdi n bel "sopramobile", spo perdera de so significat. Plü bel fossel mefo, sce la familia s'abinass altamo n iade al'edema incér la gherlanda d'Advënt ia a perié deburiada. Plü dadí infurnín d'Advënt na statua de s. Maria y chël él düc che capi atira.

Mo sëgn de dezember pënsun bele dassënn ala gran festa da Nadé. Bele da cotan de cënt agn incà él chilò da nos la usanza de mëte sö da Nadé la cripele y te val'païsc, sciöche a La Pli, inè de fa sö lalte da Nadé fen piz de stüa.

Fora pur la Pli de Mareo feji ciámó scialdi chël.

Cotan plü tert impormó à jënt metü man da mëte sö l'Christbaum (lëgn da Nadé) y lascé plülera da na pert la cripele y l'alté.

Chësc suzedô plülera te chères families, che orô ester plü nobles. Plü tert orô scialdi düc ester nobli - no da paié la cûlta, mo da fa l'gran - y al ruvâ ite l'Christbaum, oramai te vigni familia. Sot l'lëgn da Nadé spo ól ester les scincundes - da dì bel y dërt dijun "i regali". De chël vers él inè gonót la superbia che regnëia y nanter chisc "regali" mëssel pa ester "carri armati", pistoles y stlop! Ah maç!!

Plü ch'an baia de pêsc y plü ch'an educhëia i mituns ala vera y ala violënsa.

Pur furtüna àn indô metü man de i dé plü impurtanza ala cripele. Jënt à ciafë indò plü ligrëza cun les cripeles y chësc é dér da laldé.

Laldé mëssun inè l'Istitut cultural Ladin "Micurà de Rü", ch'al à bele l'1987 metü sö na mostra de cripeles pur fa crësce l'interesse ales cripeles y l'ann passé ál organisé da d'altonn n curs pur fa cripeles.

L significat dla cripele é bëgn cotan maiù co chël dl lëgn da Nadé, che à purdërt süa raïsc tl paganesim, sciöche lëgn dla vita.

Pur nos cristiagn é Nadé la gran festa pur pici y gragn. N'natra óta, sc'an à da vire, sperun che chisc articli di mëisc àis l'meter plü cört y manco da fiëiuns.

Marçés

IENER-JENÉ

ai 4. a Bornech y Urtijëi - ai 25. a Tlüses.

FORÀ

al 1. a S. Laurënz - ai 15. a Badia
- ai 22. a Bornech - ai 24. a Tlüses.

MERZ

ai 14. a Bornech - ai 16. a S. Laurënz - ai 19. a Pursenù - ai 30. a Longega.

AURÌ

ai 11. a Bornech

MÀ

al 1. a Badia - ai 3. a Tlüses - ai 9. a Longena - ai 11. a Bornech - ai 26. a Pidrô.

JÜGN

ai 6. a S. Martin - ai 14. a Pursenù

- ai 23. a Longega - ai 24. a Bornech y Tlüses.

IULI

ai 22. a Bornech

AGOST

ai 9. Bornech - ai 10. a Tlüses.

Setëmber

ai 12. a Bornech - ai 14. a Tlüses
- ai 21. a Al Plan - ai 25. a S. Martin.

OTÖBER

ai 4. a Badia - ai 7. a S. Laurënz -
ai 23. a Pidrô - ai 26.27.28. a S. Scimun-Bornech.

NOVËMBER

ai 8. a S. Martin - ai 11. a S. Laurënz - ai 18. a Bornech.

DEZËMBER

ai 5. a Bornech.

Notizies:

Gili de munt (Türkenbund)

SALÜC LADINS

Bun dé y bun ann,
l'ann nü é danman,
al à metü man.
Al é d'auguré
l'bun ann, l'bun dé
al sânn, l'amaré,
ai pici, ai gragn,
ai vedli, ai jogn,
ai zoč, ai rudunč,
ai tec, ai scicà,
ai peri y umes,
a fanč y fanceles,
muradüs y manuāi,
ustís y ustires,
ai coghi y ai feurs,
a döt l'personal
te döta la val
y fora decà.
Al pech, al frisér,
al prou, ala cöga,
ai omi d'Comun
y spo ai maestri
y professeri, sanbëgn,
a düč i scolari,
y spo ai artisč,
a monies, doturs,
a nos pensionisč
y a os boteghiers
y a che pa čiamó?
Ai moleri inče,
a chi che fesc func,
fesc tëč y sorasc
y cuncia nüsc auti
y sanbëgn ai paurs,
co se dà da mangé
y mëss tan stracé
pur pici y pur gragn,
se dà inč'da bëire,
se dà da vistì.
Al n'è nia sauri.

Y sëgn ói auguré
n bun ann, n bun dé
al Calénder ladin
pur l'ann ch'à da gni,
ch'al röis dlunch incërch
y pòis i cunté
či che é, či ch'é ste
y fa bun'aurela
a düč chi che l'lì.
Ëis val'da di?

I n'à pa bëgn impò ñiamó lascé fora tröc y chi uressi ñiamó sëgn nominé. Mo co feji pa da nominé düc canç pur inom? Chëra ne va mine nel!

Purchël dijì: "Dér n bun ann cun ligrëza y sanité, concordia y iüstizia, cun furtüna y benedisciu, cun pësc y amur a düc i ladins, a ñiasa y fora decà ñina sura i cunfins fora y sura l'mér ia y indlunch incërch sön dötes les ijoles dla tera.

L'medemo bun ann oressi ti augüré inè ai nia ladins, a döta la jënt dl Tirol decà y delà di cunfins y ñiamó a düc i atri che à aldi y sà val'di ladins.

Chësc n'ô nia dì, ch'sun mâ nos ladins, ch'i jun a Paraïsc... oh no, no! I un pa bëgn da se porvé, ch'i sunse bugn da scufiné dô. Nos ladins sun pa bëgn de bela jënt, mo iö arati, ch'i ne sun pa dí ne nia tan prosc, co ch'i sun bi.

Y purchël augüra l'Calënder ladin döt l'bun impröma ales umes y ai peri de familia. La familia é la próma y l'unica sozieté che Chëlbeldì à metü sö instéss y purchël él la plü importanta söla tera.

In chësc ann n'ói nia fa tan de parores, bunes umes y bugn peri de familia, i oress mâ pro düt l'ater sanbëgn, s'augüré n gran coraje da trà sö ostes families: coraje inè da i dì la virité a üsc familiars, plü co a üsc vijins, coraje d'avëi la forza de mostré inè la scerieté a üsc mituns y ostes mitans, coraje de i di a üsc

mituns y ostes mitans ci che é dërt y ci che é stort, coraje de i dì chësc inè in prejënsa d'atri, inè sce ara toca da scombate la superbia y mostré umiliaziun.

A os geniturs oressi spo dér, dér dassënn s'auguré, ch'i n'urëis mai, mai, mo mai defène üsc mituns y ostes mitans, can ch'ai fala!! Ailò, savëise, i fajëis l'plü gran dann!

Döt l'bun, furtüna, benedisciu y sanité te vigni piz y ñiantun.

Döt l'bun ti augurunse spo ai pici mituns y ales pices mitans, a chi che ne va nia ñiamó a scora, a chi che va ala scora elementara y mesana.

A os pici s'augüra l'calënder ladin, ch'i sëis dagnora sagns y prosc y dala buna löna y ch'i cherscëis sö bì y stersc y gragn.

I sà pa bëgn, co che ara é: Cina ch'an é pici, oressun ester gragn y can che an é gragn, oressun indô ester pici. Spo s'augüra l'calënder ladin, ch'i ciafëis na dërta y buna educaziun da pert di geniturs, da pert dla scora y da pert di educadùs; sanbëgn inè ch'i ciafëis n bun ejëmpl dai gragn.

Savëis ñiamó, ci ch'i s'augüri? Ch'i ne ciafëis no massa patüc da fa blëita. Ciudi pa no? Ciudi pa no? Ciudi che i à tan de iadi o feter dagnora osservé, che i mituns, che ciafa n té gröm de patüc da fa blëita, n'é plü cuntënc cun nia. Ai ti ñiara n pü y l'sciüra demez y dlungia chël gröm de pattüc stài madër a pité.

Spo pôn osservé che mituns che à püch da fa blëita, ñiara dl patüc

y se tripa impara ores y dis alalungia. An à inè osservé, che chisc vögn da gragn de bugn lauranç y i atri de gran fraiduns.

L'medemo oressi inè s'auguré, pici mituns y piceres mitans, che üsc geniturs ne se cumpre nia n gröm de papes y de té plunder pur la gola. Impröma de döt fejel mal al corp y spo inè a osc caracter y a osta anima, ciudi ch'i s'ausëis ala gola y la gola, can ch'an è gragn, pô pa ester dér val'de stlet. Punsede mâ al fumé, al bëire y čiamò deplü ala droga. Düc chisc bur tiers, ch'i à nominé sëgn, vögn dala gola.

Purchël s'augüri, che üsc geniturs y educadùs tégni dér indô cun se dé chël patüc pur la gola.

I s'augüri inè, ch'ai se dài püc scioldi tles mans. Savëise purciudi? Ciudi ch'i ne savëis nia čiamó d'i adoré dërt. I ne savëis nia čiamó d'i aministré dërt. I saltëis atira impara te val'botëga a cumpré plunder.

Sëgn me dijarëise: "Chësc n'ó plü se cunsëntì nia."

Mo, impröma de döt n'ài nia scrit "nia", mo "massa" de chël patüc n'è nia dërt.

Can ch'i sëis gragn odarëise, ch'al é döt dërt, ci ch'i à scrit.

Magari dijëis inè: "Pu, al é inè l'compagn o i compagns che l'à".

Y purchël mëssëis inè os l'avëi? Y sce l'compagn, can ch'al é plü gran, é gnü n püre cosce? Spo pa? Oresses spo inè os ester de té püri cosci, che va da n spitol a l'ater o da na porjun a l'atra?

Dessigü ne nia! Y val'de té n'uressun nia, che os devëntasses, mo i oressun ch'i gnisses de dërtä jënt.

Purchël s'augüri čiamó n iade, ch'i sëis dagnora prosc y sagns y dala buna löna.

Čiamó spo oressi s'auguré val', ch'i ne stëis mai a ne fa nia y ch'i sëis bugn da ste dalunc dales ries compagnies. Savëise, sciöche ara é stada cun chë cassëta de pom, olà ch'al n'é inè un n frât laprò? Ai n'à nia tut demez chël pom frât y te püces edemes ê oramai düc i prom fraç.

L'calënder ladin ti augüra spo döt l'bun ai jogn y ales jones. Sanbëgn ch'ai side bì sagns, plëgns de forza, ch'ai àis dagnora laur, mo inè ch'ai àis la buna orienté al laur. I s'augüri čiamó, ch'i sëis dagnora bugn da se gorné l'auto y l'motor y ch'i sëis dagnora stravardà da desgrazies söl laur y sön strada y ch'i se recordëis dagnora, che l'quinto comandamënt vél inè sön strada.

I prighi de vigni sort te osta vita cunescëis pa bëgn! Lascesse insigné da üsc geniturs y dal autorité dla Dlijia, spo vâra pa bëgn.

A döta l'autorité spo ti augüri döt l'bun pur la vita y l'laur che ara à pur la jënt che i é sotmetüda. I savun, ch'al é n laur de gran responsabilité y spo tan, tan zité y implü él n laur, che ne vögn gonôt nia recunesciü, gonôt iudiché mal y inè n laur, olà ch'an n'alda feter mai n dilan.

Y purchël augüri a l'autorité les scincundes dl Spirito Sant, dér

tröpa paziënza y spo na gran imparzialité, che é pa tan importante, dea che bel ailò é la jënt tan zitía y vëiga tan atira les desfarénzies: "Ah, chël y chi bëgn y iö o nos no, ciudí che... che..."

L'uste amüs y la parëntela ne dess mefo nia avëi val'da dì tl laur dl'autorité.

L'calënder augüra spo a l'autorité dla Dlijia, dl Comun, dla Scora, dla Politiga y ales atres autorités impò tröpes ligrëzes, che i dà indò forza y orienté da lauré inant pur l'bëgn dla comunité.

L'pinsier ài bele impröma, mo l'auguré vëgn impormó sëgn, mo purchël dër sterch; al é l'auguré dër n bun ann y döt l'bun ala jënt vedla y sanbëgn spo ai amarà.

Ala jënt vedla oressi auguré dër dassënn n gröm de sanité, y spo ch'ai àis ciámó valgëgn de bugn y dì agn de vita, spo ch'ai pòis ste a ciasa cina ch'ara va y ch'ai àis n gröm de ligrëza a ciasa, tla ciasa de palsa o inè altró, olà ch'ai mëss ste.

Al'altra jënt oressi chilò di l'Calënder ladin: "Respetede y daide-

de la jënt vedla. Sciöche os tratéis la jënt vedla, insciö gnareis inè os tratà, sc'i ëis la furtüna de gni vedli. Recordesse: Sciöche i sun, chël savunse, mo sciöche i gnu, ne savunse nia.

Dër tröp ài spo da ti auguré ai amarà. Purdiert ói, ch'an ti augüri mà üna na cossa y chëra é ch'ai varësci.

Vëi él pa bëgn ci ch'al vëgn dit: "Sc'an é sagn, spo àn 110 dejideri. Sc'an é püri, spo àn mà un dejidere, chël de varì."

A os amarà oressi impò ciámó s'auguré forza da soporté la maratia, rassegnažiun cristiana y n gran aiüt da pert de chi che à da se rincuré. L'aiüt dla jënt adora imprüma de döt i mituns y i püri.

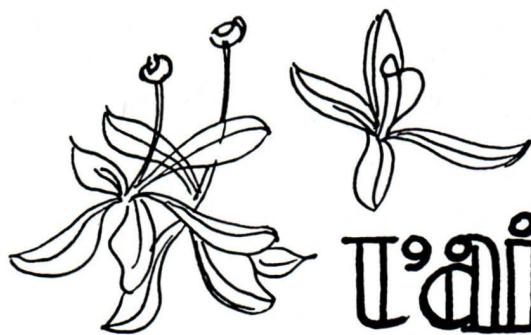
Savëise, a chi che Gejù Crist ti urô l'plü bun? Ai pici mituns y ai amarà, ai püri.

Sc'i se recordun chësc, spo arunse na gran cunsolazion. Pur ne lascé fora degügn, augüra l'Calënder ladin ciámó n iade a düè i ladins y inè nia ladins dër n bun ann 1989. Porte ci ch'al óis, col inom de Dí.

| L'Calënder ladin

No fa ai atri ci che te n'òs nia,
che vëgn fat a te

L'airiscioðdai.

Regules dl tēmp

AURÌ

Da s. Iorз dessun ñiamó odëi i corf tla siara.

S. Iorз cun döt dër adora,
ne bütä nët nia, mo fesc póra.

MÄ

Sciöche l'tëmp é in san Urban (25.5.),
pur 20 dis ñiamó l'aràn.

De mà mai plöia assà.

De mà n pazun de plöia pur raïsc,
spo våra bun te nüsc païsc.

JÜGN

L'dé de san Medardo (8.6.) la plöia,
pur 40 dis aràn la möia.

Dan san Jan (24.6.) la plöia é dërt,
dedô spo vëgnera massa tert.

San Pire y san Paul (29.6.) tlér y bel,
porta n bun ann, n isté morjel.

Physoplexis comosa (Teufelskralle)

Na man à fat mé

Na storia dla vita, dla mentalité de tröc paurs de nüsc paísc
y dl 4. comandamënt

Onorëia to pere
cun operes y cun parores,
o fi,
insciö gnarà la benedisciun sura
te;
la benedisciun dl pere fesc ciases
ai mituns.
Onoré l'pere é la fundamënta de
túa fortüna.
Chi che fesc mè a süa uma, se
destaca da Dí.

Sir. 3. - seq.

L'lüch de Nanterbosc é laota un
di plü gragn dl paísc de Valdes-
sura y al se miritâ chël inom tan,
che an n'ess apëna sciafié da ti n
dé n n'ater.

Nanterbosc é veramënter stlüt
ite da trëi perts de bosch. Daite
cuntra la gran val cunfinâ l'pré de
Nanterbosc cun chël gran bosch
dla Viginanza, surassö y defora él
dî alalungia mâ bosch de Nanter-
bosc.

Mâ cuntra la val y l'paísc se
daurí i prà y i ciamp de Nanter-
bosc a chi di vijins.

N té bel lüch, sciöche chël de
Nanterbosc, n'un n'él lunc y lerch
nia plü; döt n toch bel adöm, ch'al

â mâ da fa cun dui o trëi paurs jö¹
dapè dl ciampopré. An pudô di,
ch'al ê n té pice rëgn.

La ciasa y la majun é zirca sö
amez l'ciampopré, adöm cun d'atri
pici frabicaç, che aldí pro n gran
paur.

L'ciampopré sura la ciasa sö
cuntra l'bosc é scialdi daplan,
sotinjö él plü èrt, tan che al jö jö
datrai luvines, can che al gnô
cotan de nëi dër plomia t'en iade.

L'tru dal paísc sö cuntra Nanterbosc jö pur l'bosc de viginanza
sö y messâ fa cater o cinch ôtes
pur ne ester no massa èrt.

Sanbëgn ch'al ê n tru de viginanza
y düè podô l'adoré. L'patrun de
Nanterbosc é cuntënt inscio, ciudì
che l'tru messâ inscio gni mantignì
dala viginanza, che savô inè
da l'adoré y da l'dortoré sö dagnora
sciöche al toca. Ciudì che al
gnô pö adoré pur mené lignan de
viginanza, che gnô feter vign'ann
taié.

Sanbëgn che valgûgn da Nanterbosc jö dagnora inè a daidé
lauré pro l'tru, can che al gnô
tlamé sön plaza de dlijia la domënia
dô messa.

Pires de taies a Pidró - dan tröc agn (1956)

L'patrun da laota, che â inom Tobia, i lascià inè dagnora porté demez na té picia bot de bira ai lauranç de chël tru.

Insciö jôra bun assà y döt jô inant, tan che la jënt, chi da Nanterbosc co chi dl païsc lajö minâ, che ara aldí insciö y messass ji inant insciö.

Tobia s'â ciafê na dërta fomena y patruna, la Tresl, che savô dér da laurè te ciasa y alaleria, â tres la buna löna y ê dér valënta; bëgn scialdi atramënter co so om, che ê dessigü n bun om y inè n bun pere. Lauré essel dé y nöt y â forza, mo al â l'viz da damené de massa dai atri, dai fanç y dales fanceles y inè da sü mituns, can che ai ê corsciüs sö.

Al ne sparagnâ nia col paiamënt y gnanca cun la spëisa. Al dijô pa bëgn gonót: "Da vire y da se vistì dess düc avëi assà, mo ai dess inè lauré aladô. De té jüfes te ciasa y te ciamporé ne pòi nia odëi."

Chësc caracter êl düc che udô ite y respetâ, mo datrai i saltâra a Tobia tan dassënn, che süa nervojité i fajô gni fora parores, che fajô mé. Mo l'tëmporal ne dörâ pro vël nia dî. Tan snel ch'al gnô, tan snel s'un jôl indô, mo vigni iade lasciâl indô val'de ànte, tan pro Tobia co pro i atri, spezialmënter pro l'fi Gabriel, che s'un sintí tan das-sënn dl caracter de so pere.

Mo la uma Tresl ê feter vigni

iade buna d'archité ia la témpesta y de lascé gni l'sorëdl.

Ci che ara â l'plü ingert ê, can che valgûgn te familia se fajô l'mül y ne se baiâ nia plü. Ailò se porvâra a vigni moda val'd'intéressant o de morvëia o da rì o i cujinâ val'd'extra, èina che la dlacia se rumpì y an metô man indô de s'la cunté.

Sce l'mül n'urô dl döt no dé dô, spo messâ Tresl pité y chël i fajô impresciun a düc y spo jôra pa bëgn indô bun dí alalungia.

Val de té n'é pö nia val'danü. Al suzed bëgn oramai te vigni familia tert o adora.

Zënza gnô la familia de Nanterbosc dér dessgü respectada dala jënt de Valdessura y inè defora

decà ê l'patrun de Nanterbosc cunesciü y onoré. Al ê pö ste n iade ombolt y pur tröc agn alalungia om de comun y inscio àl albü da fa cotan cun jënt dla valada y sanbëgn inè cun les autorités.

Da vijiné vâra inè plü sauri, sc'an é susc invalgó, co sc'an à dan vigni porta y finestra vijins, che vëiga y sà döt di atri. An sà pö, che la curiosité é la litra dles ciaugnes.

Tla familia de Nanterbosc êl ordine y cristianité. Tobia dijô pa bëgn gonôt: "Ci ch'an à dai antenaç erpé, chël ne pôn nia lascé." Y laprò metôl: "Sce t'ós avëi benesciun y furtüna, mësseste ester cun Idî a üna."

Pici famëis da Lungiarü

La giarina coi ponjins (so pere à sëgn 86 agn - Pepele dl Cajarin)

Inèc d'isté tl plü gran laur gnôl dit la corona da sëra, inèc sc'ara garatâ impü plü cörtä.

Dër alalt gnôl spo tignì les domënies y les festes. Chères ti stô dër a cör ai patrun da Nanterbosc.

Tla familia da Nanterbosc êle l'patrun Tobia, süa fomena Tresl, trëi mituns y trëi mitans.

Can che i mituns ê impü sta sö, tigní èiamó tla familia n fant, na fancela y n ojoradù.

L'möt plü vedl â inom André. Dô ch'al â albü fat l'soldà, dijòl n dé a so pere, can ch'ai ê trami dui susc fora in chë trata, ch'ai ojô fëgn: "Pere, al é bele n pez, chi me dà jö col pinsier da ji tles misciuns."

Tobia alzâ l'cé, stô chit y ti ciarâ madér fit a so fi André, spo dijòl: "Scé, mo, André... sëgn ne sài bëgn nia... can t'él pa tomé ite val'de té? I ne sun bun da capì."

André stô inèc chit, mo col èe danjö dijòl: "Pere, chisc pinsiers m'é gnüs pro i soldàs. I udô ailò tan tröp nia de bun, ch'i m'à punse: al mëss bëgn impò ester valgëgn, che cun fa dl bëgn é bugn de ester de cuntrapéis al mal. I m'à inèc bele acunsié col prou y chël me dô sanbëgn dërt, mo al dijò, ch'i messâ baié cun te."

Tobia ciarâ ia da söa čiasa y dijò spo: "Tü pinsiers m'é gnüs ados scialdi defüga. I n'i ess veramënter nia aspeté."

André ciarâ dlungia so pere ia,

dalunc sura les beles munts fora y na gran legrema i rogorô dai edli fora y jö pur l'müs.

Tobia odô chësta comoziun de so fi, che ê bele dadí na porsona madüda y che savô, èi ch'al se fajô. Al â inè vël fat na té picia pauza, mo spo dijòl inant: "André, t'es l'plü vedl di mituns. I t'a purdërt destiné da fa l'patrun de Nanterbosc. A te te cunfidassi döt."

André tigní sëgn l'cé danjö y indô i rogorôl na gran legrema jö pur l'müs.

Tobia i â spo metü na man sólo sciabla a André y dijò inant: "Mo, André, i respetei inè túa dezijiun. I mëss dì, ch'i à inè ion y ligrëza d'avëi n misionar te mia familia. Val'de té porta dér dessigü inè

benedisciun y furtüna te familia."

André alzâ spo l'cé y ti ciarâ al pere cun i edli möi, mo che s'la riô. Oramai l'âl inè davagnada pro l'pere. Plü saurî jôra pa bëgn spo sanbëgn pro la uma.

Mo l'pere Tobia damanâ inant: "Mo, André, i ne sun pa ciámó nia dér bun da capì, co che t'ós la impianté. Óste cun tü agn ciámó ji a studié y insciö fa inant pur ji tles misciuns?"

Sëgn â André indô ciafé usc y coraje. Al dijò a so pere: "No, no, pere, a studié no plü, chël sunsi massa vedl. Mo savëis, pere, che tles misciuns n'adori nia mâtroi, mo inè pruederi, che inségna, sà da lauré da zumpradù, da muradù, da sié, da ojoré. Chi laurs, pere, sài inè iö da fa y al me plajess tan

Familia de Pice Pire da jù

Jogn da S. Martin da jì a fëgn

dassënn da ji a daidé chë püra jënt. Chilò n'él bëgn ñiamó de chi che laora."

Tobia i ñiará madér a so möt, spo dijòl: "Rajun àste bëgn, André, rajun, mo co ch'al te gnü de té pinsiers ñiamó te chisc agn, chël ne sunsi ñiamó nia cis bun da capì. Mo co che ara é inscio, André, ài ion ñi che t'es pur fa. I vëighi che t'es cherdé da Chëlbeldí. Va mä dal prou y fa inant. Cun la uma bài pa bëgn iö."

Inscio se despartì ailò y cun la buna löna jô André dô so laur.

La uma Tresl â tres ñiaré da finestra fora y â udü, sciöche Tobia y André se baiâ tan y ara se punsâ: "Ci discussiuns à mo chisc dui tan da fa incö?"

Ara n'à duré dî, che ara ê gnüda a savëi döt. La uma ê inè cuntënta, madér öna na cossa se debitâra y chël ê l'dé, che ara messâ ti toché la man y so André y ti dì aroveder pur l'lascé ji tan dalunc. A chël dé ñara atira messé punsé.

Les edemes dô la udôn plü gonót co zënza da doman te dlisia de Valdessura. Sanbëgn che ara â tan tröp da perié pur so André, che ê destiné a lascé la familia, ñiasa y païsc y ji t'en n'ater continënt, nanter jënt de n n'ater curù y döt d'atres usanzes y döt n n'ater vire y olà ch'al n'ê nia plü desfarënzia nanter l'isté y l'invér; döt atramënter mefo, spo él döt dit. Y sta da udëi, sc'an s'udô ñiamó! Al passerà ia agn y an ne sà pa nët nia, ñi ch'al suzed.

Al n'é püc che sà da udëi ite y che é bugin da arcumpedé i pinsiers de na uma te n dé. Ara röia dlunch pur vignun de familia.

L'secundo fì de Tobia y Tresl de Nanterbosc è Tio. Da pice àl albü chë ria maratia di mituns. L'vedl dutur de Valdessura â atira cunesciü la maratia y è ste bun da l'varì, mo Tio è dagnora resté plü debl di atri y inscio àl dagnora albü l'pinsier de ste a ciasa a daidé lauré y nia se maridé. Dlungia la cianô s'àl arjigné na sort de fujina, olà ch'al stô gonót a lauré de ores, de mascins y al s'à incè metü da ziplé. Tröc cristc fora pur les stües di paurs y fora pur les campagnes è operes de süa abilité y de sües mans.

Al àn ortü sigü y fin, stô plü ion invalgò su, mo mai a ne fa nia. La Tresl ti urô dër bun. Can ch'al è pro jënt, savôl pa dër da la cunté, dea ch'al liô tröp. Na bela picia biblioteca s'àl arjigné ite; val'che n'é laota nia ciamó dër cunesciü. Tio tirâ dër dô süa uma.

Les fies Maria, Marta y Lena à plü tert ciafè bun da se maridé. Maria à maridé l'maester de Valdessura y Tobia i à fat sö na bela picia ciasa tl paísc. Marta à maridé n boteghier tla cité y Lena n gran paür dlungia la cité.

Insciö èsi düc metüs ia. Gabriel, l'plü jonn, ciafâ pö l'lüch de Nanterbosc; chël è sigü y da fa chi cunc n'el nia plü ri.

« « »

L'pröm de setember, l'Sant al

Chi dla vijita da Colfosch - 1930

Cerf, è tomé sö bun. L'dé denant àl ciamò impü plovü dô na traniada o döes, spo è l'aria gnüda plü frësca y taiënta y jënt s'aspétâ na dërta broja pur l'dé dô spezialmënter les patrunes cun sü ciüf fora pur chi balcuns y l'patüc te chi urç.

Tan sciode ch'al foss ste y bëgn incè n gran dann, sce la broja ess apraté adöm döt cant, ci che à dé tan de laur da trà sö y da porté inant.

Mo pur furtüna s'à pa jënt falé. La tëmperatöra è bëgn impü jüda jöpert, mo l'ater dé, l'pröm de setember, êl bëgn cotan de rosada, mo degüna idea de broja o dlacé.

An è cunténç, che l'mëis de setember à metü man inscio. An

Familia Nagler da Pedraces zacan

disc pö, che döt l'mëis de setember é sciöche l'Sant al Cerf impurmët.

Tlér y luminüs se lasciâ udëi l'sorëdl da doman adora jö pur chi crëp, jö pur les munts y tres plü injö cina tla val.

Insciö él jënt che â ligrëza da ji alaleria, söl laur o inçé mâ a trà ite de bun'aria.

Olà ch'al se ruvâ les ciases de Valdessura y al metô man l'tru che cundüjö sö Nanterbosc, bel ailò dlungia tru él n gran Crist y pur pert dui de té pici ciers, che l'maester â porté de munt jö dan valgügn agn y i à sënté. Ai ê propri garatà y ai ti plajö a düc chi che passâ.

Dan chël Crist él n banch y söla brëia da spiné de chël banch, ia dedô, stôl na scritöra, che dijô: "Chilò él n banch pur n corp stanch."

Chël banch ti plajö dër a döes porsones, ch'an udô plü gonót ailò sëntades. Al ê Berto y Berta, dui berbesc dla ciasa di vedli. Aldè-daincö i dijun ciasa de palsa.

Döta söa vita ài fat fant y fancela y s'á sparagné tan ch'ai pudô se païé l'alberch tla ciasa de palsa, can ch'ai ê gnüs plü vedli y n'ê nia plü dër bugn da fa so laur.

Zënya n'ësi pa nia ciamó tan mal, no Berto, no Berta, y ai savô da se tó la vita.

Can che al é bel tëmp, jöi impü a

spazier y s'la cuntâ dassënn y can ch'al ê bur tëmp, stô Berto te n té local aposta tla ciasa di vedli a fa granares o cestuns o busc pur stala. Berta cunciâ val'guant, fajô cialza o firâ pur les patrunes dl païsc. Insciö s'la passâi buna assà, Berto y Berta.

Datrai i aldín bëgn inèc alzàn la usc, can che un o l'atra urô avëi la raijun. Spo lovâi sö y s'un tirâ. Mo al ne suzedô pa gonôt.

In chël pröm dé de setëmber, l'Sant al Cerf, che é sant Egidio, ê Berto y Berta bele danmisdé ia sëntâ sön chël banch, ch'ai se godô l'bel sorëdl. Trami dui se lasciâ dôfora y incrujâ les mans y sintí l'ultimo bun èialt dl'isté, che jô pö inèc in chël ann indô ala fin.

Ai ê sciöche döes muntagnoles de Čiaſtlin, che vëgn ciamó a sorëdl da d'altonn pur se scialdë ite la pilicia denant che s'un trà a durmi mëisc alalungia tl scûr dles tanes.

Tla finada ài metü man de s'armöre. Ai sarà sta scialdà assà. Spo s'oj Berta ia da Berto y disc: "Âste aldì, che l'plü vedl de Nanterbosc, chël André, va tles misciuns?"

Berto fesc na müsa da ne crënia y mina: "Co, chël André de Nanterbosc tles misciuns? Co pa chël? Al è bele codî ca, ch'al é ste pro i soldàs. Y spo, al n'à mine les scores ne. Ól sëgn, cun sü agn, ciamó mëte man da studié? Spo vëgnel bëgn grisc y da faldes,

La Kotzenmusik da Colfosch

Franzl Kostner y Zesco Kostner

denant ch'al pòis ji sön pergo a perdiché."

Berta splighëia inant: "Ah, pu no, no, Berto. Chilò me sàste da tec. Mineste propi, Berto, ch'an mëss ester studià da ji tles misciuns? N'àste mai aldì, che l'prou à plü gonót purdiché, ch'ai adora de vigni sort de lauranè tles misciuns, no mâ proi da purdiché? Ai adora inçè de chi che laora ala campagna, spo tisleri, zumpradùs, muradùs, ciafèrs y cinamai duturs y injeniers. André da Nanterbosc n'ó mine plü ji a studié, mo tles misciuns a daidé fa de vigni sort de laurs. Al à na té buna man y na té orienté da lauré.

Berto: "Aah, insciö éra?" Al ti ciarâ ia a Berta cun la grigna dërtä tec... apostà sanbëgn y dijô: "Aah, insciö éra. Oh, mo tö, Berta, es scicada. Mâ da te ciaré insciö n'uressun mai dì..."

Berta ne l'lasciâ nia baié fora: "Aah, cuiona mâ tö. Tan scicada co tö sunsi pa dagnora ciamicó... ah, chël bëgn... cun tüa scicaria n'àste bria da bravé no".

Ara ciarâ rudunta fora y nia plü a Berto. Berto ô impò ciamicó inrësc dô plü avisa la storia de André de Nanterbosc, purchël damanel: "Scé mo, André é pö l'plü vedl di mituns de Nanterbosc, ne ciafel nia l'lüch? N'ól nia ste söl lüch de so pere?"

Berta urô impò indô se calmé, purchël respognôra, mo cun plü scerieté: "Al pê de no. An alda ch'al ô ji a lauré tles misciuns. Sce Chëlbel dí l'à cherdé a chël, spo éra inscio y basta! De plü ne sài nia iö."

Berto se n'â intenü che Berta ê scialdi scialdada y dessenada y incö n'él bëgn nët nia intenü de mené la ghenga y se ñiaré burt pur na cossa che ne t'injô bëgn nët nia purdërt, no a un, no a l'atra.

Purchël dijôl dër da sant: "T'as raijun, t'as rajun, Berta. André a rajun da ji tles misciuns. Sön chël lüch de Nanterbosc àl mä laur y straciaries y laur y straciaries. Y

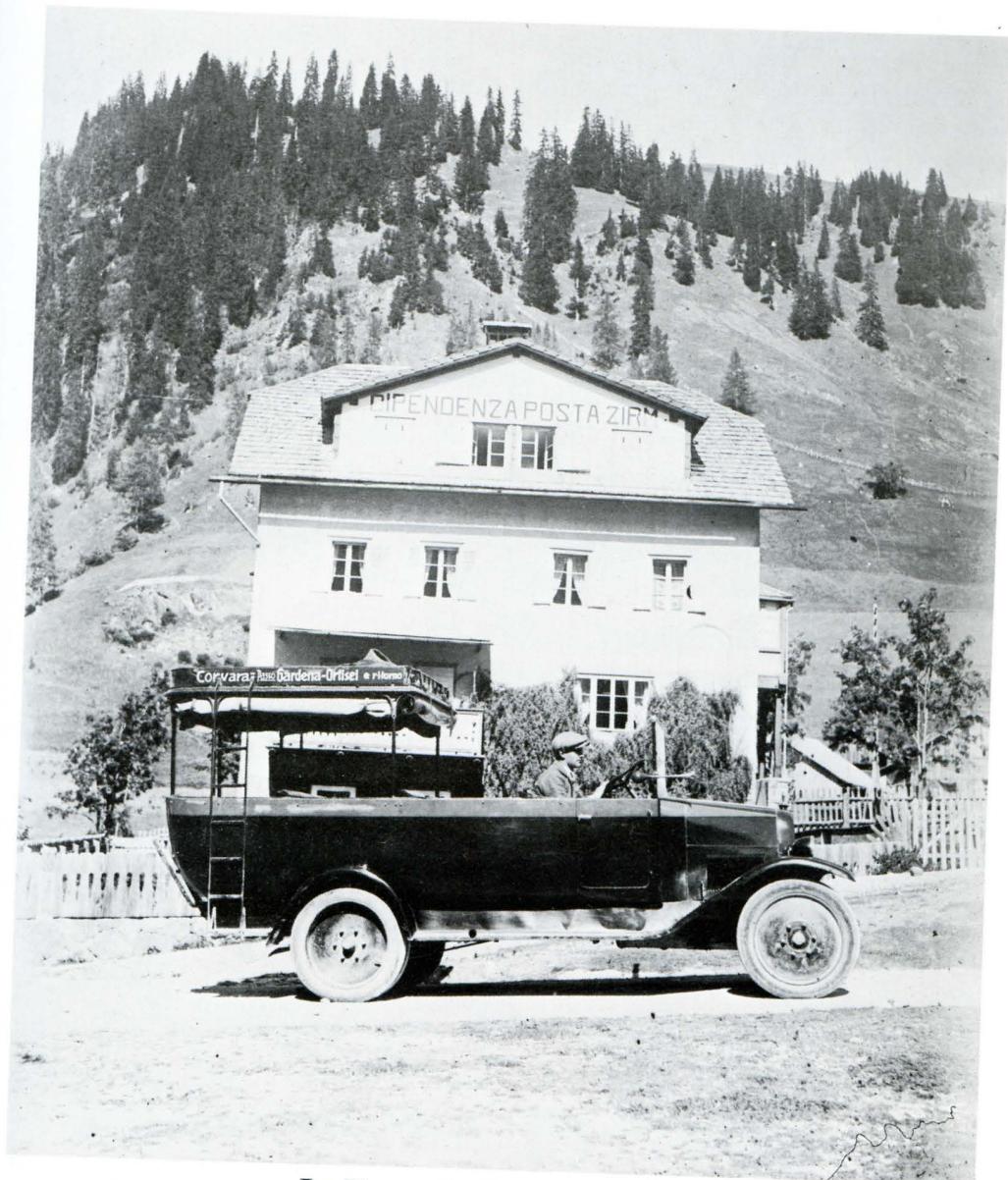
çina ch'al à paié fora düc, n'äl assà çina al col. Rajun à André da ji tles misciuns. Corajö nanter chi mori n'adori pa bëgn inè de chi che sà da lauré y ô lauré."

Spo él gnü impü de chit tl discurs y Berta s'â inè calmé. Ara dijô: "Iö diji inè, che André à rajun da ji tles misciuns. André é dagnora ste n pros jonn y dedô ch'al é gnü dai soldàs, él ñiamó gnü plü pros. Chël mëssun dì. Al é l'plü pros jonn de döta la bachëta."

Berto â spo inè ciafé l'fî da taché l'discurs inant: "I à gonót osservé che la vita da soldà n'é nia pur düc anfat, dì ne nia. Na pert

Gustin da Borjé, Giarone (Panorama) y Franzl Kostner

La Posta da Corvara 1920

Simon Mersa de Jan (Colfosch), l'prüm ciafèr dl Comun da Corvara

röia te de ries compagnies y vägn a èiasa ruvinà y é cinamai bugn de n'en ruviné d'atri. D'atri indô vägn a èiasa plü madüs y plü prosc. Al n'é nia la medema medejina che fesc bun a düc."

Berta: "Chël m'é inçe gnu immënt a me.. Mo.. che mineste pa spo, che ciafarà l'lüch de Nanterbosc?"

Berto se prejëntëia sëgn cun döta süa scicaria y disc: "Pu, iö arati che l'patrun nü de Nanterbosc sides Gabriel, l'fi plü jonn. Al pê, ch'al side l'plü sciché de düc, can che an l'alda baiàn. Tio, l'secundo, chël sàste bëgn... al à albü laota da pice chë maratia y n'é mai plü ruvé pro de gran forzes. Iö arati che Tio n'en dà gnanca nia da manajé l'lüch de

Nanterbosc. Insciö él feter da s'araté fora, che Gabriel sides n bel dé l'patrun de Nanterbosc."

Berto urô ciamó dì val' de chi de Nanterbosc, mo al udô gnon corajö sö Nanda de Val, la plü gran stlafa dla bachëta, purchël dijòl mâ: "Ocio, Berta, sëgn mëssunse scuté. Ciara mo, chi ch'al vägn corajö sö."

Sëgn scutâ trami dui y stô ailò sön chël banch sentà, un che ciarà iapert y l'atra càpert, sciöche ai s'ess bele dí l'senn, peso ciamó co èian y iat.

Nanda è gnuïda corajö sö dlun baiàn sora y menâ i brac y les mans y l'cé ia y ca, sciöche ara foss amesa n ospà o dan n pighér tl plü gran cialt dl'isté.

Defata éra stada ailò da chël banch, mo Berto y Berta ne ciarânia sö.

Nanda jô inèc dlungia ia sciöche val'l'ess morta y sciöche ara n'ess gnanca udü chël Crist.

Jënt la tigní fora y ne baiâ plü ion gnanca impara, dea che ara â döt y düc söi cor..

Can che ara é stada ia dô la costa sö, dijô Berto a Berta: "L'àste udüda chësta stlafa de regula, sciöche ara jô col cê sot chilò dlungia nos sö? Al me vëgn inmënt, ch'al n'è gnanca l'Crist che i fesc ascüsa a chëra. Iö arati ch'al n'è gnanca l'malan che l'ô

chëra, ciudi che ara metess ciámolajö döt sotysura".

Berta se fajô plü ca dlungia Berto, che ara n'ess nia bria de baié tan dadalt y dijò: "Ah, pu, te sàs bëgn, laota che ara é jona, essera albü tan ion l'Tobia de Nanterbosc, mo ara ne l'à mefo bëgn no ciafë. Laota êl pa bëgn na bela jona y i saltâ dô a Tobia, olà che ara gnô pro, mo nia n'à jové. Tobia n'à degüna orëdla pur la Nanda de Val. Al dijô: Iö ô n'n'ëra dla pêsc, iö, te mia ciasa y no na trëindla dla discordia. Chësc ti âl inèc dit laota söl müs.

L'dé dla noza de Tobia y Tresel

Rita, Walter, Carlo, Erich, Maria, Sylvester, Clara,
müta da mituns de Vijo y Franzl Cajarin-Kostner

Tëmp dla 1. vera a La Ila

l'à Nanda ciámó da sëra aspeté sön tru y cun súa lëinga spizada y i edli da tosser ti àra scraié ados: "I t'aodi a te y a tüa familia döt ater co la pësc te ciasa. De chël fistidiëi, pa bëgn iö." Spo ti àra spudé dan i písc y se n'ë scudaciada dlun brunturàn.

Dô da chël n'àra plü degüna pësc. Ara roda incérch, sciöche: "Cain a somené rì sanch y sënn y discordia y l'sënn l'à fata tan burta, che düc s'la tém."

Insciö cuntára adalerch Berta chësta storia dla Nanda da Val, scebgëñ che düc tl paísc la savô.

Sàste, Berta i cunsënti impü a Nanda, ch'ara n'â nia ciafë Tobia de Nanterbosc. Vëra l'ess pa bëgn inè urü ion laota, mo purchël n'àra nia fat de té stories y sëgn

éra cuntënta cun súa vita.

Berto è pur love sö y dijô: "Datrai él pa inè de té ries aodanzes che taca, chël cuntâ bele i vedli da zacan... mo an spera de no."

Inè Berta è lovada sö y metò laprò: "Chël sperun bëgn de no. Al é pö na dërtä familia chëra de Naterbosc y sëgn él pö chël André che va tles misciuns... y i atri é inè de dërtä jënt."

Tl ji demez ailò, disc ciámó Berto: "Chël Gabriel n'ë pa nia döt or... sàste, al é l'pope... y chi é dagnora impü atramënter."

Insciö jói deburiada indô, Berto y Berta, jö contra l'païsc.

« « » »

L'tëmp passa y cun l'tëmp él dër tröp che se müda al monn. Al é mā bun, che ara é insciö. Sce döt restass l'medemo, gnissun da müfa y da termes.

Insciö él passé ia valgügn agn y inè l'monn de Valdessura cun so punsé y süa mentalité é bëgn gnü tröp atramenter.

An mëss di, che tan tröp s'é mudé massa snel, purchël n'ê la maiù pert dla jënt nia buna da i jidô, ciámó manco sanbëgn la jënt atëmpada.

Al é gnü fat sö ciases nöies, hotels, ustaries, bars. Les strades ân slarié y an metô man da les asfalté. La ciasa de Comun y la scora messâ ester nöies.

Düè chi che urô, â da laur, d'isté y ciámó plü d'invêr. Ciudì che ailò gnôl adalerch schires de jënt a ji cun i schí. An i dijô comitives. Y canta chël, ai gnô adalerch da vigni païsc dl gran monn.

Al foss ste bun, ch'an ess salpü altamo diesc lingac. Chësta storia jô tres plü debota inant.

“Ci mai àl ciámó da gni? Ci mai pôn ciámó s'aspeté?” se dijô la jënt.

Berto y Berta jô ciámó gonót sö da chël banch, mo no plü tan gonót, ciudì che an cunesciö das-sënn, ch'ai é bëgn gnüs cotan plü debli de iama. Ci ch'ai â ciámó scialdi bun, é la bočia y la lëinga ...altamo chël!

Ara é mefo insciö: plü jogn ch'an vëgn ia cuntra san Pire y plü che döt dà dô; l'ciurvel mët man da lascé fora y ji a pè zot, les

iames vëgn tres plü stares, l'spiné plü gumbe y stort y stare, i edli pert l'luminùs, les orëdles se stlüj tres deplü, i dënz sanbëgn mët man la tlaperné sciöche na sbatura dl vëindres sanç y toma fora sciöche chi de n restel, che é chinesc dé tl sorëdl. Mangé mangiun mefo ciámó pur la usanza, no propi pur la fan. Da bëire vâra assà ciámó, ciudì che ailò n'odorum nia i dënz.

Ara é mefo insciö. La natüra instëssa l'à arjignada ca insciö. L'erba che flurí d'aisciöda, maduri d'isté y portâ frûc d'alttonn, ara sëcia jö, toma ia y fraidësc.

Tla natüra dla jënt éra bel avisa insciö. Plan, plan, mëssunse se destaché da döt, ci che se tacâ pro la tera y pro la materia y al é dërt insciö, ciudì ch'i ne sun nia cherià pur chësc monn, mo pur l'ater monn... pur furtüna!

Berto y Berta é mefo indô n iade sön chël banch sentâ y dea ch'ai é dlungia la strada che cundüjô a Nanterbosc, ruvâ mefo indô l'baié sôla familia de Naterbosc. Chël é da capì.

Berta metô man y dijô: “Berto, àste arcumpedé tan de iadi ch'i sun gnüs deburiada sö da chësc banch? Catö! I ne fossun pa gnanca bugn de i arcumpedé.”

Berto s'la riô impü y minâ: “Oh, tö magari, Berta, foss pa bëgn buna de arcumpedé düè chi iadi, sce te i ess scriç sö... tö ès tan buna da ji a scora, mo iö, iö sàste, iö tec no ne m'intopass pa, mo tö bëgn, che t'és ciñamai ruvada te secunda... haha.”

Berta á trat n té scass, sciöche ara foss gnüda piziada da na öspa y fajô edli, sciöche ara udess chi da cor, spo se lasciâra aldì cun süa usc grauta: "Ah, chilò scé indô; Berto, i uress propi t'en ciolé jö cater. Tö n'as degüna gauja da me cuiné. Te scora éi iö öna dles miùs y sun ruvada te quinta, mo tö, tö scé és pu mâ ruvé te terza. No che te foss ste tan da tec, mo frat, frat mefo sciöche n pér."

Berto fajô spo impü de pausa y dijô spo bel plan, plan: "Ah, Berta, mo ruvà sunsi pu mâ trami dui tl medemo post... chilò sön chësc banch... haha."

Insciö ési indô a üna y al podô mête man n n'ater discurs.

Coraia dô la costa ca gnô Gabriel, l'fi plü jonn de Tobia de Nanterbosc.

Berta l'udô gnon imprüma y dijô: "Ciara mo spo, ch'al vëgn caia ca l'patrun jonn de Nanterbosc. Ci bel chestian che al é. Cun vigni movimënt lascel cunësce la forza de so corp. Ci parüda ch'al fesc. Chësc ne se fesc dessigü nia ert da ciafè na chestiana y fomena. Chësc bëgn à pa mâ bria da trà n sciüre, ch'al n'é desënes che i jora ados."

Tratan êl ruvé adalerch Gabriel, saludâ bel chi dui berbesc y jô inant. N sëgn ch'al â prescia, zënza se tignîl pa bëgn gonót insciö sö pro jënt, inçè de vedli, a fa na ciaculada.

Can ch'al é passé, i ciarâi dô y Berto dijô: "N'él nia bele codí, ch'al é gnü dai soldàs?"

Berta respognò: "Pu scé, scé, al mëss ester plü de dui agn."

Berto: "An à pö aldì, ch'al à na chestiana".

Berta fesc sciöche ara foss tomada dal cil y damanâ: "Ci? Na chestiana àle. Da che àste pa aldì chël?"

Berto: "Ah, da che ch'i à aldì? No mâ fa la falsa y la santa. Bel da te l'ai aldida y al n'é gnanca passé n n'edema, che te m'l'as cuntada, gnanca n n'edema."

"Ah, Berto", respognò Berta, i cunsësci che t'as na buna memoria. Mo sëgn la sài ciámó plü avisa. I l'à aldida avisa."

Berto i ciarâ spo cun dui edli dér da furbo y dijò: "Y iö cunësci che t'as ciámó de bunes orëdles. An uress dì, che te n'ess cater, no mâ döes ...haha!"

Berta sön chëra: "N té müsc surd sciöche tö ne sunsi bëgn nia. Mo sëgn scuteme pro, ci ch'i à aldì."

Berto: "Spo lâscela pö mâ gracié. Plü de mez él pa impò mâ mintì. Al basta, sc'i me l'recordi mez."

Berta fesc cola man n movimënt, sciöche ara uress se paré les mosces dan l'nës ia y dijô: "Sëgn mët mâ averda y scuta."

Gabriel de Nanterbosc dess defata se maridé. Can ch'al è pro i soldàs a Maran, àl imparé da cunësce na fia de n avocat ailò dlungia invalgô. Al dess ester dér na rica, dér na bela y dér na moderna. Valgûgn iadi l'âl cunduta a ciasa a la prejënté a süa

jënt, mo a Tobia y Tresel ne i våra pa nia cis, ài aldì.

Al pê ch'ara vëgnes adalerch cun döt d'atres idees y Gabriel àra bele dí sön süa pert y un y l'atra n'e nia plü da storje.

Chësc ài pa iö aldì spo sc'al é vëi o no, chël ne sài nia. Iö na ota crëi, iö, spo tò fa ñi che t'ós."

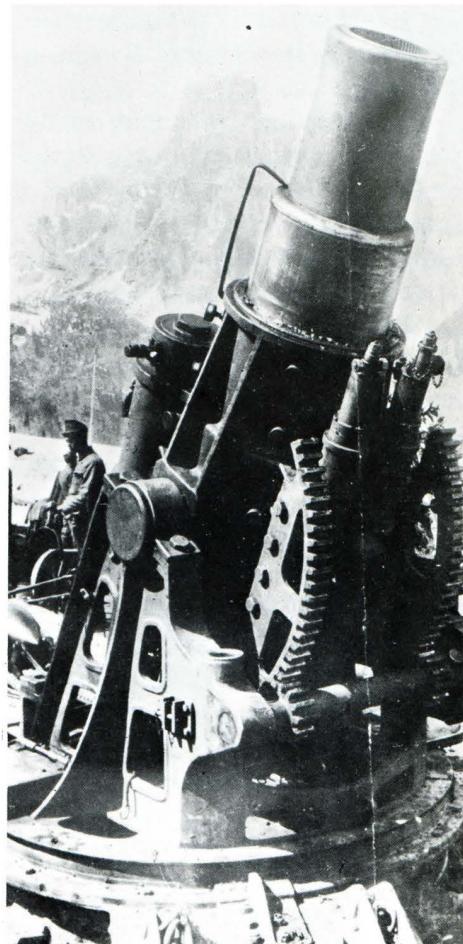
Berto à scuté pro sciöche n pros möt da scora. Dô na cörta-pausa él Berto che se lascia aldì: "I à incè iö aldì val'de té. Al pô bel ester vëi, spo sài da dì, ch'ara se müda sön Nanterbosc. Sce chësta é vëi, spo mëtera man da stizé. Tobia ne se lascia pa storje tan atira, chël sài incè da dì."

L'discurs messâ taié ia, dea ch'al gnô indô zurch Gabriel. Ai se saludâ indô y se lasciâ, mo incè i dui berbesc lovâ sö y jô jô cuntra l'païsc. Al é pa bëgn gran ora da ji a marëna. Tla ñiasa di vedli väi adora a marëna y a cëna. A cëna väi gonót tan adora, ch'ai ciafa indô fan denant co ji a durmì.

« « »

Sanbëgn che la storia gnô apresciapùch sciöche Berta y Berto l'à aldida.

Gabriel à imparé a cunësce chë jona da Maran. Al è la fia de n avocat, che à süa bela vila dlungia Maran, olà ch'al chersciô incëria de vigni sort de beles brüsces da bun tof y da ciüf y lëgns da pom, da për y da chersces. Chël avocat è dër nominè tla cité de Maran y incè incëria.

N canun sön Incisa -
Costa dal Ega - 1916

Süa fia è Irene, á studié y dô deventé maestra. Ara à bele fat düc i ejams y dea che ara ne ciafânia atira n post da maestra, fajôra n curs da cujiné.

Mo te chësc tëmp âra imparé da cunësce Gabriel de Nanterbosc y chël è mä chël che i plajô. Suze-düda éra n iade ch'al è a Maran na gara da galop di ñiavai. Cun so pere éra jüda a ñiaré pro.

Dagnora àra albü ligrëza cun i ciavai y ne lasciâ mai fora de té gares.

Gabriel è inè jü cun valgûgn compagns a chë gara. Sciöche fi de n paür êl da capì, ch'al â interesse y è curiùs da ti ciaré a chi ciavai. A ciasa n'ài pö inè dui, mo de chi da trà y no da salté.

L cajo â urü, ch'al è gnü a se sënté dlungia Irene, la fia dl avocat, y sciöche ara é mefo datrai, âl decà na stizada, al s'ê impié n fogatun nanter chi dui, che â metü man da memé n dër cialt y chël cialt n'â nia plü lascé dô y gnô tres maiù, cina ch'al à metü man da verde y ora gnô da fa llac y spo inè l'grop.

Insciö vâra mefo la maiù pert pro i maridën... nia val' da nü.. ar'é pö dagnora stada insciö y ara sarà dagnora insciö.

No dër gonót, mo impò valgûgn iadi è Irene rovada cun Gabriel sön Nanterbosc y l'post i plajô dër dassënn, oramai tan co Gabriel.

Inè chi de Nanterbosc i fajô a Irene na buna impresciun. Pur süa nobla educaziun gnôra respedata da Tobia, da Tresl y inè dai atri.

André è tles misciuns y chël ne l'â sanbëgn mai ciamó udüda. Ara se mostrâ inè dër scëmpla y zëenza capacité y superbia.

Mentalité y idees àra sanbëgn döt d'atres co Tobia, Tresl y l'atra jënt de Nanterbosc. Madër Gabriel èra stada buna da se cumpré y adaté completamënter. Trami dui èsi jogn y daverè a dötes les novités, spezialmënter laota, olà

che döt metü man da côte, oramai te vigni païsc.

L'laur gnô tres de plü y col laur chersciô l'bëgnester. Oramai te vigni païsc dles valades rovâl adalerch furesti da tröpes naziuns y tröc lingac. I païsc se deslariâ te dötes les direziuns pur pudëi n'en tò sö vign'ann de plü.

Les ciases chersciô fora de tera sciöche i funguns.

Plü dadì ân agn d'arjigné ca pur fa sö na té ria berçia. Sëgn gnòl fat impü de desëgn y val'scriç y in chël dé ch'al gnô i muradùs, gnôl inè metü man l'frabicat.

Mascins nöies aldìn bele graciàn da doman adora y fajô tremoré la tera y soflà tl'aria fóm y tof, mo döt jô inant. Al è oramai deventé na maratia.

Aldédaincö vâra sanbëgn ciamó plü defüga.

Cun döt chësc movimënt, y inè cun so tosser, gnô intënt l'cé y l'cör, dan da döt, dla jënt jona.

L'monn â metü man da gnì ciamó plü pice, side materialmënter co spiritualmënter. Ai vëgn dalunc adalerch a udëi nostes beles munts, nüsc bí crëp y nostes vals beles vërdes y a imparé a cunësce nostra jënt cun nostes usanzes, nosc vire y nosc lingaz.

Nos un inè metü man da rodé fora pur l'monn y incër l'monn ia a udëi l'gran monn, les gran cités, l'gran mér, la jënt dl gran monn toronn cun so bel y so burt, cun so bëgn y so mal.

I imparun ñinamai a cunësce y udëi païsc, ch'an ne cunesciô plü dadí gnanca l'inom.

Döt é gnü col monn modern, so bëgnester, sües mascins y süa mentalité. Un ciafé sö aparàc pur se fa la vita plü lisiera, manco sfadiosa, mo inçè cun n gröm de problems, ch'i ne sun nia plü bugn da deslié y desfà, olà che i plü potënc y i plü scicà ne sà nia plü co fa y co fora.

An s'arjigna comodités sólo tera, sot la tera y tl'aria, che desdrüsc la tera, les plantes y la jënt y an n'é impò nia bugn da lascé chères comdités. An se maza la sapa te sü písc.

A na té mentalité moderna ê tacada Irene, la chestiana de Gabriel y ara ê inçè stada buna da arjigné ca aladô so chestian.

Sanbëgn, ara ê corsciüda sö tla cité de Maran, bele cunesciüda dal gran monn cun dötes sües astüzeis y vic da plü de cënt agn. Cinamai les bombes dl'ultima vera l'à sparagnada chë cité, ciudi ch'al ê laite i riè y i potënc da decà y delà dal gran mér ascognüs.

Valdессura, chël pice paísc ascognü y pordü inanter i bosc y les munts, metô impormó man l'turism y döt ci che taca laprò.

Can che Irene gnô datrai, dan l'maridé, a Valdессura y Nanterbosc pur s'incunté cun Gabriel y süa jënt, mostràra gran prudënça y n'è mai gnüda a cunfrunt cun sües idees y chères dla familia de Nanterbosc.

Dl'ater vers ti urôra veramënter dër n gran bun a so chestian y â inçè l'intenziun de se adaté ala mentalité de chël paísc.

Gabriel â bele ciarçé l'gran monn da ste pro i soldàs y al i savô, ch'al ess la saù da ciomó.

Dô ch'al ê gnü dai soldàs, âl plü gonòt albü discursc sön chi problems moderns y datrai jôra pa inçè te crêpes y ara metô man da stizé, mo spo passâ indô l'tëmporal y döt jô bun assà inant.

Tobia udôn bëgn plü gonót sura pinsier y inçè Tresl, süa fomena, che se dijò: "Co va mo chësta inant?"

Gabriel laurâ inant, sciöche nia ne foss y te familia êl indô bel tëmp.

« « » »

Al passâ valgïgn agn y sciö-ch'ar'ë mefo, col passé di agn vëgnun inçè plü vedli. É chësc val'da nü?

Tio, l'secundo möt de Tobia, â bele dadí renunzié da fa l'paur de Nanterbosc. Vël urô mâ avëi raju da ste a ciasa y vire te familia. Purchël urôl daidé, olà ch'al ê bun y olà ch'al pudô, deperpo cunciâl ores a jënt, ziplâ cristë y mandli dla cripele, cunciâ massaries pur stala, majun y pur ciasa y dava-gnâ inscio mâ bel assà pur spëno-ra y cinamai pur se mëte val'dapert tla cassa. Inçè dal pere ciafâl bindicé cotan de val' y inscio êl cuntënt.

Mo döt ê bele inscio arjigné ca, che Gabriel, l'terzo fi de Tobia, deventâ patrun de Nanterbosc.

Chësc savô Tobia, süa Tresl, fanç y fanceles y döt l'paísc de Valdессura.

Al ê spo inèe gnü l'tëmp dla noza de Gabriel de Nanterbosc y Irene da Maran. Tobia instëss â mené dô, ch'ai se marides. Al ê bele scialdi ite pur i agn y les forzes lasciâ dô y al urô plan, plan lascé jö 1 pëis de fistidié de döt cant. Sanbëgn ch'al ê intenü da daidé söl laur y inèe cun cunsëis.

Gabriel y Irene ê jüs impröma a se prejënté dal prou y a baié impara de döt ñi ch'ai adorâ pur na dërta noza tl païsc. Ai urô ste a Valdessura a zelebré süa noza, scebgñ ch'al ê laota scialdi la usanza de jí demez, te val'santuar, a se lascé dé adöm.

Laota él inèe la bela usanza, ch'ai jô impröma dal prou a tó cunsëis, inèe sc'al n'ê pa plü nia da mudé.

Aldédaincö vëgnel sö tres deplü d'atres usanzes can che dui se marida. Impröma de döt ól ester jí ad aposté na orchestra, spo vân a chirì n fotograf, spo mëssun sanbëgn aposté la cëna y döt ñi che alda laprò. Nia desmentiè ne se pôn da cumpré i ciüf, n gröm de ciüf, inèe sc'an mëss tó fora l'ultimo zentejimo.

Inultima spo vân pa dal prou, can ch'al é gran ora da comané l'dé y l'ora dla noza y fa inant cun i documënc, y sce l'prou s'infida da raugné, spo vân mefo te Comun a fa noza y chël é datrai ñiamó plü comot, dea che dô da püç agn pôn fa "Schienere", sce ora n'ess nia buté... n'éra nia inscio?... o ài minti??

Tan inant èra y fa ne pôn nia.

Impü plü cherianza ân impò laota.

Pro Gabriel y Irene ê döt jü dô regula. Al ê ste na gran festa da noza y na bela festa da noza. Inèe chi gran studià da Maran à albü dér na buna impresciun y l'pere de Irene ê cuntënt, che la fia ê rovada te n té post.

Da jënt aldín: "Ci bi nüç che chisc ê!"

Al ê ñiamó adora da sëra, che chi da noza jô, dlun s'la cuntàn, dô strada sö cuntra Nanterbosc.

Chi da Maran se n'ê jüs demez cun l'auto. Da se despartì dal pere y dala uma, ãra bëgn messé pité la nücia Irene. Sanbëgn, al ê n gran mudamënt, da na vita te na ñiasa da scior a Maran ruvë te na ñiasa da paur, dal sciüsciüre dla cité al gran chit sö nanter l'bosch y amez chi prà de Nanterbosc.

Mo l'amur a Gabriel ê gran y pur l'amur vëgnel fat i plü gragn sacrifisc.

« « » »

Y l'tëmp va inant y ne fesc nia plü óta. Al ne vëgn nia plü zruch. Sce te vás massa inant col auto invalgô, spo pôste l'zuruché, mo pro l'tëmp ne vâra nia da fa chël.

Tla perdica dla noza â l'prou dér acentué la pêsc te familia y l'respect ai geniturs y ai vedli.

"Dagnora saràl ste", dijôle, "d'atres idees nanter i vedli y i jogn y aldédaincö éres ñiamó maiùs y vëgn tres plü atramënter pur gauja dl monn che se müda tan snel y l'svilup material y spiritual. Mo sólo fundamënta dla

fede”, dijôle, “se làscel fa la uniun, inè olà che la sapiënza de jënt ne sà plü co fora.”

Feter döta süa perdica se tratâ de chësc tema. L’prou cunesciô i problems dl paísc y â bele fat cotan de ries y burtes esperiënzes pro d’atres families y d’atres maridaies.

Mo ester éra pa spo insciö, che l’dé dla noza él impröma de döt i nüc y spo inè i atri che mostra gran interesse y scuta pro cun atenziun.

Na té mëda dijô cancalé fora in plaza al prou: “Mo, ci bela purdica ch’ëis fat!”

L’prou damanâ spo: “Pu, mëda, ci ài pa purdërt dit?”

La mëda spo: “Ah, pu, siur curat, os savëis pa bëgn ci dí, os.” Apëna ch’ara s’äis recordé.

Ar’ë insciö, che tla vita da vigni dé vëgnera tan gonót atramënter.

“ ” ” ”

Tobia udô dô la noza, che döt jô bun assà. Al s’â baié cun süa Tresl y dô valgûgn mëisc udôn jon Tobia y Gabriel te cité. Ai jô a fa l’cuntrat. Tobia ti lasciâ l'lüch a Gabriel y insciö ruvâl da na generaziun a l’atra, sciöche ara è bele jüda plü de trëicënt agn.

Tresl i surandô la ñiasadafüch ala Irene, mo ara daidâ tres ñiamó, olà che ara pudô y olà che ara gnô pro.

Irene mostrâ, scebëgn ch’al è na maestra y corsciüda sö te na ñiasa da scior, dér na buna man te ñiasa y inè alaleria.

Berto y Berta, chi dui berbesc dla ñiasa di vedli, che oramai düc i urô bun y cunesciô, jô tres ñiamó de buriada a spazier y ai â tres ñiamó val’da se cunté, val’ danü o inè val’ch’ai s’â bele cunté i ne sà mâ nia tan de iadi bele.

Sö da chël banch ne i udô nia plü tan gonót, dea che Berta è ciumpedada n dé y s’â intort n pè, che n’urô nia plü dér varì.

Berto â inè ciafë l’sanch plü toch y les iames plü stares y fajô mä plü dér de té picu vari da ji. Mo ji jòi impò ñiamó trami dui vigni dé, sce l’tëmp lasciâ fa.

Plü gonót i udôn sëgn ia dal “Cerf”. Fora dan porta dl Cerf èle döes mëses cun trëi, cater scagns da trëi perds y cun n banch bel lerch purmez al mür.

Ailò se stôn dér sauri, dea ch’al è ailò tan bel luminüs y da sorëdl, can ch’al è bel tëmp y ailò pro na té mësa udôn inè gonót Berto y Berta, dô da can ch’ai â scialdi lascé da ji sö da chël banch. Da bur tëmp jòi inè ite te stüa.

In chël dé él dér bel tëmp, nia massa ñialt y da ste sauri.

Dô la picia marëna èsi ailò sëntà, Berto y Berta, pro la pröma mësa dan porta dl Cerf. Ai è trami dui sëntà sön banch purmez al mür, bel dan finestra de stüa d’ustaria y la finestra è daverta, sanbëgn pur lascé ite impü de sorëdl y de bun’aria.

Berto s’impiâ la pipa, s’ojo cuntra la stüa y scraiâ ite: “Afra, vi mo fora chilò. Al è dui sciori.”

Berta i dô de n cumedun, dea

ch'al â dit "dui sciori" y dijô: "Ah, chilò scé, dui sciori.

Berto lassura: "T'âs rajun, scior él bëgn mâ un y chël sunsi iö. Tö es pö la sciora."

"Feter macaco", replicâ Berta y ti dô indô dl cumedun ti costëis a Berto.

Tratan gnôl Afra, la Kellnerin dl Cerf, y dijô: "Aah, chisc é i sciori? Vëi él bëgn, de maiùs sciori n'unse mai albü chilò dal Cerf. Ci pòi pa se porté?"

Berto se comanâ spo n gote de vin y Berta na limeta.

Inurchëltan disc Berto a Berta: "Âste udü laota dla noza de Gabriel de Nanterbosc? Al è inc' Nanda che rodâ incérch. Di ala lungia ne l'an plü udüda. In chël

dé rodâra indô incérch. I l'à incè udüda te dlijia. Ara ê ruvada ite atira dô la perdica dl prou, denant ch'al foss la zereminia dl maridé. Ara fajô sö edli da tumëi, sciöche ai stizass füch y so müs baratâ curù n iade in tl'ater. Can éra bela ghëla, spo indô cöcena y deventâ oramai foscia tl müs dal sënn. I à avisa ciaré pro."

Berto alzâ spo sö n dëit, sciöche che can ch'an ô slomené valgûgn, y dijô: "Ooh, sce chëra è pur incérch... chël é n rî sëgn... dër n rî sëgn. Al é la maiù stlafa lunc y lerch... al é na stria, che porta desfurtüna..."

Sön chëra aldín na usc sön finestra de stüa sciöche l'scrai de n corf da sas.

La Posta d'Al Plan

Berto y Berta se spurdô das-senn y ciarâ zruch. Che êl pa udëi? Sön finestra d'ustaria êl la Nanda. Ara ê stada te stüa d'usta-ria y â döt aldi, ci che chi dui defora dijô de vêra, mo dea ch'ai n'ê nia jüs ite, ne l'ai nia udüda.

Pudun se punsé, cun ci senn, che la Nanda ê saltada ca da finestra, olà ch'al ê defora Berto y Berta. Sü edli ê cöci sciöche da füch y sluminâ da tumëi te chël müs värt y bröm y plëgn de faldes, veramenter sciöche les stries vëgn fates jö te chi libri.

Ara â messé ji cun i jenëbli sön banch pur pudëi arjunje sö y da finestra fora col cé. Spo dauríra na té gran boçia zënza dënz, petâ fora na té burta läinga cöcena y scraiâ cun na usc sciöche na cornidla: "Aah, i à pa bëgn aldi. I väi a se dé dant. Les stlafes y les stries sëis bëgn mât os... i väi a se dé dant". Spo petâra indô fora la läinga y soflà sciöche na bisca.

Berto â mât n pez scuté pro, spo êl lové sö y é gnü dlungia mësa fora, ti fajô sö i pügns y dijô: "Ah, va mât a me dé dant tö... mineste ch'i me tëmi da te? Ai sà düc che t'es la plü ria éra dla bachëta, che te ne fejes nia ater co salté incërch y fa rí sanch y mëte sotessura jënt... t'es na stlafa, na stria, t'es peso co la fomena dl malan... ah, và mât a me dé dant, spo vëgn inèe l'vicare a savëi, ci che t'es y cinamai l'radio l'dijarà fora... chël sài da te dì... stria dl malan!"

La Nanda s'ê pa cufada ia dô chë finestra jö y Berto n'â nia ruvë

de baié, ch'ara sprinzâ dlungia Berto y Berta fora sciöche na tiza, spudâ ciámó ca y se n'ê spo stada, ch'an ne l'à plü ater udüda, edemes alalungia nia plü.

Berta ê ciámó döt sprigurada y dijô: "I me l'à mefo tan tumüda. I trémuri ciámó. Al me gnô inmënt, ch'al ti gniss tosser dala boçia fora y dai edli fora."

Berto sön chëra: "Ah, tosser i gnôl pa bëgn fora. Ara é fata de blot tosser."

Berta minâ inant: "Mo ara à bel l'malan daite. De te burtes aodan-zes, che chëra fesc... val'pôl bel avisa resté."

Berto inant: "L'malan à ciámó aldédaincö bun vire. Al é tres ciámó purincërch. Mo a me ne s'infidera da fa nia no."

Ai cherdâ spo la Afra, paiâ y jò a ciasa. Pro cëna ài indô diversces cosses da i cunté ala jënt dla ciasa de palsa.

« « » »

Sol lüch de Nanterbosc cune-sciôn plü co ater a Tobia y Tresl, ch'al ê passé cotan de tëmp. Tobia ê n bel chestian y n gran. Sëgn metôl man da se lascé jö y se storje y al n'ê nia plü tan sigü sôles iames. I ciavëis ê bele dassënn da broja y les faldes sôla frunt y ailò dai edli ê gnüdes plü granes.

La Tresl jô ciámó scialdi rudunta, mo so corp ê gnü lisier y so curù stlaurì. I ciavëis ciafâ tres plü l'curù d'arjënt y les mans n'ê nia plü tan sigüdes, ares tromorá,

can che ora messâ alzé val'plü de pesoch. Mo ara jô mefo.

Val'd'ater êl ñiamó gnü danü. Bele n pez êle l'patrun nü de Nanterbosc che saltâ incérch y fajô berties, olà ch'al gnô pro. Al è l'fi de Gabriel y â inom Urban, sciöche l'nëine de Gabriel.

Urban è veramënter impü scialdi l'patrun de ñiasa. Dük i urô bun, dea ch'al è ñiamó pice. Mo da berties êl tan, ch'al è datrai propi n spavënt. Al n'ê nia invalgô n büsc o n üsc, olà ch'al ne s'ess nia intopé y impò êl da urëi bun. Al sprigurâ i lòi, ch'al è dis, ch'an ne i ciafâ nia plü. Te purnà sprigurâl tan dî les iarines, ch'al dô ca n scraiamënt y joramënt da tumëi, tan dí, ñina che l'ial ti jorâ sóla magöia y ti dô na dërta bocolada. Spo sanbëgn metôl man na dërta beriada y al saltâ dala mama dlun pitân y lasciâ ñiamó laprò la punturina daverta, che dötes les iarines pudô sciampé fora. Madér l'üsc de stala messân bëgn saré, ñiudi che ailò te stala êl prigo ch'al se ciafass na dërta stolada o pugnada da val'tier.

Mo di ne i pudôn pa nia cis tröp; al è pa defata Irene y Gabriel che ñiarâ burt.

Chësta mentalité de trà sö i mituns zënza i gorné, gnô tres plü de moda, no mâ tles citês, mo inèc fora pur chi pici païsc. Al vëgn mefo dit: "I ti urun tan bun; i ne fossun mai bugn da ti dé n tloch ai mituns."

In realté n'êl dessigü nia l'dér amur, mo gonót mâ n amur a se

instësc: Guai sce n té möt o na té möta pita, spo sònel tan rí y purchël mëssun i dé döt cant, spo scuti y insciö pôi bele comané cun un o dui agn. Êl da s'un fa de morvëia spo, sc'ai comana döt cant cun 15 agn y ne se lascia plü dì nia. Sanbëgn, insciö suzédera spo, che chi pici toc, che an i à sparagné da pici, vëgn defata retüs ai geniturs instësc cun de gran ferides.

Tla Scritöra disc Chëlbeldí: "Chi geniturs che sparagna la frascia ai mituns, ne ti ô nia bun ai mituns."

Mo la Bibia é mâ da lì y no da osservé! Pêle... De chësta mentalité se baiâi gonót tratan marëna o cëna tla familia de Nanterbosc, can ch'al falâ Gabriel y Irene.

Chësc suzedô inèc tres plü gonót, che i patruns jogn ne mangiâ nia plü dagnora cun i atri familiars. Tres plü gonót udôn inèc jon demez Gabriel da doman adora bele y al gnô da sëra tert.

Al suzedô inèc plü gonót, ch'ai jô trami dui demez, Gabriel y Irene, spo êl Tresl, la vedla patruna o na fancela che messâ cujiné.

Can che ai jô trami dui demez, spo se tulòi l'möt Urban cun vëi.

Sce Irene, la patruna jona, stô a ñiasa, gnôra datrai pro mësa cun i atri y datrai inèc nia, ñina ch'ara sto fora dl döt. Na fancela portâ sön mësa y romenâ inèc jô dedô y la patruna jona è tres manco da udëi.

Cujinè cunjinâra tres bun y assâ Irene, mo da udëi n'êra nia plü cis.

Pires de taies a Pidrô - 1957

Insciö jôra inant sön Nanterbosc. Gabriel è feter tres demez. Al s'un jô da doman y gnô da sëra. Sü discursc gnô tres plü cûrc y gonót l'udôn sura pinsier y an l'aldí baiàn su. Bindicé gnôl incè adalerch cun de té sciori. Al messâ ester injeniers y gheometri, dea ch'ai moserâ incér ñiasa y majun y ñinamai ia te chël gran pré ñina sö purmez al bosch y cotan de toch cinamai sö pur l'bosch sö.

Mo chël messân dì, cun sua fomena Irene fora in ñiasadafüch y te stangode da sëra ál n gran baiamënt y ñiaculamënt y ai s'la riô y parô dër cuntënç.

N dé doman, Tobia y Tresl gnô mefo dër dal paísc sö, olà ch'ai é

sta a mëssa d'aniversar dl pere dl maester, che â pö maridé Maria, la fia plü vedla de Tobia.

Can che ai é ruvà sönsom, olà che l'tru jô ruduntaia pur ruvé ia dala ñiasa de Nanterbosc, incunti Gabriel, che s'un jô indô cun l'auto.

Al è ste chit, daurí sö la finestra y dijò: "Incö ne sunsi döt l'dé nia chilò. I à da fa te cité. Dijéi mâ os ai fanç y ales fanceles, ci ch'al é da fa."

Tobia ñiarâ impröma danjö, spo ia da Gabriel y damanâ: "Gabriel, i vëighi che t'as prescia, mo i mëss impò damané: ci él pa sëgn suragnü, che t'es tres manco a ñiasa? Ci èste pa pur pié a man? Tres plü gonót èste demez. An ne sà plü, ci

ch'an mëss punsé de te. T'es gnü döt atramënter."

Gabriel dijô plüleure da soz: "Sëgn n'él purdërt nia l'tëmp da baié de chësc patüc."

Mo impò gnôl fora d'auto y se metò sö dan so pere, mo n'è nia bun da i ciaré ti edli y dijô: "Pere, patrun de Nanterbosc sunsi iö; chël ëis os urü insciö y ara n'è nia atramënter... pere, al n'è nia plü l'tëmp da durmì aldédaincö. Döt vëgn atramënter y atramënter gnaràra inè sön Nanterbosc. An mëss fa l'vere col tëmp, zënza restun indô... sce i vedli se lascia stracé dô, él dërt... y scenó resti indô..."

Can che al baiâ insciö, ne i âl nia ciaré ti edli a so pere. AL s'ê indô senté te so auto y se n'è ste.

Tobia stô madér ailò sciöche incanté. Al ne i â gnanca ciaré dô al auto.

Gabriel ti â sciuré ados pin-siers, ch'al n'è nia bun da dluti. Sëgn savôl inè, ciudi che Gabriel ne jô mai plü a tó cunsëi da vël. Sëgn savôl, ciudi che Gabriel ê tan gonót demez. Sëgn él ciamó curiùs, sciöche ara jô inant y ñi che â da gni.

Cun la ria löna ê Tobia jü ite te stüa y s'ê senté jö pro mësa y á metü l'müs tles mans. Plü ion essel pité.

Inurchëltan gnôl Tresl te stüa y spo ài albü dî da s'la cunté.

Tobia lovâ spo sö y dijô: "An mëss bëgn ji a fa val'. Magari me destol l'laur impü da chisc pin-siers.....

Can che al jô da üsc fora, dijôl ciamó: "Mo fora de ciasa ne me lasci nia cundüje vi."

Tresl â inè ciafë la ria löna. Sön Nanterbosc éra gnüda döt atramënter. An ne pudô sëgn n iade nia di, che i patruns jogn foss sta rí cuntra i vedli y i atri familiars, mo ai se stlüjô jö, ne baiâ plü feter nia, ne damanâ nia dô cunsëis y fajô tres manco cunferta cun i geniturs.

N dé ê Gabriel indô jü demez y â inè tut cun vël Irene y l'pice Urban y insciö ê i atri indô restà susc pro marëna.

Tobia metô man l'baié y dijô: "I ne sun ciamó nia dër bun da capì chësc comportamënt nü de Gabriel y Irene. Tan dí ési sta valënc mo da n pez inant n'él nia plü da sciafié impara. Ai vëgn bindicé cun de té sciori adalerch y mosöra jö bosc, ciampopré y ciases. I ne sà, ñi ch'ai é pur fa. Sc'i damani datrai val', ne ciafi degüna resposto, o ch'al disc: "I gnëis pa bëgn a l'udëi", o che Gabriel me dà cinamai n roflun. Al me sà, ch'an vëgni tres deplü stlüc fora. Can ch'al vëgn insciö scuté, chël fesc l'plü mé."

Spo él Tresl che se lasciâ aldì: "Ara é mefo insciö, ch'al é tröp che se müda sön chësc monn y inè te nostra familia. Tan dí éra jüda bun y ruduntafora anfat y sëgn stentunse da ji dô ai atri."

Spo se lasciâ indô aldì Tobia: "Scé mo, ñi vëgnel pa purdërt fat chilò Nanterbosc? Gabriel ne me disc nia y can ch'i va jö tl païsc, él

scialdi jënt che scuta, sc'i röi te val'compagnia. Ci n'él purdërt? Tres injeniers y gheometri pur incërch y döt chësc tan adascusc..."

Tio, l fré de Gabriel, che stô söl lüch a daidé y n'è nia maridé, è zënza n chestian, che savô da scuté y è plûlere chit, mo les orëdles âl dagnora dër davertes y aldî döt, ci che jënt baiâ, inçè sc'ai baiâ adascusc y inçè chël che jënt n'ess nia urü, ch'al ess aldi.

Al osservâ scialdi l'proverb che disc: "An dess aldí tröp y baiê püch."

Ailò pro mësa minâl, ch'al foss dërt da baié y purchël dijôl: "Iö à bëgn aldì, ci ch'ai é pur fa. Chilò Nanterbosc, ài aldì, ési pur fa na gran "Pension" pur furesti d'isté y d'invêr. Spo ói fa sö n lift dal païsc sö ñina sö amez l'bosch, sanbëgn pur chi dai schî d'invêr. Aldédaincö, pêle, che döt mëss gni arjigné ca pur i furesti. Chi, pêle, porta l'bëgnester y les richëzes te nostra valada. Y a chësc ti diji "investi". Tan lunc ch'ara gareta, chël ne sàñ nia."

Spo êl gnü cotan de pausa. Vignun se ñiariâ ite so mangé zënza dì plü parora.

Tobia è gnü blanch sciöche na peza de lin. Al lasciâjö l'cazü y n'è nia plü bun da mangé inant. Dô da n pez dijôle: "Aah, insciö stàra!"

Al ne gnô spo plü dit nia, ñina che düè â albü mangé. Tobia ñiariâ tratan da finestra fora, sciöche al messass ti ñiaré a val'che é ste dër dalunc o â ñiamó da gni.

Dô marëna se dijôn l'Paternoster y les Aimaries y vignun jô dô so tru. Mâ Tobia y Tresl stô ñiamó ailò pro mësa y can che i atri se n'è sta, se ñiariâ un a l'atra dër cun la ria löna. A intrami i gnôl les legremes.

Tobia rumpì l'chit y dijô: "Ah! insciö stàra! Tan inant éra! Al è propi vëi chël proverb che disc: "No i fa val de bëgn a zacai, spo n'arâste nia de mal d'aspeté."

Tresl tigní sëgn la man de Tobia y dijô: "Chël proverb, che t'ás dit, è tan gonót vëi, mo al n'è nia dërt. Nos cristiagn mëssun punsé atra-mënter. Co jissera pa zënza söl monn?"

Tobia respognô spo: "Tües parores me cunsolëia y me dà forza. I sun mâ tan cuntënt, ch't'à ñiamó te. Ci dijess mo chël André sön n té cajo?"

Tresl: "Ooh, chël André tles misciuns n'à pa bëgn ñiamó plü de ries da n'en ste fora inanter chë jënt pagana y groia."

Dô na picia pausa disc Tresl: "Tobia, sàste ci che te fejes? Can ch'al vëgn Gabriel, spo t'l cherdeste sön na pert y la baies fora impara."

Tobia ciügnà l'cë y dijô spo: "Bel chël feji, spo odaràn bëgn".

Cun chëstes parores jöi inçè vëi dui söl laur. Cun döt ch'ai è pö bele scialdi ti agn, ési pa ñiamó dër bugn da lauré.

« « » »

Tobia è coraia dlungia strada ch'al laurâ ñiez te ñiamp dl pavé,

can ch'al aldí n auto gnon adalerch lajö sö. Al čiara y vëiga gnon adalerch Gabriel.

Či morvëia. Al sta chit dlungia chël čiamp, olà ch'al ê l'pere y vëgn ca dal pere.

Col auto jô inant Irene, che savô pö inçè da mené n auto.

Sëgn él gnü l'ocajjun d'la baié fora pur un y pur l'ater. Trami dui aspetái chësc momënt.

Tobia metô man. Al dijô: "Vì ca, Gabriel, y sëntete jö chilò dlungia me. I un cotan de val'da se baié."

Gabriel se sënta spo jö dlungia so pere y Tobia dijô inant: "Gabriel, incö da misdé ài aldí, či che t'es pur fa chilò söl lüch da Nanterbosc. Tan gonót udöi rodàn de té gheometri y injeniers, che čiará y mosorâ y can ch'i urô te damané, spo me dôste respistes cörtés o inçè degünes y n iade o l'ater ài inçè ciafê n roflun. Chësc to comportamënt me fajô dér mé y inçè ala uma. Čiudì fajôste pa inscio?"

Gabriel scutâ n pez, mo spo dijôl: "Pere, bele pro i soldàs a Maran ài baiè cun cumpagns y inçè cun d'atri de tài che se dà jö cun i furesti y i udô, či che i furesti porta. Al é mefo bëgn döt n n'ater vire cun i furesti, cotan plü sauri. Či porta pa inçè aldédaincö n té lüch da paür ater co scintiné, lauré, straciaries dé y nöt y laprò sparagné y sparagné y čiamó sparagné, ch'an àis n pü de jopa bolida da dlutì. Al vëgn d'atri témpls."

Tobia l'lasciâ mā n iade baié,

Jones da Rina - zacan

mo les avënes de sües tëmples s'inflâ so. An cunesciô da n momënt a l'ater, ch'al se dessenâ cun chi baià de Gabriel.

Purchël dijôl spo: "Gabriel, t'es gnü baié sö da d'atri. Tü baià n'é nia i baià dla jënt de Nanterbosc. L'lüch de Nanterbosc y nosc inom é bele plü de trëicënt agn vedl. A tan tröpa jënt ti àl de' da vire y visti te tan d'agn y gnanca ti agn de gran pocügna n'à la jënt de Nanterbosc bria da se döré fan o sëi y à dagnora albü indërtöra da se vistì. To nëine, mi pere, à inçè albü l'möt da fa sö la picia čiasa pur i patrunz vedli, can ch'ai n'à nia plü lerch tla grana o ch'al é rî

Mëda da Rina - zacan

da vijiné impara y chësc âl podü fa laota ch'al ê chë gran meseria. L'lüch de Nanterbosc é pa bëgn n té pice rëgn te n té bel post. Al n'alda nia da gni desdrüt.

Chëstes ultimes parores, plü co les autres, â inçè aziché la superbia de Gabriel.

Plülera dessené s'ojôl ca cuntra so pere y dijô: "Purchël ài dagnora scuté de ci ch'i ê pur fa. Pere, i têmps é gnüs döt atramënter. Te chisc ultimi 25 agn s'él mudé deplü co te 200 agn denant. Purchël sarâl rí pur os da capì, ci che é dërt aldédaincö. L'monn é gnü atramënter y nos jogn mëssun i ji dô, scenó restunse indô y nüsc

mituns n'arà apëna plü da vire y se l'tirarà dant. Ara é insciö y nia atramënter. Chi che n'o nia la capì, mëss mefo jì. I à bele döt organisé y nia ne vëgn plü trat zruch."

A Tobia i savôl, sciöche al s'ess ciafé tla müsa, mo impò dijôl: "Spo é döt mi laur ste debann y inçè l'laur de nüsc antenaç. Ci che é gnü mantignì plü de 300 agn, al vëgn ruviné y desfat."

Tobia é spo lové sö y jô inant cun so discurs: "Aah, insciö éra? Cina sëgn àn dagnora aldì, che l'paur i dà da vire ala jënt. I sun curiùs, tan dí ch'ara và da dlutì torchi y ciaugné papier.

Plü dadí baiân cun i vedli y se lasciâ inçè dé n cunsëi o l'ater, aldédaincö ésun mâ plü bugn da té l'patüc di vedli y can ch'an à l'patüc, àn plü ion sc'an n'alda gnanca plü sua usc. Insciö éra col monn modern! Chësc é l'dilan, ch'an sà ciámó da dé; chësta é la cherianza, che vëgn purdicada y insignada aldédaincö, mo no da nos vedli."

An cunesciö ch'al ê ferí cina ite insom y al messâ n iade se lascé fora. Döta la mentalité dl têmp nü i fajò mé.

Tratan chësta perdica ê Gabriel luvé sö y se n'ê jü ia y sö cuntra ciasa, mo al â impò ciámó podü aldì döt ci che l'pere â dit.

Ruvé a ciasa él jü te ciadasafüch da sua fomena Irene y ailò baiâi dî alalungia dër adascusc.

Inçè Tobia é pié ia, mo al gnô ciámó plü desturbé da na usc

grauta, sciöche chëra de n corf vedl. Al ñiarâ ia cuntra l'bosch, olâ che la usc gnô adalerch.

Çi o che êl pa? Coraia dô chë brüscia da faü ca ciütià l'müs desfiguré, sciöche dla plü burta stria, al é la Nanda, che passâ ailò y â aldì döt l'discurs de Tobia y de Gabriel.

Sëgn s'la riôra, che düc sü osc tromorà y cun la ligrëza da malan y scraiâ ca a Tobia: "Sëgn l'àste, capaze de Nanterbosc. Al é inè gnü zacai che rump to cé y desfesc to bel rëgn de Nanterbosc... sce te m'ess tut me, ne fossera nia gnüda insciö."

Cun chëstes ries parores éra sparida ia tl bosch, da olâ ch'ara ê gnüda adalerch.

L'apariziun de chë stria de Nanda ê dér n bur sëgn pur Tobia y al s'un jô iaysö a ñiasa col cé bas y dér dala ria löna.

A ñiasa ne ti àl cunté nia dl discurs cun Gabriel y dla storia de Nanda. Al cunesciô che Tresl n'â inè mâ bel assà y al n'urô nia i ñiarié sö n pëis deplü.

Insciö passâl indô ia n n'edema, olâ che Tobia n'aldì inè tl païsc de vigni sort, che i fajô mé.

Da ji a ñiasa baiâl su y dijô tres indô: "Mo ch'an messass vire a de tares, chël n'essi mai gnanca somié. Sc'i ess madér podü m'un murì ia denant. Mo chësta sarà pa bëgn la fin pur me."

Al gnô l'veindres dl'edema y in chël dé êl bele da doman adora n injenier y n gheometer y n maester da muradù ailò ch'ai mosorâ fora y metô coni.

Tobia i â odü. Al ê sön parençinch de majun ch'al cunciâ restì, ch'an â rot l'ann denant.

Cun döt ch'al jô bele codí incêrçh dér dala ria löna, n'el nia bun da dé na tria. Tres àl val'da fratiné y da cuncé. Al ê bele ste ausé da pice insö.

Can che chi ëi â albü rovë da mazé coni, êl gnu fora Irene, la patruna jona, y i â invié te stüa a té val'dal danmisdé. Te stüa êl inè Tresl col pice Urban.

Gabriel dijô a chi sciori: "Jide mâtite, iö mëss ñiamó ji a baié col pere. I à odü ch'al ê cassö da majun."

Gabriel ê inè bele dí tan plëgn de pinsiers y de laur y purchël inè döt ùnderle cun düc. Madér cun süa Irene y cun chël pice Urban êl valënt. Purchël s'âl inè vël metü da baié su, can che al ê invalgô su.

Al se dijô a se instëss sëgn: "Al ne jô döt nia, i mëss mëte l'pere dan dai faç, zënza ne i sunse nia bun, zënza ne våra nia. I mëss ti l'dì sciöche ara sta."

Insciö jôl sö da majun, mo al incuntâ bele so pere sura la ñiasa.

Al stô chit y dijô: "Pere, i mëss se l'dì: in lönesc vëgnel i laurançà a mëte man da lauré pro la ñiasa."

Tobia urô di val', mo Gabriel jô cun so baié inant: "Iö cun la familia, Tio, l'ojoradù, l'fant y la fancela se lasciun jô ia in chë picia ñiasa. A valga moda jaràra bëgn. Ara ne döra mine dagnora ne. Os, pere, y la uma jëis jô da chë Maria, te ñiasa dl maester. I à bele baié

cun l'maester y la Maria.”

Tratan chësc baié â Tobia tres ciaré ia pur tera y so corp metô man da tromoré. Spo alzâl sö l'cé y dijò: “Gabriel, insciö fejte cun to pere y tüa uma, che t'à dé döt cant... y iö te diji, che fora de ciasa de mi antenaç y mia me lasci mâ porté mort. Âste aldi? Mâ mort.”

An cunesciô che Gabriel ê des-sené y ch'al n'urô nia ste bëgn dí a fa discursc. Purchël dijòl cun la usc sterscia: “Döt é bele fat fora. Ara ne va nia plü da retrà. Söl lüch de Nanterbosc sunsi sëgn iö patrun. Os y la uma ciafëis tratan i laurs alberch jö dal maester... y basta!”

Tobia ciafâ i edli luminusc, se fajò bel ia dlungia Gabriel y dijò: “Mâ mort me lasci cundüje fora de ciasa! Âste capì? Craut che t'es!”

Spo él suzedü, ci che n'ess mai messé suzede. An aldì n stlaf... Gabriel ti à dé tla müsa a so pere cun la man rodosa.

N pez se ciarâi mâ un a l'ater, spo se n'ê trat Gabirel ia y sö cuntra la majun. Sön punt d'ara s'el sënté jö y â metü l'müs tles mans... Ci àl pa fat?... y sëgn ne jôra nia plü da retrà la man... Al stô ailò y ne savô plü ci fa, cina che Irene, süa fomena gnô a l'chirì.

A Tobia i gnôl sanch dal nës jö, ch'al se terjô ia cun la mania dl samare, spo jôl dlun ciancantân jö y ite te stüa, olà ch'al ê ciamò chi sciori, Tresl y l'pice Urban.

Düc stô mâ a ciaré. Degügn ne dijò plü nia, mo ciarâ döt sprigurà.

Düc se punsâ: “Ci él pa sëgn suzedü?”

Tresl â metü man da pité. Tratan ê inçè Irene rovada adal-lerch, â tut chël pice Urban y se n'ê sciampada fora in ciasada-füch.

Tobia ciarâ fora da mené piçé. Al jô ite in stangode a se dô l'samare, se l'vistí, spo jôl ia da Tresl, la tulô pur la man y dijò: “Tresl, vi ch'i jun! Sëgn sài ci ch'i à da fa. Chilò n'él nia plü nosc post.”

Tresl se lasciâ mené y trami dui jôi dlun pitân coraia dô strada jö.

Tobia â ciafé la forza de dì inurchëltan: “I jun jö dala Maria.”

Tresl se tignî pro Tobia y respognô: “Ara va pa bëgn.”

“ « » ”

Tobia y Tresl rovâ spo jö da süa fia Maria, che ê la fomena dl maester. Maira y l'maester â tut sö l'pere y la uma cun gran ligréza. Vëi n'â nia mituns, mo na bela picia ciasa y ê dër cunténç de pudëi fa val'pur i geniturs. Ai â bel y lerch assà te ciasa. Al ê inçè vëi, che Gabriel â baié col maester, sciöche al i â dit al pere, mo impormó la domënia denant.

L'maester y süa fomena Maria minâ bëgn dër dessigü, che Gabriel ess baié de chël problem denant, no impormó in chël dé, y che döt foss gnü fat fora a bunes. Sëgn messâi aldi döt n n'atra ciampana y chël i fajò mé inçè a Maria y a so om.

Purchël s'ai tut dant de i fa
çiamó plü les beles al pere y ala
uma.

Tobia y Tresl â oramai döt, ci
ch'ai urô, mo döes cosses i falâ:
ester a çiasa y la pêsc te çiasa.

Ci urôi pa fa döt l'dé chi dui
berbesc? Ai ê ausà da lauré y ailò
dal maester n'el nia da fa. Purchël
i udôn mefo vigni dé da doman a
mëssa y spo pian ca dal maester y
ailò gnôi socudìs dant y dô,
sciöche i maiùs sciori.

Mo, mo minëise, ch'ai ê cuntënc
y ch'al i savô bel? Gnanca pur
idea ne; ai n'ë mine ausà a val'de
té. Mo ara n'â nia duré dí chë vita.
Ara ê gnüda defata atramënter.

« « »

Sciöche i un bele aldì, ê Gabriel
dô chël fat sön punt d'ara col müs

bles mans, ch'al punsâ y punsâ y
ne ciafâ nia la loçia da i sciampé a
chë situaziun.

Öna n'en fossel ste: i salté dô a
so pere, s'inslené jö dan da vël y i
perié purdenanza! Mo chël ne i
lasciâ nia so cè. Al ê fi de n gran
paur y chi n'ô nia tan atira
s'inslené. Ai é rësc te so rëgn.

Spo gnôl Irene adalerch a l'chi-
rì. Al ê pö çiamó chi trëi sciori jö
in stüa. Al messâ pö ji a i saludé y
a baié dl laur, che dô mëte man in
lönesc.

Gabriel ê ste bun de s'astilé,
sciöche nia ne foss suzedü, mo al
cunesciô a chi trëi ëi, ch'ai savô
tröp.

Inultima i àl spo toché la man y
i à saludé cun les parores: "Bëgn,
bëgn, a in lönesc spo."

Festa di Heimkehrer a Antermëia - 1946

Da sëra ê Gabriel y Irene dî alalungia susc te ćiasadafüch. La sabeda y la domënia n'ësi trami dui nia sta da udëi.

La domënia sëra impormó êsi ruvà a ćiasa. Gabriel parô dala buna löna y al comanâ l'laur pur l'lönesc.

Sanbëgn ch'al é n gröm da fa: plinderné la gran ćiasa y arjigné ca impü ala buna la picia ćiasa. Al gnô pö i lauranç a mëte man.

Pro gosté, pro marëna y pro cëna él ćiamó Tio, l'ojoradù, l'fant y la fancela y düc cater â dër la ria löna y jö dô sü trus, can che ai â ruvé de mangé.

Val'de té n'él ćiamó mai suerdü sön Nanterbosc.

Degünes gran veres o meseries ne n'ë ćina sëgn stades bunes da porté n té scûr te familia.

« « »

Al gnô spo l'lönesc y da doman adora rovál adalerch de gran auti y de pici, na desëna de lauranç, che â atira metü man da romené demez ći che stô te tru, da arjigné ca mascins, cordes y slauç.

Döt jö inant y la pachera pudô mëte man da alzé demez dui de té lëgns jogn da pom, che Tobia â impormó senté dan püç agn.

Gabriel ê atira ia delà dlungia la si d'urt, ch'al ćiarâ pro.

Cun ći forza y ći sënn che chë pachera ti dô ite tla tera, che ara tromorâ mâ... un n iade, dui iadi, trëi iadi... tres plü sot... ćina ch'ara stô t'en iade chita. Döta chë jënt ailò incëria ćiarâ pro.

Çi êl pa sëgn suzedü? Düc ćiarâ ia da Gabriel. Cun un scrai êl tomé ia pur tera.

Ai saltâ ia purmez. Al ê ailò ia pur tera y ne s'armoiô nia plü.

Tio ê debota jü a cherdé Irene, che gnô spo dlun pitân adalerch y s'inslenâ jö dan so om.

Inè chi atri ëi se fajô-purmez y pudô constaté, che Gabriel n'ë nia mort. Al ti á dé l'bot. Döt chël gran laur, che fistidi, düc chi problems di ultimi mëisc ê inè sta pur vël de massa.

Tio ê atira salté jö tl paísc a cherdé l'auto dl spitol, che ê do na mes'ora sté ailò y â trasporté Gabriel te spitol.

Irene é sanbëgn jüda impara y i duturs á dit, che Gabriel pudô zénz'ater indô se romëte, mo ch'al restâ cun n brac y na iama mec paralisâ.

Düc i lauranç â indô pochené ia so patüc y se n'ë jüs cun sües mascins y sü auti.

Söla sëra ruvá Irene ailò dal maester y periâ, che ara pudess baié cun Tobia y la Tresl. Sanbëgn l'à spo l'maester menada ite te stüa.

Tobia y Tresl â bele aldì döt, ći ch'al ê suzedü.

Irene jö te stüa, s'inslenâ jö dan Tobia, ti ćiarâ sö cun i edli plëgns de legremes al pere de so om y dijô: "Pere, i un falé, i un falé! La man de to fi, mi om, à fat mé al pere. Pere, i un falé. I reconësci, ći che l'quarto comandamënt ô dì. Pere y uma, i se prëi cun döt mi cör purdenanza. Prëi tan bel,

pordenéi a osc fi, mi om Gabriel, y pordenede a me.

I savéis dessigü ñi ch'al é suzedü a Gabriel. I vëighi ite che la man de Dí s'à fat sinti. Can che Gabriel à metü man de baié te ñiamena de spitol y m'a odü me ailò dlungia vël, spo àl dit: "Prëi tan bel, va ñiamó incö dal pere y dala uma a i perié purdenanza y a i dì, che l'pere y la uma dess ñiamó incö ji a ñiasa y che l'lüch de Nanterbosc restarà inant l'lüch da paur, sciöche al é ste plü de trëicënt agn."

Denant ch'i m'un väis, m'a Gabriel ñiamó dit: "Sëgn sài, ñi che l'quarto comandamënt ô dì."

Tresl se menâ piçé de chë püra Irene. Ara jô ia purmez, la tulô pur trames les mans y l'alzâ sö. Inè a Tobia i gnôl les legremes y al dijô: "Irene, ñi che t'as fat sëgn, chël é ste dër val'de bel y de dërt. Sëgn àste indò varì mia gran ferida. Irene, döt é sanbëgn pordené y i mëtun indò man danü y sön Nanterbosc jará indò döt bun."

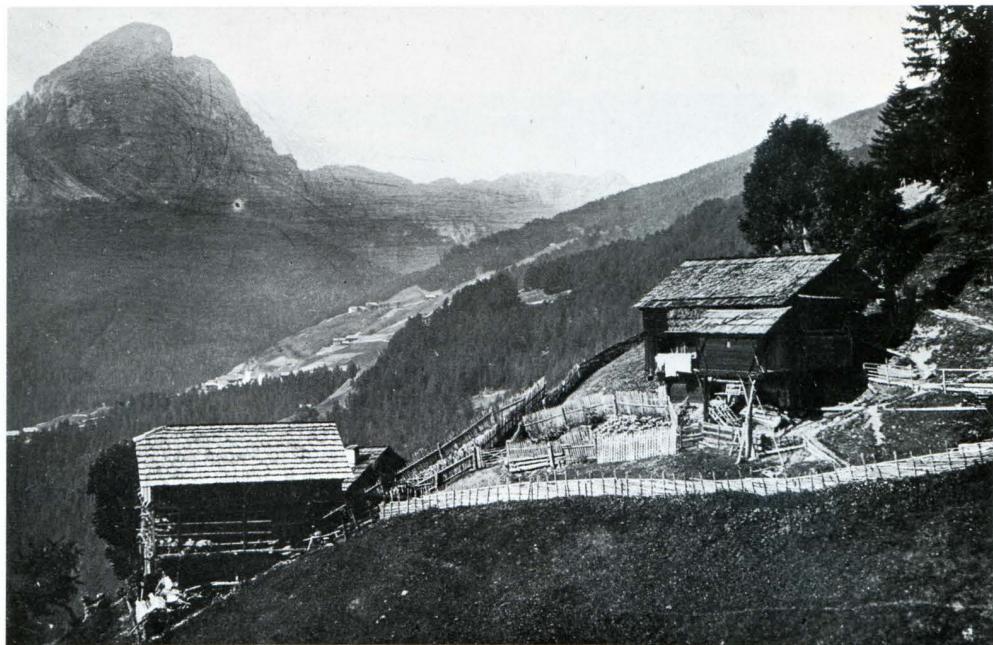
Tobia i tocâ la man a Irene y la tigní dër dí tla süa.

An cunesciô inè a Irene, ch'ara é cuntënta de avëi fat chël gran vare dla pêsc.

In chël momënt aldín sonàn l'agonia. Irene se spordô y chël é da capì, mo al gnô defata l'maester

Fam. de Vigil dl Mone - Pescosta 1917

Plà da Rina

te stüa y dijô: "Al é mort la Nanda".

Tobia stô spo n momënt sura pinsier, spo dijôle: "La Nanda é morta! Sëgn arà Nanterbosc indô la pêsc."

Düc savô, ñi ch'al minâ.

Irene stô in chë sëra ailò dal maester a cëna, spo jôra deburia-
da cun Tobia y Tresl, accompagnà
dal maester y süa Maria, sö a
cìasa, sö a Nanterbosc.

Dô trëi edemes ruvâ inçè
Gabriel a cìasa y la familia da
Nanterbosc à indô l'luminùs te
cìasa.

Gabriel n'â nia plü dötes les
forzes, mo al ê bun da mené inant
l'bel lüch de Nanterbosc, l'lüch da
paur, dô l'ejëmpl di antenaç.

Tobia ê cuntënt cun la familia
jona. Urban chersciô y gnô gran
pur porté inant la tradizion de
Nanterbosc.

L'lüch de Nanterbosc é ciamó
aldédaincö, sanbëgn cun n'nater
inom.

Sön na tofla te stüa, sot l'Crist,
stal scrit: "Onorëia l'pere y la
uma, spo saràl la man de Dí che
cìara de te."

L'ÖISÉE.

Regules dl tëmp

IULI

La plöia in la vijitaziun de s. Maria (2.7.) döra 10 dis.

La plöia de s. Margarita (20.7.) döra 30 dis.

In san Iaco (25.7.) zënza plöia,
aràn d'invêr, pur l'frëit, gran möia.

AGOST

Sc'al é da san Laurënz y san Berto bel,
spo vëgn l'altonn morjel.

Santa Maria dal Ciüf dijarà,
sciöche l'furmënt y l'vin garetarà.

SETËMBER

L'Sant al Cerf (1.9. - s. Egidio) se disc,
sciöche l'tëmp de setëmber é te nüsc païsc.

Sciöche l'tëmp in santa Maria (8.9.) é,
pòl 4 edemes alalungia garaté.

Sciöche al é san Mattì (21.9.),
4 edemes él bel o él ri.

Le néne y la picera

*Dan 50 agn, les 8 dadoman
èl gnu a te cherdé,
por dagnora demez te porté.
Iolan néne, bun che t'ès sté,
de te mài ne m'ài desmoncé,
y che tö s'ass orü bun,
chel ea töa rajun.*
*“Peee, encö eise pa n bel
pagatel (cravatl),
döt te sâ bel,
sön banch da furn saltai
por te daidé,
töa mantelina da te ciolé,
denanco a Messa t'encaminé,
y ncer le col te tignii toch
y te bajâ, töa berba piziâ,
iu la tirâ, tö mo tolês
söi jenedli y mo dijés
“püra stonta” y mai ne pordêste
la pazionza.*
*I capía le bun che tö m'orêš
y con me scora facêš,
iu tolea la bachetta dal orgo
y comanâ ia y ca,
ön plü ön y n pè
y fôra metêste le pè
y spò sön töa man, tocada dal bòt,
co tremorà, y n la maestra saiá.
La oma gnea te stöa,
“po pere, t'ès desco n te picio
möt” y le pere s'l'a riea
con döta ligreza y dijea:
“Oma, desco n te picio möt
messen gní, sc'an ô roé sö a Ci!”
Iolan mio bun nene.*

I.Z.

Scolina d'Al Plan 1949

Maester Oberbacher Franz con la laa Call Anna, sü fis y nipoti

La vita dl papa Giovanni Battista Montini con l'inom de Paolo VI

Tut fora da a.c. dala biografia de Luigi Bazzoli:
“Papa Paolo VI, tormento e grandezza d'un anima”, 1978

L'prüm dé dl'isté, ai 21. de jägn 1963 è Giovanni Battista Montini gnü metü Papa, al'été de 66 agn, l'papa 265. Al sâ dé a ël l'inom PAOLO VI.

N cardinal â dit: “Val'iade valite sanç tl Conclave, val'iade malagn, dagnora jënt.”

De 80 â Monitini ciafè 57 usc. Al n'è nia saurì mëte n papa che jê inant cun l'spirit dl papa Giovanni XXIII. Giovanni è ste l'papa de düc, spezialmënter l'papa de chi ala bassa. Al â descrosté la crosta che da seculi incà â incrosté la Dlijia. Tröc cardinal â l'idea de fermé l'sistem de Giovanni.

Siri da Genua, Ottaviani dl S. Ufize è cuntra Montini. An â porvé de mëte dui d'atri cardinali, mo chi â arjunt de 80 mä 20 usc. Montini n'â bele 50, mo ñiamó massa püces. Spo s'él fat vi cardinal Testa, raprejëtant dl papa al cungres eucaristich de München. Montini ti savô malsigü. I cardinali conservadûsc ess urü oje zruch l'zagher dla storia.

Inant â Ottaviani mudé idea y se dè da fa, che les usc gniss dades a Montini y sön chëra ési

sta. Montini, da süa pert malsigü, periâ che i cardinali punsass ñiamó sura na nöt, denant ch'al foss definitif.

Giovanni Montini, damané, sc'al azetâ, â respognü: “I azetëi”. Sön chëra s'âl arbassé i balda-chins di atri cardinali (79). Can che l'papa nü â declaré de té l'inom “Paolo VI” â i cardinali capì, che Montini savô ince da se mostré frém y costant.

Vistí sö cun l'talar blanch, è stada süa prüma parora: “Eccomi crocifisso con Dio”. Al sinti dan-fora, che so pontificat devëntâ un di plü tribulà y movimentà tla storia di papesc.

La lungia ligna di cardinali jê sëgn pormez a fa süa ovaziun y a dé “l'voto d'obbedienza” al papa nü, nia vignun cun l'medemo amur. Mo Paolo VI â pur vignun na parora d'amîsc.

L'cardinal Siri, so gran aversar, saludâle cun le parores: “Eminenza, ci stia vicino, abbiamo bisogno della sua collaborazione”.

Can che la ligna è ruvada, è l'Papa lové sö in pè (Lercaro â dé l'voto a Montini) y dijò: “Eminen-

zes, odëis, sciöche la vita va, a chësc post podesses ost ester.”

Lercaro da Bologna â al Conzil critiché la Curia. Al â dit: “La Dlijia é na Dlijia dla püra jënt.” Dl’ater vers é Montini ste n gran diplomat. N iade su à tut la parora tratan l’Conzil y nia te n momënt de gran importanza. Papa Giovan-ni l’â metü moderator. An amira Montini pur süa abilité d’avalie nanter conservadüsc y progressi-sc. Al n’è mai massa inant cun sües idees, mo impò agiorné dô di di têmps. Papa Montini dé l’impreseiu de ester “dominato da incertezze” y gonót “angoscia-to da dubbi.”

Al čialt dl misdé â l’papa nü dé süa próma benedisciun dal alt dl sorà dla Basilica de S. Pire. Al jê spo dales 2 a marëna. Düc i cardinai l’aspetâ bele y l’papa se sëntâ jö pro mësa, olà ch’al stê sënté i atri dis.

Degun papa dan Paolo VI, gnanca papa Giovanni â dan da vël invié l’senat di cardinai pro vël a mësa a mangé. Chësta “agape”, Cristo cun sü apostuli, l’papa cun sü vëschi, dé a düc buna speranza.

Tert, oramai a scûr, é Paolo VI jü sö te so apartamënt. Al è ciamó cosses personales de papa Ron-calli danman. Mudaziuns, odôle, él gnü fat püces... Can che al impiâ la löm, odôle, che i fis dl’electrisc è metüs sot mür. Al secretér, che l’accompagnâ, ti cunfidâle: “Cam-biarun val’, mo al n’è nia prescia.”

In realté gnèl cambié tröp y snel. N cardinal, che â vit sot 4

Papesc â osservé, che Paolo VI se comportâ “come l’antico signore tornato a casa sua.”

La nöt ê bele scialdi inant, che papa Montini cherdâ al telegon sü dui fredësc Lodovico e Francesco, intrami dui a Brescia. “Sono Battista” dijôl cun scëmplizité. Dal atra pert êl na nipotina che respon-gnô “ciao zio” y â retrat: “Ciao zio santità”. Montini s’la riô y dijô: “Chiamami zio e basta”, al n’è cambié nia nanter nos. Co stëis pa, i s’aspetti, gnide prësc düc a me ciafë.”

L’ater dé êl jü a ciafë n cardinal che stê jö püre a let.

Söl iade êl inçè jü a ciafë l’Cardinal Testa, che â albü im-portanza tl Conclave. Al ti â ufrì la tlé dl’ascensur privat, che cundüsc diretamënter al apartamënt dl papa cun la osservaziun: “Gnide a me ciafë can che orëis, la ciasa dl papa é dagnora daverta.”

La domënia dô l’“Angelus Domini” â Montini dlungia vël l’ cardinal de Belgien: Sëgn savô jënt, che al jê inant söl stil de Papa Giovanni.

Püc dis dô che Montini è deven-té papa, àl dit de dauri la secunda pert dl Conzil Vatican. Montini â parores de reconescëenza pur Papa Giovanni, che é ste mené da Dí a mëte man na opera tan grandiosa. An cardinal dla Curia, che è contrar de fa inant cun l’Conzil, ti àl dit in cunfidënsa: “Iö mëss mené inant la ferata sön na strada che iö instëss ne n’â nia chirì fora.”

La dlijia vedla da La Val

A Montini ti aspetàl n gran laur. Zaciâ dit, ch'âl â orü ester de plü coraje da ji inant col Conzil, co da l'daurì.

Papa Giovanni â dan süa mort reformé püch. Al ti restâ a Paolo VI da ti dè n n'ater slöm, n n'atra óta ala barca de S. Pire y la rovène ite ti têmps dl 2000: a punsé ai problems dles veres, dla pêsc, dla pilora, dl ateism, dl comunism, dla liberté religiosa, dl ecumenism y ti dé plü forza ai 3000 vëschi dla Dlijia. Tl monn da sëgn: 2 de 3 patësc la fan y é analfabetesc, 3 sön 4 n'é nia catolisc, 1 sön 3 vir tl regim comunista, 1 sön 4 é cinese.

Papa Montini ti dà na impronta

speziala al Conzil. Al mëna döt trö plü snel inant. Al inviëia inè deplü laici a osservé; al tol instëss pert ai laurs pur controlé sciöche döt va inant, sënté sön n scagn de media grandëza, sciöche i atri, magari plü bëgn tignì.

Paolo VI stüdia i problems cun sü kolaboradùsc. Al vëgn critighé pur ester malsigü, dubiùs, esitant, gram; mo al se iüstifichëia cun dí: “magari sunsi pëigher, mo spo sài ci ch'i ó di.”

Al adora 14 mëisc pur fa süa pröma enziclica. Al se l'à fata instëss a desfarënzia di atri pâpesc, che adorâ vignun so grup de spezialisç pur la fa. Süa enziclica

ê n dialog cun catolici, cristiagn despartîs, cun chi d'atres reliugiuns y ateisc.

Inviè da ji te d'atres perds dl monn, tègnel plü aportun da fa so prüm pelegrinagio tla tera santa. L'papa disc: "Al n'é pur nia che l'prou sones la ciampana, degügn ne l'ascuta, an mëss deventé danü misionar."

Ciampanes nöies da Colfosch
(1922)

Ai 4 de iener dl 1964 passa papa Montini tla tera santa. Hussein, l're dla Iordania, dà instëss i ordini tla radio. La jënt - düc orô l'aziché - manaciâ d'l fa murì cun prelaç dal toçiamënt, mo l'papa restâ chit y benedî inant.

An cardinal â Montini, in qualité de camerlengo, dé la delega d'l sostituì te düc i caji nia odüs danfora.

A l'Urt dl Uri èl aspeté dal patriarca ortodox Atenagora - la vera meta de Paolo VI - pur l'incunté y fa n vare inant. Ai s'abraciâ intrami dui y Paolo VI disc: "Nos mëssun aviciné nostes dlijies. Al ne sarà nia sauri, mo i sun söl dër tru."

Al è passé 14 seculi denant che l'ultimo papa da Roma s'ess incunté cun l'patriarca da Constantinopel. L'ann 1054 è papa Leo IV y l'patriarca Cerulario che se scomunicâ nanter vëi. Montini â sferié jö chësta pagina scûra dla storia dla Dlijia. Mët adüm la Dlijia dl'Oriënt cun chëra dl'Ocidënt é la meta, mo pur l'momënt àn almanco fat n vare inant, cun nia püè impedimënnè.

Dô 4 agn jarà papa Montini a Istambul. L'papa da Roma maza a porta d'Atenagora, a dè l'omaggio al tron de s. André, che â fondé la dlijia dl'Oriënt.

Na plata d'Istambul scriô: "Dô 514 agn à nosta cité odü n papa. Na ota gnê l'papa a defène i cristiagn cuntra i türç, sëgn vëngel a uní düc tla pêsc".

L'medemo ann â Atenagora

Benedisciun dla ciampana nöia d'Antermëia

cuntracambié la vijita a Paolo VI. Ruvé zruch a Roma, ti aspetâl a Paolo VI d'atres reformes. La Dlijia messâ ester la Dlijia dla püra jënt. Papa Montini â fat tó demez valgûgn ornamënç: la "sedia gestatoria, la guardia nobilla, l'elm napoleonich y d'atres cosses. Impè dla aula dla benedisciun âl fat n "auditorium" cun na scultûra dl ressurì, aria condizionada, televijiun, traduziun simultanea, al cunt de 12 miliardi.

Pur avëi plü daimprò da ji al'aria â Papa Montini fat n urt sura l'apartamënt dl papa, düt pur modernisé y pur s'acomodé ala praticité di têmps da sëgn.

La tiara (triregno-ciûria dl papa, na scincunda di milaneji) ti âl dé al cardinal Spellman dl'Ameri-

ca, mago dles finanzes de dlijia, amich de Montini.

Nia saurì da fa ne n'â l'papa pro l'Conzil nanter progressisç y cunservadùsc. Val'problems, sciöche l'control dles nascites, l'zelibat di proi, ne gnê nia prejëntà.

L'papa â metü sö na comisciun de antropologi, psicologi, soziologi, teologi pur studié l'problem dla pilora. Jënt ó savëi sciöche l'papa la pënsa. Scuté ne pôste nia, al é n problem da baié. Al ê su da fa la dezijiun.

34 mëisc, oramai 3 agn, â papa Montini adoré, n tëmp lunch de tormënç y gram laprò. Dô 18 mëisc â la comisciun aprové la pilora cun 71 usc sön 75. L'papa se reservâ ciámó n ann y mez da punsé sura cun l'aiüt dl Spirito

Sant. Miliuns de jënt, populi intiers aspetâ la resosta. Ai 25 de iuli â l'papa respognü tl Enziclica "Humanae vitae" cun n "no" dûr y sëch.

A chësta definiziun ti êl ste sö l'flé al monn. I teologi americagn la definí "ridicola". A dì de no êl prigo, che jënt s'un desdijess dala Dlijia; a di de scé ê l'autorité dl papa in crise..., peso i proi olan-deji, belgi y svedeji!

L'papa se defenô: "La norma dada fora n'é nia mia, mo vëgn dala lege de Dí. Ciareme ti edli, se pêle ch'i sunse n papa revoluzionar?"

N vësco dijô: "Papa Giovanni ê dagnora otimista. I jê da Roncalli y ti cunfidâ mi gran problems dla Dlijia".

"Fa sciöche iö", respognô Giovanni, "can che val'me drüca, me feji in pice sonn y düt va indô inant." I jê da Paolo VI; vël se lamentâ: "Ci ria situaziun, co mai pôn fa. Periun la Providëenza, che ara se dëide salvé ëi che é da salvé", y iö m'un jê demez dala udiënza cun l'moral sot i pîsc."

Plan, plan vëgnel rïnovaziuns. L'Conzil da Trënt ti â dé ala Dlijia i proi, che respognô a sü tëmps; sëgn dô l'Conzil gnêl docâ proi che respogn ai tëmps da sëgn, insciö mina dui cardinai.

Dal ann 1965 inant gnêl tl'Italia la usanza de porté l'guant cürt, scûr y cun l'sëgn da prou incér l'col, l'clergy-man. L'papa instêss se n'à aprofité. I agn 50 sâ Montini fat lerch pro i proi

Sö La Crusc - ann de iubileo - l'4. é Mons. Mutschlechner

lauranç a dispet de tröc curali y de Pio XII instëss.

15.000 proi â taché l'talar söla brocia, sciöch'an disc, y â perié de gni despunsà dal zelibat. A na té cadenza di proi â l'papa respognü cun la enziclica "Sacerdotalis caelibatus". Hans Küng, l'teolog progressist todësc minâ: "Al ne sarà degüna pêsc tla Dlijia çina che l'zelibat ne sarà metü a liberté de vignun."

Tröc seminarisç olandeji aratâ l'papa n scëmpl vësco da Roma y ti negâ la rajun de fa leges fora de súa diozeja.

Na gran reforma èl gnü tla liturgia de podëi fa les funziuns te dlijia, spezialmënter la s. mëssa, tl lingaz dla "uma". Zerti anacronismi (cosses antiquades, che ne servâ nia plü) gnê cambiades o lasciades demez.

Tla Curia romana èl çina sëgn 750 impiegaç taliagn y furesti. Sëgn ân inalzé l'numer di furesti a 1500 personnes y chël di taliagn a 850. Vigni 5 agn gnê garantì l'cambio dl personal. Al è da capì, che ince les finanzes jê sö da 7 a 17 miliardi de spësies. Al gnê ince cunzedü incér 80 éres, d'Ufize; an i dijô "le monsignore".

Papa Montini ti â fat taié ia i fiuchi ai cardinai, â desmetü mae-stri de ciamaña, custodi, secretêrs y n'ortiâ tröc in punsiun. Cun 75 agn dô i cardinai dé sö so ufize y cun 80 agn nia plü tó pert al Conclave.

Zerti teologi progressisç â l'coraje de dì che l'Eucaristia è mân

n simból dl Corp de Gejù, no realtà; che la Verginité de S. Maria è n discurs pur i mituns y insciò inant cun la infalibilité dl papa.

Al è gnü metü sö n elench di fai plü gröi, mo la gran pert di vëschi se parâ de mëte la firma.

Tröp da punsé i dé al papa l'catechismo olandeje. Laite èl 10 teses cuntraries ala doctrina ufi-ziala dla Dlijia; implü èl bele gnü dé fora te 12 païsc. L'papa baiâ publicamënter de nemîsc dla Dlijia. Al è usc che dijô, che l'papa urô la dé sö (ores solitaries di gragn de chësc monn).

Pur se sintì l'pere de düc, lasciâ l'papa Montini l'Vatican y jê pur l'monn cun l'fliegher. Al chirì l'contact cun la jënt. Da sü iadi lunç y sfadiùsc pur l'monn gnêl zruch, sigü stanch, mo impò sciöche al se sintiss plü jonn. Sü 9 iadi pur l'monn ne n'ê nia mât momënç d'ejaltaziun, mo ince de sodesfa-ziuun, dea che al odô, che la gran pert dla jënt è sön súa pert.

Dô la Tera Santa orô papa Montini chirì sö l'India, nia católica, mo dër religioja. Al â instëss organisé düt pur l'iade tla India. Najeta de fanatici Indu â manacé d'l copé.

Al Guern de Nuova Delhi ti fumâra sö pur l'nës, messëi spëne na té gran soma te n té paísc da na té gran meseria. Çina püces ores da can che l'fliegher dl papa arsî a Bombay, èl les contrades ötes. Apëna che l'papa è ailò, se n'el abiné ten cürt tëmp plü de dui miliuns de personnes. A odëi che

fola de jënt, signada dala meseria a dala fan, ti gnêl les legremes al papa. Dan i petleri, lebrûsc y storpiâ in ur de strada, dijô l'papa: "I ti à ciaré tl müs ala meseria de chësc monn".

Da ailò infora àl fat ai capi dl guern de düt l'monn n apèl despré de dé l'prozënt di armamënc pur daidé fora chi che n'à nia.

Ai 4. d'otober dl 1965 è Montini jü al'ONU a New York sôla cupola dl palaz de spidl a tignì n discurs pur franzeje dan 2000 di gragn americagn y i gragn dl monn, l'prüm papa an congress de politiga.

"Os düc, omi dl guern, messëis fistidié che la mësa dl pan pur l'umanité sides plëna - no plü vera, no plü vera", è sües parores.

Gromiko, l'minister di esteri soviet, ti dê la man al papa y dijô ch'al aprovâ l'discurs dl papa te düc sù punè. Les parores dl papa daurî prospeties a colaboré pur la pêsc cun düc i populi.

Paolo VI se prodigâ pur la pêsc tl Vietnam y tl Medio Oriënt. Al ortiâ "messaggi" a Pechin, Moscau, Saigon y Hanoi - zënza ciafë resposta.

Al scriô dant pur düt l'monn de tignì n dé de oraziun pur la pêsc vign'ann. Cun coraje él ste bun de slarié i raporè dla S. Sede cun i comunisç dl'ost, dan dal döt cun la Jugoslavia. Te n tan de tämp passâ la porta de s. Damaso Podgorny, de Gaulle, Tito, Nixon y Willi Brandt.

Al gnê fat raporç cun Ungarn,

Cecoslovachia, Bulgaria y Polen.

Dô 4 agn de studio â Montini dé fora l'ann 1967 l'enziclica "Populorum progressio"; al é la continuaziun dles enzicliches de papa Giovanni "Pacem in terris y Mater et Magistra".

Pur 50 agn dl'apariziun de s. Maria (1967) â l'papa dit la s. mëssa a Fatima in prejëenza de n miliun de personnes.

Düc savô dla malsanité dl papa Montini, mo súa orienté sterscia l'fajô superé tan de dificultés. Cun 70 agn laurâl ciamó sciöche n jonn, dales 6 - 14 ores de laur. Vigni sëra rovâl sön mësa n bel poch de pratiches da studié. Pro mësa él dui che sorvi. Dô la s. mëssa liôle i folieç dala doman. A chi dl "Osservatore Romano" ti lasciâl dì: "Cerchiamo di usare meglio il piombo".

Dales 10 ales 2 domisdé èle l'tëmp dles udienzes. L'papa à tut jö la "triplice riverenza" pur chi che ti jê purmez. An ne dô nia ti bajé l'anel, al bastâ ti toché la man.

Privatamënter se mostrâl da orëi bun, mo reservé. L'papa Montini â respet pur vigni persona che ti jê pormez. Pro mësa él in compagnia de mons. Pasquale Macchi, ch'al sâ tut da Milano cun él, dea ch'al savô l'franzeje a perfeziun. Tratan ch'al scriô da sëra lëteres a conoscënc y a nia cunesciüs, jël la musiga de Bach y Mozart. Al scriô de propria man, "ai propri figli il padre non risponde col ciclostilato".

Operé dal prof. Valdoni ala prostata tl Vatican, jé papa Montini in pelegrinagio a Columbia. "Stede a ciasa" periâ di cénç proi dl'America dl sud, gni chilò ô di ti dé flé ai guerns che se téggn jó nos.

A Santiago dl Cile êle di miles peres de familia, che ocupâ l'dom cun so vësco. Ai orô protesté cuntra les spënores dades fora pur ti fa festa al papa, che gnô t'en paísc, olà ch'al mör vign'ann 30.000 mituns da fan.

Al è l'tëmp, olà che i gratuns de vera dl Soviet rumpî ite tla Cecoslovachia zënza incuntré oposiziun. Montini cundanâ "le inique sperequazioni" i latifondisti destenüs fora, l'egosim dl consum.

Nanter i trus che cundüsc a fa na valianza ne pôn chiri fora l'marxismo ateo, la rebeliun, l'sanch y l'anarchia.

L'papa ne pô nia dagnora dì ci ch'al ô, ti cunfidâ Montini n iade an jurnalist.

Al è l'ann 1968, la barca de s. Pire è ria da rovène y da tignì a strada. Dô i vëschi él i proi che se lasciâ sö. An straojô l' dér significat dl Conzil, an propagâ na fede plü lisiera; al n'è de chi che orô tó jö l'prezet dla domënia, l'conzet dla penitëenza rovâ jó a funz, la religiosité purdô l'misteriùs. A düt chësc â inè contribui l'catechism olandeje, che lughenâ l'esistëenza di anguli y aratâ s. Maria sciöche vigni atra éra.

An se damanâ: Ci ó pa dì ester cristiagn? Fora dla Dlijia él de-

sturbi da contestaziuns dla jonëza. Düt è metü al dialog; familia, stato, patria y l'Beldí instëss.

"I sëntî la burasca adoss", cunfessâl ite l'papa. Dal Conzil él i cunservadüsc y i progressisc, mo al ne tignô no da chisc no da chi.

Mo sëgn él gnü l'tëmp da baié, da se lascé adintène dassenn. Dô la operaziun â papa Montini indô tut sö l'ritmo de lauré sciöche denant pur 14 ores. De plü nöts âl lauré, spo él gnü l'momënt da pronunzié l'CREDO – crediamus: düc i dogmi, i ordini dl Conzil, les verités che düc i cristiagn mëss azeté pur ester cristiagn. "L'cil y la tera passerà, mo mies parores ne passerà nia". Cun chësc Credo è papa Montini deventè popolar, ai 30 de jägn dl 1968. Al è l'colm de so Pontificat.

Bele dadí incâ ne n'à l'papa nia brançé tan sot co in chësc iade, vicar de Cristo, sëgn de contradiziun.

Da chël dé inant se sintí l'papa manco tormenté. Inè sc'al se sintí de gni scraié fora, se fajòl püch dinfora. Da sëgn inant âl metü mons. Benelli sostitut a sbrighé i afari dl Vatican, plü tert él spo deventè arcivesco de Firenze.

Montini â aumenté l'numer di ambasciadùs dl'estero. Sü iadi â da sëgn inant plü importanza diplomatica co religiosa.

A Genf 1968, tl Africa 1969, spo tl'Asia y Oceania.

I duturs descensiâ l'papa, cun 73 agn, a fa n iade tan lunch de

**Tavella Sepl y Monica,
Burgl Frenner y so om,
a Roma (nuc)**

45.000 km. Mo Montini dijò: "Al sarà l'ultimo", 9 dis cun 65 discursc.

A Manila tles Philippines s'el fat pormez al papa n depenjadù cun n cortel. Ailò ti â mons. Macchi salvé la vita. Tl'India â n colonel desarmé, n té mez mat, che ti ê arsì ados al papa cun n "kriss".

Dl ater vers ti ân ofrì al papa l sègn dl maiù striun a Pago, söl isola a Samoa. L'papa è passé al Australia y Indonesia, spo a Hong Kong sön la porta dla China.

Gnù zruch a Roma, dô n iade plègn de strabac, â dit Montini: "Sègn ài fat ci ch'i è pur fa". L'ji fora dl Vatican gnê tres a mano.

Al è rot fora l'problem dl divorzio. Al ti stê dër a cör, mo al n'orònia impianté na vera religiosa. Al punsâ, che prësc sarâl la religiun catolica nia plü la religiun dl stato, mo Roma sarà despertida.

Trö peso è la vera cuntra l'abort, rota fora d'isté dl 1978, püch tëmp dan la mort de papa Montini. L'Conzil lâ nominé: "Abominevole delitto". La Dlijia mobilitâ dötes le forzes pur l'blochê. A.C. y ACLI jê deburiada decuntra. Incér 30 vëschi ortiâ telegrams de protest a personnes de politiga. Papa Montini, stanch y indeblì te sù ultimi dis, ne se sinti nia de tigni front ala gran propaganda y la lege gnê aprova da a 160 cuntra 148 usc, 12 de massa püces; l'plü stlet resultat te düta l'Europa, vergogn tl stato dl papa.

Papa Montini se reservâ a recordé ai catolici, che söl abort â la Dlijia metü la scomunica y che duturs y infermiers â de cosciëenza infora l'dërt de se trà sotfora y de boicoté na té aziun criminala.

Papa Montini s'à incè mostré tolerant cuntra l'vësco franzexe scismatiche Marcel Lefebvre, che dijò dütaurela súa mëssa pur latin

y söl stil dl Contzil da Trënt. Lefebre n'è nia cunvint, che Paolo VI foss veramënter papa. Čiudì pa aspeté cun la scomunica de Lefebre, damanâ i cardinai dla Curia da Roma. Plü o manco sura düta l'Europa â Lefebre jënt che tignô da vël y l'daidâ cun scioldi.

Lefebre ciafâ coraje. A Econe tla Schweiz âl daurì n seminar, olà ch'al gnê istruì proi in plena desobediënsa untra Roma. Dô ch'al ê gnü avisé, êl gnü cherdé a Roma y ejaminé da trëi cardinai. Nia da n'infâ. Pur Lefebre êl l'fûm dl malan ruvé ite tla Dlijia a Roma. Al ê l'ann 1975. An podô ti dì antipapa Marcello III. Danü avisé dal papa y manacé da vël, âl cunsagré 13 proi a Econe, na sfida untra l'papa y ji cuntra l'scisma. Sön chësta ti â l'papa tut la lizënza da di mëssa, da aministré i sacramënc y de perdiché.

L'ultimo at de resonanza mondiala ê che Paolo VI â daurí la porta santa, l'ann sant 1975, n fat plütosc trionfalistic cun l'Conzil Vatican II.

“L'eté é l'ora dla vita”, dijôle, ara va jöpert. Düt metô man da dé dô. Al messâ se medié pur l'artrose. Pur ji inanter jënt adorâl indô la sedia gestatoria, pur n pü de desfridida messâl pur plü dis ste jö a let. Al messâ fa a manco cun les udiënzies privates y publiches, la memoria lasciâ dô, tles cunfe-

rënzes che gnê scrites da d'atri, messâ l'papa se tignî cùrt. An punsâ, che te sü 15 agn de pontificat àl fat plü de 5.000 discursc, drucâ te 30 volumi.

Paolo VI sinti gnon daimprò sua ultima ora. Al dijô: “Vedl sciöch'i sun, ne sai nia sc'i vëighi čiamó la porta da ji ia è bele daverta, purchël oressi tó l'ocajun da se saludé düc y se benedì, os, ostes čiases, ostes families, osc laur, ostes soferenzes y ostes speranzes.”

Giovanni Battista Montini è ruvè tl Vatican ai 19.9.1921, al è tres jü sòpert èina söl trono papal, che al â albü 15 agn alalungia. Al è mort cun 81 agn l'dé dla trasfiguraziun dl Signur, ai 6. d'agost 1978.

Nosc vësco Mons. Gargitter scriò: “Papa Paolo VI é ste n extra gran papa te n tëmp extra critisc. Al â na orëdla pur nosc paísc y â mené inant l'regolamënt de nostra diozeja. Chësta é stada sua opera personala, che zënza sua energia y sua esperiënza diplomatica ne fossera nia garatada, mët pormez l'ann 1964 l'toch todësc da Bal-san ala vedla diozeja da Pursenù. Om de tröpa oraziun y unì cun Chëlbeldí êl cunvint, che Di instëss rovënn la Dlijia; om che čiarâ demez da sua propria persona pur podëi chël tan deplü sorvi ai atri.”

Iö sà purciudì ch'i möri

Na storia dal'ultima gran vera mondiala

P. Johann Steinmair, iesuit (1890-1944)

Vorderhackl ti dijun al lüch, olà che l'iesuit Johann Steinmair è nasciü l'ann 1890 a S. Madalena de Gsies. So pere l'à davagnada can ch'al è da ingrandì la dlijia chi agn dl caranta. Chi dla Curia da Pursenù orô mâ la fa slarié. I atri se lasciâ bëgn storje, mo Peter Steinmair, presidënt dl comité de fabriché, ne dê nia dô. Al dijò: "Cun l'injuntamënt ne dàl mai ca val'de sciché." Insciö éra stada. L'prou siur Zelestin Schanung da Lungiarü â spo lascé fa l'laur. An â trat jö la dlijia vedla y n'à fat sö na nöia – al è gnü lascé l'presbiterio vedl cun la sacrestüa y l'çiampanin.

Religiosité, talënt y abilité mes-sâl ester tla familia da ñiassa infora, che l'fré Peter – purater resté da maridé – â fat pur 50 agn l'capocor, plü desënes d'agn manajâl la musiga; in plü êl inèc mede di tiers, bocà, fadüt y cunciarodes.

La giornada scomenciat te familia cun la oraziun y se stlüjô cun la corona y d'atres oraziuns pur injunta.

L'lüch a pert d'sorëdl è a 1600 m d'altëza y nia massa èrt. Hans

çiantâ ion y menâ sües cuinaries y â ligrëza de cuncé ores. Pur döt ñi che â da fa cun rodes, âle ligrëza, spezialmënter cun l'murin de ñia-sa, da majiné.

De costituziun fijica è Hans plütosc deblot. A chë moda l'ài sü geniturs l'ann 1902 ortié tl Vinentinum a studié. Al ti tignô bot a pert di atri. L'maiù interess â Hans pur l'astronomia, olà che les gran rodes roda l'monn. Tratan les vacanzes êl bëgn odü da süa jënt, dea ch'al savô da fa la compagnia cun sü discursc interessanç. Dô la matura, l'ann 1911, êl jü cun i Jesuiè a Vienna. Hans è n sciensiè, n mechanicher, astronom, â tlarëza de pinsiers.

Cunsagré prou l'ann 1919 a Stams te Oberinntal da Mons. Sigmund Waitz, êl a Gsies la mëssa noela incundada pur i 15. de setember, mo pur gauja de impedimènç de politiga, êl impormó ruvé ai 16. dl mëis a ñiassa a la dì.

Dô l'terziat de formaziun àl metü man süa ativité a Vienna pur 5 agn..

Laota è d'usanza les Congregaziuns Marianes. Hans tignô les

Da m.c. (sëntà): Dapunt Angel, Richard Videsott, Iaco Rinna, Comploi Giuvani, Taibon Angelo, l'ultimo?

In pè: l'1. ?, spo: Pire Wurzer, Engl Conrater, Frenademez Mariangel, Luije Comploi, ?, Iaco Canins, Comploj Angel, Heinrich Videsott (studënc da zirca 65 agn), ma plü püè in vita.

cunferënzes ales jones y ales maridades. Inanter ite êl pur 5 agn a Linz y spo indô zruch a Vienna.

Dea che al ê dér istrùi incér les sciënces dla natüra y savô da infurnì sëues purdiches cun chi argumènc, êl spezialmënter i studià che scutâ ion sëues purdiches. 8 agn alalungia tignôl les dutrines tla dlilia de St. Petrus Canisius.

Can che al gnê d'isté a Gsies a passé sëues vacanzes te calonia, ê sëues purdiches avenimènc d'impurtanza.

A p. Steinmair ti gnêl surandé la Congregaziun di Academici y de d'atres Uniuns. Al tignô cunferënzes, cursc de ejerzizi, ê tröp te

cufessional y ciasfâ ciámó laprò l'tëmp da lauré cun scriè de astronomia, parapsicologia y cuncé ores - redadû responsabl de folieti...

P. Steinmair se dê da fa cun la "Sternwarte" da Vienna y scriô de plü articli. Can che al tignô eserzi zi a sü compagns iesuciè, n'êl tröc che ti portâ inçè ores da comedé. Al â inçè dortoré sö n n'ora che ê gnüda da London sot a Josef II. l'ann 1774 y ne jê bele da l'ann 1930 nia plü. Cun chësc mestier se dêl inçè da fa cun jënt, che n'urô zëenza savëi nia de religiun.

P. Steinmair ê n caracter davert, da urëi bun y da bun humor. Te so

comportamënt dër chit, mo pro amisc y dër cunesciü Sovôl extra da fa la cumpagnia cun sües cuinaries da mëte da rì.

L'ann 1937 è P. Steinmair a Desproch, olà che al â deversces congregaziuns da provede. Al tignô conferenzes y cursc d'ejerzizi y à tröp laur te cufescional. Inè les purdiches da sëra da mà tla dlijia di Iesuiè àl suratut. Pice de statüra implì impò fora cun süa usc la gran dlijia. Al dijò: "Mëssun ester cristiagn plëgns de coraje, che jënt vëighes, ñi forza che la fede catolica porta in se.".

Al è da udëi, che la Dlijia y l'Ordine di Iesuiè jê adincuntra a de ri temps y vël instëss pati tröp, mo spezialmënter ala jonëza ti savôl da mazé ite entusiasm".

A tröc ti savôl de morvëia, che al udô danfora les cosses tan tlér y iüst.

Les vacanzes passâ P. Steinmair pro so parënt Peter Hoffmann, curat da Rein plütert plovan da Taisten. Al è plëgn de bun humor y da sëra osservâl les stères.

L'ann 1939 él ste l'gran colp cuntra i Iesuiè da Desproch. La Gestapo à ocupé l'colegh di Iesuiè; i proi messâ t'en cûrt tämp lascé la ñiasa y se chirì altrô alberch. P. Steinmair ciafâ na ñiamena pro na vedua d'en dotur a Pradl y jê pro les monies a spëisa. Al laurâ inant y jê fora pur les ploanies a tignì cunferenzes y esercizi spirituai y dis de ritir. L'vësco Rusch ti à surandé de

formé les umes, che dô istruì d'atres umes tla religiun y pur la pröma s. Comuniun. Jënt ascutâ ion sües purdiches, spezialmënter i ëi, dea che P. Steinmair è n colerich deplëgn.

Bele da n pez à la Gestapo metü l'edl sön vël. Ai cunesciô ch'al ê cuntrario ales idees dl monn nazist. Čiamó deplü l'aratân pri-gorùs, purchël àn studié fora na ténora da l'pié. P. Steinmair à cotan da fa cun jënt che se cunvertí ala fede catolica. N dé èl gnü n té cunvertit a tó istruziun da vël. Zënza l'mëinder sospet s'â l'prou lascé ite cun chësc puresto, che è n ofezier y na spia dla Gestapo da Berlin. Pro tan de iadi che chësc ofezier gnê a se lascé istruì, ruvâl inè l'baié sóla politiga y l'furesto fajô sciöche al foss dla medema idea dl prou.

Tratan l'isté àl cundüt cun vël n amich, che baiâ inè sciöche al foss intenü y à debujëgn de gni cunsolé te chësta ria situaziun. Al gnê inè baié de vera y de n'orënia ji sot, problems dër delicaç. Chësc amich è n impieghé dla Gestapo. Al ne gnê nia plü y impé de chël è P. Steinmair gnü saré ia ai 15. d'october dl 1943.

Dala plüra odöl dan da vël l'amich dl "cunverti", n Gestapo che fajô testemone. A P. Steinmair ti gnêl trat dant vigni sort, mà cosses inventades – y vël metô bëgn averda, ñi che al respognô y ñiarâ de baié l'manco ch'al pudô. An l'â mené a München tla zela n. 20.

**Siur Sepl Clara,
primiziant,
da Ties da Lungiarü,
cun sü geniturs**

De süa vita da sëgn inant èsun scialdi informà, dea che P. Steinmair scriô sön de té piceres zetules y les cují ite sot la sotrata dl guant. Chësc guant é gnü, dô süa mort, ortié a Desproch. Val'iade ti garatâra inè da mené demez na lëtera adascusc. Al periâ tröp, mo al n'à degun brevî y nia da li. La spëisa è stleta.

Na sëra de nöt, söl plü bel durmi, l'àn tut dal sonn demez cun n n'ater iesuit y i â cundüt a Berlin. An minâ, che chësc jesuit

ess lauré deburiada y deperpo ne se cunesciôi gnanca. Al è ruv  pro 12 d'atri, nanter chisc in  studi , d t j nt d r da fa sauri. P. Steinmair port  l'talar y d  da capi, ch'al ne se lasci  nia sprigur . Can che al gn  tamej  fora, prov n  inamai d'i tr  c  ch'al   ald  te cufescional. Dea che ai n'  bugn de i tr  fora nia, l i met  su, z enza ti d  val'da li o da scr  y al ne pud , gnanca bai  cun d'atri. Al par  ch'al n'en gniss trat ite n gr m de cunesciüs, mo P. Stein-

mair ne se lasciâ nia ite, al fajô l'strüm, spo dedô àl albü la pêsc.

Bindicé gnél bombardé. Amez dezember àl ciafé posta, n pachl cun osties y vin da mëssa.. Chësc è pur vël na gran ligrëza.

Al à passé n bur Nadé, inèc pité cotan. Gauja i fligheri êsi tröp te cianô. Al periâ dër tröp, inèc sùes sis corones al dé. La porjun gnê almanco. Impröma êsi incér 7080, sëgn de forà mâ plü me. Les guardies è dër da fa surì, sis y sis se baratäi jö vigni sis ores.

Da mangé él assà y inèc bun.

Dea ch'al è gnü bombardé l'scialdé, se dlaciâl dër tröp. Al scriô: "An lê dales set y va a durmì dales ot da sëra. Da bun têmp vân te curt na mes'ora a spazier. Dui iadi al dé pôi ji tl local dl bagn, olà ch'al è ega cialda y fréida.

De novëmber, iener y forà él gnü dassënn bombardé, dütes les ciasse incëria è desfates o ruvinades...

Tla ciasa dla polizia él gnü vardü jö trëi iadi l'trausagn dl têt, tl trat dla porjun n'él suzedü oramai nia, mo nos dui proi àn pa inèc tröp la spaternöra tla man."

Les vijites è val'de pescimo. Ailò rumpile fora deplëgn l'sënn cuntra la religiun. An urô cïnamai fa rumpí l'sigil dla cufesciun. Dala Curia dl vësco da Desproch gnél porvë a vigni moda de fa la vita plü lisiera a P. Steinmair, mo an n'â apëna arjunt valch. P. Steinmair â tres ciamó speranza.

Cun so bun ejëmpl s'âl joyé

cotan y â inèc fat esperiënzes. Al punsâ: "Chël tan plü bel saràl, can che al podô indô udëi sùa jënt a passé a têmps de pêsc."

Al scriô: "Ai 14 de merz gnênsse plindernà tla porjun dla polizia. Ara ne va nia propi mal. Val'guardies à de bunes manieres. I sun incér 70-80, jënt da fa surì.

Vigni domënia pôi me dì la s. mëssa. Te chësta porjun ne pôn nia ji jö in cianô dal alarm, mo ciamó n'él mai suzedü nia y an à buna speranza. Val'iade vëgnel n pachet che me fesc ligrëza, mo ai m'à tut fora l'vin y les osties. Cun i prijoniers feji discursc lunè sura la religiun y i problems dla vita.

Berlin vëgn bombardé tres deplü. Ai 24. de mà él inèc gnü toché la porjun. An manacia de sofié. Na bomba â sciuré P. Steinmair ia pur porte y ti à mazé jö l'ciapel y i odlà. Da chësc bombardamënt n'él mort passa 60 de 93. Cun 200 d'atri él spo ruvé a Plötzensee te n salamënt da 30; ai messâ partì l'let cun d'atri. Vël è pro n n'ater iesuit. P. Steinmair â inèc plü gonót da patì pur gauja dla sanité. Tosc él ruvé a Berlin-Tegel te na ciamena su. Al pesâ ciamó 47 kg.

Pur passé l'tëmp l'mëti da fa suraquertes. Cun sùa buna man n'âl tosc 1000 de fates. Al fesc tröpes novenes a S. Ujöp. L'laur è regular. Al pô ji fora alaleria, al pô li y scrì y inèc deplü s'informé di fac dla front.

Ai 5. de messé ciafel la burta notizia dal giudice popular: al ti costa l'cé, la mort cun taié ia l'cé.

An n'à degünes atres gaujes da mostré sö co i discurs ch'al á fat cun chères döes a Desproch. "Wehrkraftzersetzung auf Tod durch Enthauptung".

La Curia de Desproch cun Dr. Nagele se prodigâ che la pena da mort gniss cambiada in pena de porjun. Al è spo gnü trasferì ala porjun Brandenburg Gröden, plü sigü cun les mans tacades. Cun les mans tacades scriòl ai 31. d'agost al provicar Msgr. Weißkopf dla Curia na lëtera: "I sun 35 agn prou, cunsagré a Stams. A Desproch savaràn bëgn, ch'i sun gnü cundané a mort dan 15 dé. Tan dí ch'ara döra, ne sài nia ciámó. I sun arjigné pur döt. I vái bëgn ion sön paraísc; sciöche l'Beldî ô, él l'miù. Dilan de döt a Dí y a te, n salüt al vësco. Pordona mies negligëns, mi fai. I prëi tröp pur os; dal cil infora se sunsi ciámó plü daimprò, purchèl n'él nia debujégn da tó comié. De bì salüç ai cunesciüs; giolan a Bernard da Zams pur i poç, che m'à fat dër n gran plajëi. Chilò inçé lëtres de mi fré: Peter Steinmair zu Vorderhackl, St. Magdalena, Gsies, Post Welsberg, dea ch'i ne sà nia, sc'al é ciámó difficoltàs pur la posta. Adio, an bel roveder lassö, o sce Dí ô, a Desproch. Magari n'él chësc nia l'ultimo sëgn de vita; giulan pur la preghiera. In vedla fedelté To Joh. Steinmair."

Zerto Joh. Agesser da Imst s'à porvë, che P. Steinmair gniss lëde. P. Steinmair â plü gonót tignì

cunferenzes ailò ai geniturs pur i istriù sciöche ai messâ fa a chi témbs da trà sö i mituns. Cinamai na vedoa d'en maester de A. Hitler â scrit na lëtera al Führer pur daidé fora l'Iesuit.

P. Johann Steinmair decapité l'lunesc, ai 18. de setember 1944, dala üna tla porjun de Brandenburg, mort martire dla Dlijia de Dí.

L'Provinzial di Iesuïc y l'fré dl mort, che â ciafé na lizëenza de baié impara, é ruvà massa tert, mo ai è prejënc can che la urna cun l'cëinder gnê metüda tl crematorio ailò tla cortina.

Gran impresciun â fat ai cum-paejagn de s. Madalena la notizia dla mort de so gran fi, mort vitima de suä vocaziun y mort martire. Düc â tut pert ala s. funziun te dlijia, fata pur l'caro defunt.

Incér Gnissant dl'ann 1948 à podü la urna cun l'cëinder de P. Steinmair gni cundüta a Gsies.

Diesc dis éra stada tla dlijia da Taisten, olà che P. Johann â gonót dit la s. mëssa. Dalunc adalerch gnë la jënt a péri.

Ai 8. de november àn spo porté in solena prozesciun la urna a S. Madalena, olà che an à fat na funziun de oramai cater ores. La cortina é plëna de jënt vistis da festa sciöche in les Antlés.

L'tot da cunfermé de 80 agn portâ la urna cun l'cëinder de so siur Fioc.

Insciö à cunté ciámó dan dui agni la só dl prou defunt.

AC

Tr'ailfond.

Regules dl tëmp

OTOBER

San Gall (16.10.) bel y süt,
l'isté che vëgn sarà düt.

Sciöche Ursula (21.10.) mët man,
döt invêr l'aràn.

NOVËMBER

Sce san Martin n'à nia l'mantel blanch,
spo vëgnel dassigü col mantel blanch.

La nëi da sant André
fesc ala siara mé.

DEZËMBER

Sciöche l'tëmp de dezëmber è,
de jügn che vëgn ól comané.

Vënt da san Salvester
pur ciamp y pra n'ól nia ester.

Čiastel de Brach aldédancö

Brach y le “Bracun”

Sce i rodun encö fora por Südtirol, spo odunse olacossia en čiastel, na čiasa nobla. La gran pert de chisc frabicać é ten post emportant de na contrada y ai endespra la veia da storje por y de ti dé na vidlada. Al é frabiches por defène la jon da nemisc, o pro to sö de gran sciori: ares é por **defène y sconé la jont.** Al é frabicać co á na vita de secui da cunté y porchël él encö trec co va a ti čiaré a de te' čiastí o čiases nobles. Sce an mët pè daete da porta, spo vëigon atira co che la

jont nobla viea, y tofa la saú da en iade, an se fej pensiers sön la vita dai čiavaliers y söes dames, sön söes gran festes, mo incé sön söes veres crödies. Sön mürs de chisc čiastí él gonot depont scenes de festes, riteri y fanć, festes de ligrëza y combatüdes, porjuns.

Nos sun encö coriusc da odëi de te' cosses y tai čiastí se lasciunse cunté da jont esperta, co che ara ea laota. I orun sëi deplü dal tomp da laota y ara ne bütä nia ma da ti čiaré ai mürs dai čiastí y ales beles stöes. Nos tolun ensciö pert

al svilup dla storia de nüsc raiuns.

Te Südtirol él encö chi 400 frabicać dla Eté Mesana co se é romagnüs desco vedli testimoni da en tomp dalunc. Trec de chisc frabicać é bën ma plü roïnes, mo empò píteres val'de doreja y de jalzan. Ensciö anse dal ćiastel Andrac ma plü la roïna y al pō che la regiun Veneto ói endo le mëter empè. Al pō che che roïna sii plü emportanta co la jont ladina da Fodom, a chëra che an ne n'ó nia i brancé sot i brac por saulé le lingaz ladin, conzedënn da le podëi ensigné te scora y adoré tla aministraziun publica.

De chisc 400 frabicać él 200 ćiases nobles (Ansitz), 120 ćiastí y 4 tlostri abites. Emplü ànse na

ciüté da laota certlenada ete da mürs, Glurns. 40 ćiastí é encö abites da families de lungia descenza o da families nobles y riches. 50 ćiastí vén adores desco ostaries, alberć, musei, ćianees. Na pert de chisc é tles mans de jont da paur. Ai é ensciö testimoni dal tomp passé con vita nea leite.

Por fortüna che nüsc raiuns ne n'é nia enciütés ete, mo pîta posc de palsa y á saulé trep dal vêre.

Encö é feter düc chisc ćiastí saurisc da arjunje, laota ma a ćiaval o do na sëmena stronta.

Na pert de chisc ćiastí é olá che al ea laota belo posc de alberć por la jont, sciampada dal nemich.

La gran pert dai ćiastí gnea fat sön en col rio da abiné, sön crëp

Da Pisciadù cuntra La Varela

Corvara dl 1922

sporjonc o forceles ardies, olá che al ea apëna meso da ji pormez. An orea ester següsc, sconés y avëi na bona vidlada jö por la valada. La gran pert de chisc ciascne se lascia da 3 perts nia arjunje, tan èrt él encérjö.

Faç sö i án belo dal tomp de Carlo Magno, spo dai emparadusc Salier, Staufer, Luxemburger y Habsburger. Co i fajeas sö él i gran sciori, i grofs, asitadins o patruncs de contrades entieres; spo ince vëschi, ministeriai co messâ ji te vera por sü patruncs; licari, capitans y daziers à ince gonot le mö de se fa sö en ciascne o na ciascne nobla. Baldi che dër trec ciascne é roes tles grifes dal fü.

Dal 1300 ensö n'él plü gnü fat

plütosc pué de nös, la gran pert gnea engrandis, müdes o laures fora atramonten.

Co che en te'ciastel ciarâ fora laota, anse pö en tlap de testimoni: düc chi co s'a mantegnì cina encö.

Le degan M. Declara á scrit tla storia de S. Notburga (ms) pl. 33-45 co che en te'ciastel ciarâ fora y co che i ciascne viea leite.

Tirol á pordert albü püces veres cuntra d'atri païsc, cis cuntra i vijins nia. Laota sot al emparadù Maximilian él gnü scartacé sö chi de Aunejia y denant belo i Sbaizer. La gran pert se tratára mefo de beghes por erpejun.

La gran pert dai ciascne é tla pert da Maran, Balsan.

Corvara 1893

I ciastí gnea fać sö olá che le patrun à la gran pert de so avëi y al messâ ester en post saurí da defëne. Mo la gran pert de nüsc ciastí y cis les ciases nobles ne n'ënia tan gnüs fać por se defëne, mo por desmostré tan capazi che i patrums ea. Plü tert jea spo i nobli te ciüté ad abité y ti sorandea so ciastel al licare o capitán. Ensciö jea na pert de chisc frabicać en crecau, deache le patrun n'à nia plü enteres de i mantegnì y i abitanç nös nia le mö.

La familia Brach

Desco pa düć i frabicać vedli palpunse tal scür, sce i orun

enrësce val'de söa storia da próma ensö. Documonc o bragamins nes mançial, deache laota gnél writ sö püch y trep é jü a perde tal salt dla storia. Trec documonc é vardüs jö con les frabiches o gnüs arobes y portes demez da jont frostiera. Brach é encö na vila defora da La Pli, formada da 4 paurs. La familia Brach ti á dé l'enom ala vila y chi d'La Pli fej söes prozessiuns les gran festes fora Brach. Do le gran fü dal 1958 co á desdrüt les ciases y majuns dal Roder y dai lüsc Brach (por erpejun é le lü de Brach do la vera gnü despartí), é döt endo gnü fat sö da nö. Incé le ciastel Brach é dan val'ann gnü fat sö da nö. La vila Brach é encö atramонter, de

vedli él bën püch plü, romagnüda é la storia dla familia Brach co é en gran pert ciámó da scri, corida tai documonc̄ fora por chi archifs. Al foss en gran laur y plajor, stüdié la storia de cösta familia tan conesciüda y respetada. Le ciastel Brach fej parüda, cis sce an ti ciara da Framacia sö o da Al Plan ca: al é gran y somëia la sonta de önn co ó pié le jore. Che chë familia Brach â trep da di conescion belo al frabicat maiestus y massif con müraies da beterno. Che al é vardú jö dan 30 agn desplej dér, deache con le frabicat él incé vardú jö trec documonc̄ co ess podü nes descorí storia de cösta familia. Ensciö é en toch de storia dla valada por dagnora stopada. Ci co é desfat, desdrüt, ne gnará mai plü a löm y ne sará por degüna moneda plü da enrësce.

I san che al ea dal 1300 a Brach na familia co se scriea v. Asch y con na maridaia él loé sö le enom Brach. Mocherá Brach da Padua é sciampé sö por nostes valades y á maridé na fia de Linert v. Asch. Ensciö él gnü le pere dla familia Brach. La parora "brach" ó di cian y le blasun de Brach mostra en cian fosch con en os tla boćia. Cösc Mocherá sanse co á dal 1308 lascé arjigné te dlilia da La Pli en alté y s'á incé comané söa fossa. Co che la ciasa de Brach ciarâ fora laota ne sanse en frego de nia, deache dal 1487 ésera gnüda desdrüta da soldas de Aunejia. 200 agn plü tert é Brach

endô vardü jö, spo fat sö da nö y dal 1722 é le ciastel gnü restauré y romagnü le medemo cina al 1958. En chël isté él sté le tonn co l'á empié y al é vardü jö cina sön i mürs de cianea. Le ciastel é plü tert roé tles mans de paurs, do che familia Brach ea morta fora.

La familia Brach é stada na familia dér rica y con maridé o cumpré ára incé abiné adöm d'atri ciastí desco Ruac a La Illa, Angerburg a Raiscia, Luttach a Falzes, Fragsburg a Maran, Rottenstein a Obermais y Prackenstein dlungia Balsan. Na gran pert de chëstes ciases é gnüdes abinades dal 1400 ensö, cis sot a Besçian Prack v. Asch.

La familia Brach á albü na gran emportanza tla storia dla Val Badia, deache trec omi fora de cösta familia é stés licari de Mareo, de Tor y capitans y licari da Fodom. Cösta familia ea incé patrona de trec lüsc encérch y trec paurs afitadins messâ paié vigné ann le diejo o d'atra sort de culta a Brach: por ciamp o pré o lüsc adenfit. Dal 1538 se cuenta en urbar de Brach, ci lüsc co messâ dé jö le diejo o d'atra culta: Rara, Plaza fora Čiaseles, Costamatlogn, Fordí, Treo, Ianesc, Cortereí y Val, Frontü, Maró, Colac, Čiapin, Roalta, Čianacëi y Čianëi, Plazores, Roncać, Andram, Col y Soröga, Biei y Alnei, Möra. Ai dea jö smalz, üs, asos, agni, toć de biescia y spo le diejo dla blâ (vigne 10. mana).

Conesciü é gnü Gabriel Brach,

La Grançiasa d'La Pli

licare de Tor y capitan da Fodom sot al vësco Gusanus. Al ea la bega por trá ete le diejo te Mareo: Čiastelbadia le ghirâ y Porsenú incé. I paurs ne sâ plü co fora; ai orea empò i olghé a les mognans y jea de net fora Čiastelbadia con le diejo, mo ai é gnüs tigniç sö da Gabriel con sü soldas y trec dess ester gnüs copes jö fora dal crëp de S. Grazia.

Le plü conesciü y tomü dla familia de Brach é sté Franz Bili co à maridé Sidonia v. Winkelhofen.

Deache al é feter dagnora ma gnü cunté dal Bracun stories co é plütosc liondes, oressi cunté la lerité do i documonc che an po li. Bepe Richebuono á scrit tla Ladi-

nia X, 1986, da plata 47 - 72 la dërta storia. Incé A. Steinhauser te so liber "Die Brixner Gerichte Buchenstein und Thurn von 1500-1590", 1979, plata 47 - 49, descür la lerité sön le Bracun. I Ladins cunta de beles stories sön la forza, le coraji dal Bracun co copa le dragun de Crëp dla Crusc, tira le salt sora Puntalt. Le preo da Sares A. Schwingshackt á scrit en romann sön le Bracun "Ritter und Hirte".

Incé A. Vittur te so liber "Enneberg in Geschichte und Sage" Lana 1911 y F. Pizzinini "Gran Bracun - assassinio" (1961) cunta plötosc lionda co storia leritoria; mo al é da capí che vigna porsona á ienn y alda ienn, sce

söa jont é stada dér braia y capazia; porchël vëgnal saurí fat eroi fora de jont co á desmostré forzes fora dal normal.

Franz Bili de Brach - le Gran Bracun

Che é pa pordërt sté cösc Bracun? Sogü na porsona plëna de coraji co ne se temea da nia y da degüign!

I san encö che le Bracun á dal 1568 copé sön le iade fora por Bayern en so compagn Oswald de Wolkenstein dlungia Minca.

Laota él üsanza che de te' riteri jogn rodass en pez por le monn a emparé y a mostré söa bravöra. Le

Bracun ea al sorvisc dal grandüca Ferdinand de Tirol. Do cösc fat ne podél por valgügen agn nia gni te Tirol; pormó dal 1573, can che la familia dal Wolkensteiner ti á pordené, do che le Bracun á perié pordenanza, fat penitonza, lascé di mësses y ofrì.

Belo dal 1571 á le Bracun ciafē la signoria Fodom, mo dal 1574 ál pormó podü brancé do y fa le capitán.

I podun se punsé, éi sforz che al ti ará costé al Bracun, messëi perié pordenanza a zacai, él, l'om plü stagno dla bachëta. Al á mossü ester na gran arbassada por él, ti perié pordenanza incé al grandüca y al vësco.

Colfosch 1929

Zahlmeisterkurs 1924 a Neustift

La familia Brach â sö La Ila le cias tel Ruac Vedl, trat jö dal 1912. La familia Colz, sü gran nemisc, sciòmia che le Bracun ea parontela empara, â le cias tel Freiech ta Pochelin y Ruac Nö o Grançiasa a La Ila. Cöstes döes families ne s'an podea nia por gaujes de afars: vignöna orea ester plü rica de l'atra. I Colz á sogü sfrüté le tomp che le Bracun ea defora da Tirol por se arichí a dann dal väesco, ëi pö licari da Fodom y fajea scioldi con Aunejia con sciacaré de lignan.

A Porsenú (Fodom y Tor ea da Porsenú) roäl bindicé plüres da Fodom ia, sides cuntra le Bracun co ince cuntra le licare Cristian Colz. Porsenú sâ dadio de beghes

y stritoc danter köstes 2 families ladines nobles y ares gnea plü gonot slomenades y manaciades che ares ne dess sambën nia sté a moseré söes forzes con ermes. Le Bracun ne se fajea nia denfora. Cösc ti jea ince a Porsenú sön les slares y dal 1581 messâ le Bracun dé sö le laur da capitán de Fodom. Le licare Cristof Colz podea sté enant y kösc á tizé deplü le senn cuntra kösta familia. Por le Bracun ea kösta na atra arbassada y al cheria a dötes les ries na encuntada sferiada con la familia Colz. Da pajé ia le paront y senn ne n'ea plü degügn bogn.

Le Bracun dess avëi dit jö Aunejia: sce iu möri, sarál en malan emplü jön lonfer - por la

Berba Mariangel
Zingerle y berba
Franz Kostner 1916

pêsc coi Colz ne dâi fora en daset - i n'á nia en cé desco l'atra jont - ma en duel é da om - i Colz messa morí o che ai me copa me. De te' baies dess le Bracun avëi pronunzié te so sënn.

a) Casper Martin Colz ven ferí

Al é ai 11 de setember dal 1582. Casper Colz y so fant Iere vën da Corvara jö cuntra ćiastel Ruac ürté le Bracun por pajé ia döt cant a bones. Ai va dan porta dal ćiastel Ruac, bat con le mazó te porta y le Bracun vën a daurí. Can

che al à aldí ći che ai ó avëi, saltal ete dlun scrajënn che söa fomena à atira capì cì ora che al ca.

Incéé le Colz à capí. Martin y Iere tirâ entrami en salt sön sü ćiavai y demez. Le Bracun reflâ fora da porta con le slop ćiarié, ti al mosöra do y tira. Al toca le Cloz te na chessa y en secundo bot scherza la sela da ćiaval. Le Colz y so fant tol le trontesis y s'an müicia döt anaspriuns, mo la ferida ea tan sota che sö da punt da Pedraces tomal jö de ćiaval. An le porta te ostaria y an se tém che al

messi la zeder. Sön na pricia le porton jö Pochelin y fora Bornech dal medo. Chël le ürcia enant a Porsenú sön le lü ala Mahr, che i Colz â adenfit.

Le vësco i racomana al Bracun da lascé demez cösc comport, i manacia strauffs y i blochëia vigné afar con Fodom. Tita Colz, le pere de Casper, müdâ corú dal sënn cuntra le Bracun y se apostâ fanç da fa vera, mo so fré Cristof ti baiâ jö cösc comport.

b) D'autres provocaziuns dal Bracun

Al é segra de Badia, 3. domëgna de setember. Al s'abina trepa jont, iné dala bassa röal alerch jogn capazi y gaierc co oress mostré so formont sön ciapel. Le Bracun capitëia con 2 fanç, armé cina ai donz. Al sa che al mëssa gni da Corvara jö en te'mstro de Colz. Le preo Paul Clarelus da Padua, ploan de Badia dal 1582-89, vidlëia le Bracun y ti al lascia a sëi al Colz. Cösc mëssa tigni fora le Bracun y to en n ater tru por ji a ciasa. Le Bracun é contont che l'ater s'a mostré picio y da téma.

En S. Martin él marcé a Ciauri y le Bracun ne po mancé. Al ti sara le tru a dui mesci dal licare Colz da Fodom. Cösc vën atira cherdé, ti mosöra so slop al Bracun y ma en so fant ti á delôt le slop, zonza tocâl le Bracun.

En S. Tarina él a Corvara gran festa. Deperpo che le Colz se mangiâ na jopa sö dal dazier, ti

gnél a orëdla che al rodâ le Bracun cun 6 slop ciaries. Endo messâ Tita Colz to en n ater tru y ensciö desmostré che le Bracun ea le plü gaiert.

Ensciö se ciariâ lé sënn tla mont de entrames les families. Por le Bracun dea i dis ester cumpedes. Al zercâ ma ocajuns por fa pici i Colz. Chisc n'ea endere gnanca de pasta têndra.

c) La mort dal Bracun (7.12.1582)

Al ea ai 7 de dezember, vendres. I Colz variâ sö por le tru da Corvara por ji ia en Gherdëna. Sö da Col Maladët encuntáï deplü porsones co ti aconsiâ da mëter averda, le Bracun dea ester da Corvara sö. Le Bracun â ürté le dazier H. Eíglmor y â damané söa fomena, sce ara ti fajess tota da bato a söa möta. Le dazier acom-pagnâ le Bracun cina jö da Pun-ttdabos y bel danlò ürtái i Colzeri. Le Bracun â ben 5 slop pa d'ël, mo ea su. Tëma degüna, coraji da vëne mostrâ le Bracun deperpo che le dazier periâ entrames les pert de nia prancè ete les ermes y cun pesc da ji a ciasa.

Le Colz dij al Bracun che al dess le lascé passé y can che ai ea entramidui önn defrunt al ater, se moserái le slop y le tirâ ciará. Le Colz toca le Bracun tal cé sot l'edl dërt y le balin romagn tal cé; le Bracun fala, proa ciámó en secundo bot, mo iné cösc va dlungiaìa y le Colz ti slopeta ados al ciaval, le toca tal col, cösc s'erj sö, sciüra

Fam. de Iaco Clara, ostì da Lungiarü cun le nene Jepèle Frontull

jö le Bracun y spironëia demez, le bracun plunfa ia por tera, lea sö, mosöra sön le Colz, deperpo che al proa da sciampé mo Casper Y Tita Colz l'arjunj y sciòmia che le Bracun ea belo mez mort, metei man con la sabla da le desfá. Do cösc vëigon ci sënn che ai ti á al Bracun: ai ti spidicia le nes, les oredles, les mans, ti taia sö la chessa y ti dá éiamó en strüsciun con la sabla jö pur le spiné.

Adamo Colz y le fant á ma ciaré pro. I dui assasins s'an tira, va sö Colfosch a se mangé valch desche nia ne foss sté y šan pëia ia por Gherdëna por de sü afars.

Spo vai a Porsenú, röa tal closter Neustift a petlé do asil por nia roé te büsc.

Cösta é stada la storia dal Bracun, desche ara é sozedüda. I àn odü al ea na porsona plëna de coraji, co ne concesea nia tema. Le Bracun ea incé na porsona groia, da püch respet defrunt ai atri y al s'aratâ dagnora él le maiú, le plü gaiert y chël co ti ea soraçé a düc. Al ne dörâ nia che zacai se metess ad él te tru, che en n'atra familia proass da se mëter a per. Na porsona da na gran anvidia, en gran egoist.

So corp é gnu porté te dlijia da Corvara y söa mort ti an atira lascé a sëi a Porsenú y a Čiastelbadia. Por zacotan de dis é so corp romagnü zonza verda y a che moda él roé demez so slop y söes cosses personales. Valgügn dis do

la mort da Bracun él gnü da Porsenú ca le medo Andreas Schober, motü dal vësco, por conscidré jö le mort y confermé, co che al ciarâ fora. Le Bracun é gnü sopolí a Corvara. Sön chi Plans da Corvara recorda en ciüch (anteriöl) la copada dal Bracun.

Franz Bili á incé albü n möt, Jan Carlo. Dal 1630 möral fora la gran familia nobla Brach.

Romagnü él le ciastel, vardü jö dal 1958, mo endo fat sö da nö da la familia Dolo Agreiter de Brach.

d) I Colzeri

Co che ara é jüda ennant con i Colzeri ne san nia avisa. Da Neustift ésai gnüs menés tla porjun de Redant y spostes te chéra da Porsenú. Danlò ésai stés bogn de s'an sciampé y ci fin che ai á spo fat, ne sanse nia. La storia, i documonc scuta.

Dal 1584 é Casper Colz y Tita gnüs condanés a mort: chi co i abinâ, podea i copé a vigne moda i ai mëter paissa ai lus, ai pësc, ai pordea döt so avëi, so ennom, ai ne dea avëi no pësc, no chîta no sconanza.

Do la sentonza cuntra i Colz à la licare da Porsenù mossü lać sö empè, i sorandé a en n ater so bachët, sté con nia sön le cé, se despié le ciol y la sabla y i ćialza y sté desco Iejú sön la crusc - adertasö, i brac aspanes, le pè dërt sön le ciamp.

Ensciö cunta i documonc dla mort dal Bracun y dles provocaziuns dal Bracun defruntala fami-

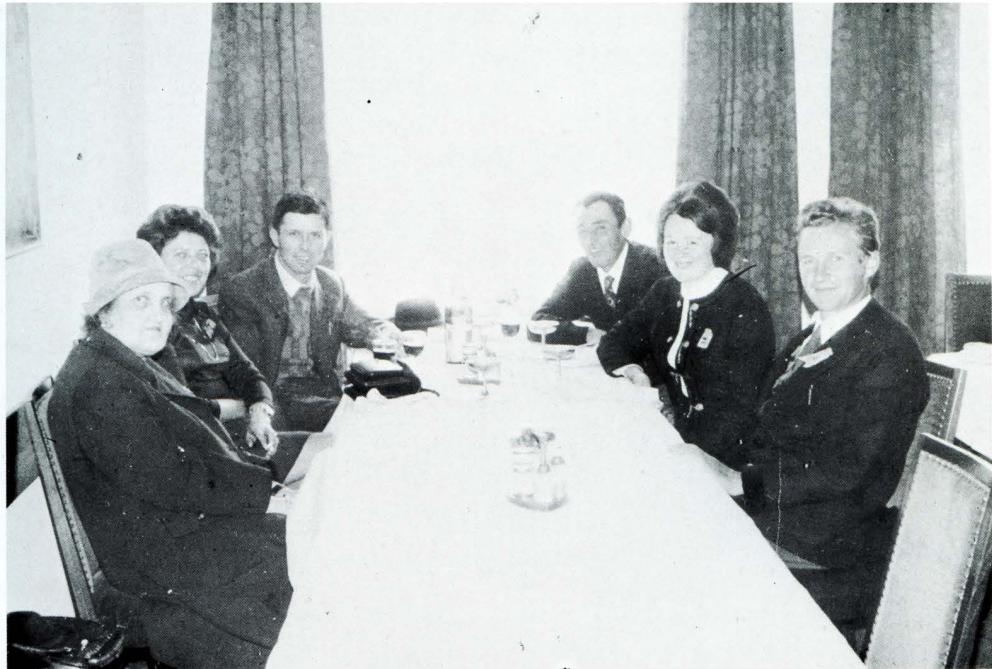
lia Colz da Pochelin. La lerité é gonot döt en n'atra co che la lionda cunta y co che la jont ess ienn la storia.

Storia-lionda

A na pert i sal sogü rio, messëi aldí che le Bracun ne n'é en réalité nia sté chël "ciavalier" da les beles manieres desche an s'al ess aspeté.

Mo vigne popolaziun á sü eroi, gonot cheries ensciö da la lionda, da les credonzes dla jont co adora de gran personalités por podëi se identifiché y se sontí ala per de d'atri popui. Degügn ne n'ó ester plü pici, plü albas, manco valorusc. Cösc sentimont - orëi ester gragn o se sontí capazi - á daidé cherié nostes liondes, les stories co fej fora de na porsona normala na porsona extra grana, gaiarda, potënta. Nasciüdes é de te' stories al tomp che al cuntâ ma, chël co ea plü giaert, plü brau, miú da fa vera. Le Bracun é sogü sté önn dai mius de kösc vers: ne se temêl pö da nia y da degün malan. Al ea en bun scizer, en bun iagher, en bun raiter, mo ćiamó massa püch bun por la jont co n'ó önn co sii bun de vigne vers y miú de düc. Ensciö vëgnal gonot motü pa la dërta storia en toch laprò, por fa chë porsona cotan plü potënta y por acontenté la jont co s'aspeta da so idol na forza soranaturala.

I Ladins á ensciö cherié so eroe y ti á, de kösc vers ma fat do ai atri popui. Kösc desmostra incé en pü

Jënt da S. Martin al 6. Congres ladin a Chur - Schweiz - 30.6./2.7.'72

de capacité nazionala da pert dai Ladins: sce i atri á belo porsones tan alaengrana, spo po bën incé i Ladins nen cherié en tal. Liondes vén dades ennant da na generaziun al'atra y ares vén tramandas a usc. Pa cösc tramandé vëgnal gonot motü pormez valch y ala fin gareta na te' creatöra ćiamó cotan plü grana co che ara ne sides tal pröm gönüda motüda fora.

Al é sogü dërt che le liondes sön le Bracun vëgni, dades enant. Encö éseres incé scrites sö y porchlët ne jaràres nia a perde o ne vén nia desmunciades. Na sbürla adora vigna popul y cis en picio tlap desche i Ladins é: la sbürla po ti gni dada da fać cuntes co mët

i Ladins a per dai atri, de sü vijins. Se sontí alaengrana ne mëss nia ester le medemo co ester alaengrana. Por todësch dijon "Einbildung ist auch eine Bildung". Sce na porsona é sön le ćiamp dal sport o dla politiga o sön en anter ram al colm, spo él döta sös jont co se sta plü saurí y se sont plü alaengrana, deache ara po di: nos sun incé zacai. Che porsona sön som vén tuta desche döta la jont foss roada a alt livel de prestij. Mo dal ater vers é cösc vëi, deache al vén spo dit: I Ladins se merita respet. Por ciafë cösta reconescionza bütéra che zacotanc' de Ladins sides roes al colm de val'ćiamo, anfat spo sce al é sport o cultura o economia.

Êres da Tintal - Rina Zaca

Con cösc oressi iustifiché la esistenza dles liones che an ciafa pö feter pa vigna popolaziun. Ares cuntará dagnora dla vera dal gran cuntra le picio, che le gran é gnü ciamó maiú y che al á ademplí fać che forzes umanes ne arjunj nia. Ma tla fantasia dla jont fej na porsona cosses fora dal normal. Deache la jont alda ienn de te' stories y se sont onorada, sce en sò les á fat, vëgneres incé cordüdes y con gran estro y ligrëza dades enant da pere a fi. Na porsona con forzes soranormales vën prejentada desco ideal, che an dess zerché da arjunje y da ti fa do. Al mal che ara á fat ne vëgnal

nia tan punsé, deache cösc vën calcolé laprò por arjunje le bun, le gran, por davagné.

Sön le Bracun él gnü scrit trep, desche iá scrit tal pröm, cínamai en romann che i ti aconsiass a nosta jont ladina dér da li, deache al é enteressant y an empara trepa storia da laota

Sö Colfosch pon incé odëi de bi cuadri sön la storia dal Bracun, sön söes aventöres con draguns y de so ultimo combater.

Lois Trebo

Stories de tirs

Ai ultimi d'aurí dl ann passé jé l'paur da Someila - Tintal - a condü l'fén ch'al â ten tablé söla campagna. Domisdeia áldal ten iade n te feter sciüramont ch'al n'â mai aldí denant. Al chir tl fén y ciafa defata na coa y n te pice mëder laite. Al ê na picia spana lunch, blanch sot l'côl, i edli slüç

sciöch n té pice iat y al â dër n rie tof. Dea che l'pice tir n'â plü degöna coa s'ál punsé dl portè a èciasa y dal trà sö. Detant ch'al dejèriaria l'fén te majun, l'mëtal ten piz dô n parëi. Mo can ch'al ô l' té y l'porté tl çialt de stala, é l pice tir sparí.

Dô valgûgn dis la iata á fat i pici

Fonjo fesc teater (Stoanoltes Madl)

y l'paur va ai cherí. Mo ci vëigal pa? Te coa, pro i cater pici iac él inè l'pice mëder che la iata s'à porté n chë sëra te söa coa. L'paur ti lascia l'mëder y n pice iat, mo dô püc dis inè cösc é sparí. Sën crësc y gareta l'pice tir salvare tres de plü. Dô dös edemes doural i edli. La iata l'tira sö cun gran amur, l'defënn dai nemisc y ti porta sorüces.

L'meder é n tir dër, dër vi. Al ne sta chit gnanca n secunt y an mëss avëi fortüna dal fa jö n pübel. Al fej dër ion vic co la iata y inè cun jont. Chi de ciasa pô inè l'pié ite y al ti mangia fora dla man y al tòl scialdi döt: lat frësch, spëisa, cér cröia çinamai patüc duc. Al dorm dër tröp, gonot inè gran pert dl dé.

Sté fora é inè chël rie tof, che chisc tirs lascia ndô, sc'ai á tëma da vâl.

L'ater fat interessant é suzedü tla ostaria da Peraforada. Sura forgheré él n ró dal aria che porta alaleria, despartì dal local da na grata de fer cotan leria. N düle – Waldkauz – s'á cherí cösc post por fa i üs, coé fora y tra sö dui pici düli. Ia por l'dé ê chisc pici dagnora susc, che la vedla gnê mâ plü de net con vâl da mangé. Tosc âi spo metü man a conësce y s'la fa bona pro la ostira: can ch'ara sciûrâ, gnêi pormez ala grata y tolê ion vâl da mangé fora de söa man: mâ cér cröa majinada.

Dô cin edemes ési spo stá corsciüs fora y na sëra l'plü gaiert l'á vaigada y s'n'é joré sura ega ia

te bosch. L'dé dô inè l'ater á orü i fa dô, mo al n'é nia ste bun da joré ia dal atra pert y l'ostì á messü l'pié y l'porté ia por punt. Sen che la ostira savê che i pici düli é te bosch al sigü, âra lascé jö n gran pëis.

Chisc fac è suzedüs te ciases de iagri y da cösc pôn odëi, ch'ai n'a nia l'cör tan dür, sciöche tröc mina.

H.C.

Na storia d'en jönn de nostra valada

Defata dô la secunda vera dal monn á cösc jön mossü soratô en lüch, scialdi al alt te so paisc. Le pré al scialdi dlungia le bosch, sambën che pornanch'al gnea tarrench y cherscêa en pü de erba, gnêa ete i salverjins a se paré la fan.

Dèache al éa püch desturbé passâi ince anló la net. Sambën ch'ai saporlá y fajea cões. Canch'ara gnea da sié él sfadius, deach'al messâ gni sié cola falc, majines n'el nia ciámó. Le dann che i salverjins fajea te chës campagnes ne gnêa en laota nia paié. En bel dé s'à empunsé cösc paur da se fá enstess en pü de paimont.

De chi drembli de slop dai soldás él olacosia da ciafë. Spó ti éra garatada da se copé dui rehli,

mo spo él sté defata le verdaçacia dal post co l'á spié y abiné. Dèache al â en bel bech, âl mossü ti fá la plüra y é spo gnü straufé. Le pröm iade n'è sté le strauf nia dér cröde, mo dèache le viz éa belo gran, n'el nia sté bun da lascé. Al é en viz desco le fomé, da meter man vâra saurí, mo da lascé él plü rio. Spo defata dô l'à le verdaçacia endô abiné. Spo á la storia motü man da ji da avocaç, spo chi, olach'ai sont ch'al é val'da lat, mùjai.

En pér d'agn dedô á en verdaçacia d'en nater comun encunté söa fomena. Deach'al la conescêa der bun, ti âl dit: "Ciara, no lascé fa a to om le loter dai salverjins, te vëighes ben tan de scioldi che i avocaç ti á beché fora. I éis ben sonza da vire." Spo ti âra respongnü: "T'as bén rajun, da vire èssan bén, iu sun dagnora stada de cuntra ch'al fajëa chël laur, mo chanch'al ti saltâ chël mat, spo ne mo mëtel plü averda nia y va." Mo spo sön chéra èsera stada bona da le convertí, spo âl motü man d'isté da fá le famëi de munt. I paurs l'à ienn y éa encontónç. Al â festidi y ciarâ dai tiers, ch'ai ne jess a demal, mo inè i salverjins ne s'âl mai dejmonçé. Al ne ti fajea plü nia, mo spiâ dô a en bel bech. Le verdaçacia de chë munt storjëa gonot pró te söa ütia. Al savëa gonot da ti cunté vâl da nö, i denanco san jí, en goto de ega de vita messâl bere.

En bel dé de setember â le verdaciacia compagné chël scior

Chisc bëè à copè önn en iagher te 4 dis (da 6 a 13 agn vedli)

co afitâ chë munt a ñiamurc y ara ti é spo ince garatada da copé cater de bi beç. Da sera sön le trú da jí a ñiasa ésai roës pro la ütia dal famëi. Spo á dit le verdaçacia al scior: "I mëssun ti lascé ciaré al famëi chisc beç, deache él i á odü plü gonot da vîs."

A udëi sc'al conësc olà che i ân slopeté. Le famëi êa pro cëna, spo ti á dit le verdaçacia: "Vi fora a ciaré i beç, a udëi sce tö i conësces", spo s'âl tut la angostara dla ega de vita y en goto y é jü fora.

Canch'al i á albü considré, a dui ál salpü da dí avisa alà che i ân slopeté. Spo ti êl jü pormez al scior y ti á toché la man y á dit:

"In bocca al lupo!" Spo ti ál jüté sö en goto de ega de vita, mo le scior n'orëa nia bere. Spo ti á dit le verdaçacia: "Tolédenen mâ en goto, che inè el s'à freghé val iade en bel bëch". Spo n'à inè le scior boü en goto. Spo l'à le scior damané: "N en n aste tö mai copé cater ten dé?" Spo ti ál respognü "O chel nó, mo te cater dis önbën". Spo á le verdaçacia y le scior tan mossü rí ch'ai s'an é jüs dlun riènn.

L'ann dô á le verdaçacia compagné en scior tal medemo post a ñiamurc, mo ai n'à derzé fora nia. Deache le scior orea ñiamó jí l'ater dé ala ñiacia, stêl spo te rifugio a passé la net. Dô ch'ai á albü cené,

capitëiel adalerch chël famëi. Sambën che al s'è sonté jö pro la mësa dai iagri. Spo ti á le verdaçacia atira comané val'da bere, deache inèe él messâ dagnora bere val'te söa ütia. Baiada jêra ma de ciacia y de salverjins. Tla finada á inèe le famëi motü man da cunté desche él fajëa fina ch'al fajëa le loter dai salverjins. Tla finada ál motü man da la lascé taié en pü massa dasënn. Spo ti á dit le verdaçacia: "Mët averda ci che te baies, cösc scior é pa en afocat". Canch'al á aldí che parora afovât, él salté sö en pé y á damané le scior sc'al é vëi ch'al é en afocat y le scior ti á respognü ch'al éa vëi. Spo ti ál toché la man y á dit: "Spo ànse en tramedui le medemo laur, iu muji les vaçes y oss üsc clienç". Spo chi co éa anló á düc motü man da rí dadalt, y plü dasënn čiamó riëa l'afocat enstëss. Sotamann s'arâl ponsé: "Cösc s'à anfidé da mo dí la lerité tal müs", y can che la rida s'ëa roada, s'è roada inèe la storia.

En verdaçacia

Dui mituns vedli

Chisc dui mituns vedli á sorvì döta söa vita paurs. Önn ea da S. Martin y á ennom Vijo. L'ater ea de Mareo y á ennom Ierghele, entrami dui bun conesciüs da jont plü de tomp.

**Monica Tavella y Cherubina
Solderer da S. Martin**

Da Santa Maria dai Poç, sc'ai á čiamó val'da avëi dal paur, fajëi ienn "blau" valgëgn dis. Spo êi inèe n iade t'ostaria, ch'ai s'la godea. Spo foss ienn Vijo jü t'en n'atra ostaria. Al à spo dit a so compagn: "Iergl, i s'un jun". Spo

l'ater atira: "Pu, Vijo, t'âste fat
m ?"

"Pu n ...  iud  pa?"

"Sce t s t'unje."

" " "

En n'ater iade  i end  ad m. Ai s'la cunt  e temps pass s. Spo dijea Vijo: "A me m un r a mad r  na, ch'i n n ia fat". "Po,  i mai?" daman  Ierghele.

"Ch'i n n ia mai empar  da bol . Tan gon t, che de t  patrones, co   ch s copies dal lat, oles o fanes co spanea y mess  end  aspet  fina che le clomper passass de chi verc. Al ess bast  sciald  le fer y

emp  de stagn, y d t foss end  ste apost."

Spo dijea Iergl: "Da bol   l b n  iam  adora ass  da empar ".

"S n no, s n sunse belo massa vedl, s n ne v ra pl ", respognea Vijo.

Spo dijea Iergl: "Paia mez liter de vin, spo t'empari iu da boli."

Spo Vijo atira: "M ta, porta mez liter de vin." Spo l  Iergl fat gni d  m sa fora, l  tut sot le brac y jea por st a ia y dijea: "M  plan, m  plan, pl  plan ch'al va y pl  bel ch'al   bol ."

Spo   d c mot  man da r .

Rudi de Colac

Jogn da zacan a La Val, te st a dl mone

Jënt d'Antermëia sön munt - sot Pütia - zacan

Inè val'da rì

“N'é nia chësc n spavënt?
L'benzìnn vëgn vigni dé plü cér.”

L'ater: “Pur me no. Iö n'en toli
vigni iade mâ pur diesc mile lires.”

Susi a süa mama: “Mama, él vëi
che düc i morè devënta stöp?”

Mama: “Chël bëgn. Čiudi pa?”

Susi: “Spo n'él n mort sot mia
letiria ite.”

Afitadin al patrun de ciasa:
“Chësc mëis ne sunsi pa nia bun
da paié l'fit.”

Patrun: “Chësc m'ëis bele dit
l'mëis passé.”

Afitadin: “Y spo pa? N'ai maga-
ri nia mantignì parora?”

L'dotur ala cliënta, che é gönüda
dal dotur cun n edl bel brüm: “Co
é pa chësta stada cun chësc edl
tan bröm? I minâ che osc om foss
jü al Oktoberfest?”

La cliënta: “Pu, chël ài pö inè
iö miné...”

Martin sta dlungia la gran óla dl
Bato: L'prou l'ciara y disc spo:
“Tö es pö ciamó trö massa jonn
da fa tot.”

Martin s'la rì y disc: “I ne sun
mine l'tot ne - i sun l'pere.”

Jënt dla vijinanza da Prouse - Sorega - S. Martin

L'scolare da cargà cuntratëia col maester da cargà y damana: "Spo pa, tan ciafi pa de paiamément?"

L'maester disc spo: "Sëgn n iade trëicëntmile, plü tert de plü."

L'scolare: "Ah, bëgn, bëgn, spo vëgni mâ plü tert."

"Bela Silvia, pòi t'invié val'sëra a fa n iade cun l'auto?"

Silvia s'la rí düt cuntënta y disc: "Bëgn ion, mo sàste, mi geniturs é pa tan sceveri. I mëss dér dessigü ruvè a gosté a ñiasa."

Zeno tira n gran süst de lamënt y disc a süa fomena: "Mo sëgn bütéra pa inèc prësc. Vign'ann n mütl! Da insnöt inant dormi pa tla ñiamena ia delà."

"Bel dërt", mina la fomena, "sce te mines che chël jòis, spo dormi inèc iö ailò."

Catia disc a so chestian: "Na ota ch'i sun pa maridà, spo arunse pa trëi mituns."

Sòn chëra damana l'chestian: "Co sàste pa tö, ch'i arun trëi mituns?"

Catia: "Ai é sëgn ia da mia uma."

Lauranè de taies a Pidrò

Tresl a Lisl: “Àste aldi che i vijins caia devorziëia?”

Lisl: “Pu, chël sarà pa vëi? Che à pa spo la colpa?”

Tresl: “Pu, sanbëgn, l’om. Da n iade d’afari él ruvè de n dé massa adora a ciasa.”

Čiudi gnëis pa bele l’terzo iade a

tó na cherta da ji al teater?”

“Čiudi che chël él coraia da üsc m’la scherza vigni iade.”

L’dotur: “Signur Gimpel, i mëss se l’dì: os ciafëis n crof.”

Gimpel: “Mo chël é bëgn n spavënt. Či mëssi pa spo fa?”

L’dotur: “L’miù de döt é mefo, sc’i se lascëis fa la čiamëja aladò.”

L’dotur: “I mëss se l’dì: l’alcohol scurtëia osta vita.”

L’paziënt: “Chël é vëi! L’tëmp t’ustaria va tan snel.”

La sciora Hanselmann cherda
l’dotur: “L’Norbert à dlutì n’aovla.
Či dessi pa fa?”

L’dotur: “I vëgni induman jö da os... o l’adorëis bele incö l’aovla?”

L’petler dan porta: “Oh, patruna, esses mo magari n pér de té vedli čialzà?”

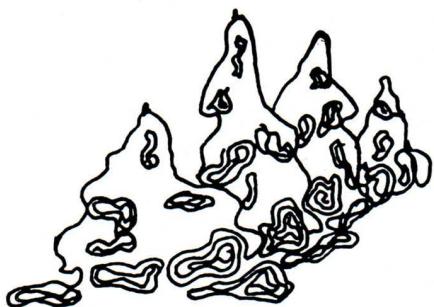
La patruna: “Mo, mi bun cosce, i ëis pö n pér de bì čialzà nüs indòs.”

L’petler: “Chël éle, che me ruvína döt l’laur!”

La fomena jona damana so om:
“Mi bun Milio, che é pa purdërt Ramona?”

Milio: “Ah, chël čiaval, ch’i à metü pëinch tl’ultima gara da galop.”

La fomena: “Ah chël? Pënsa madër, chël čiaval t’ä incö cherdé al telefônn...”

L'invêr.

Regules dl têmp

IENER

Rossiëiel al pröm de jené,
nia bun têmp ne post' t'aspeté,
mo temporài mā bel assà
y inèc d'ater rí têmp dàl ca.

S. Vinzenz bel y tlér, chël pòn aspeté,
blaa y vin al ô te dé.

La cunversciun de s. Paul (25.1.) se disc,
sce l'ann é bun, o no, te nüsc païsc.
Sc'al é tlér y sc'al é bel,
an pô speré d'en ann morjel.

FORÀ

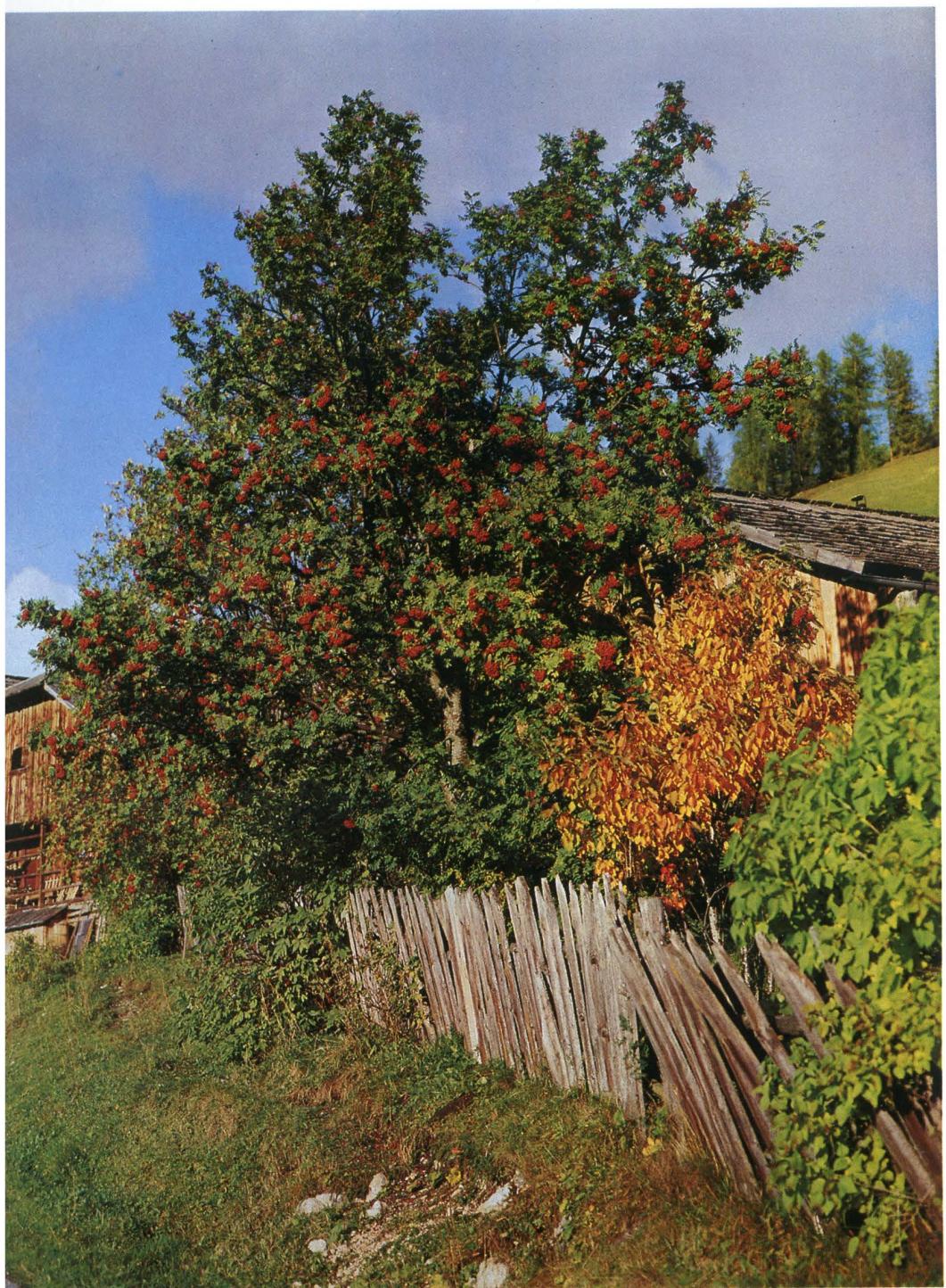
S. Maria de forà,
sc'al é bel y sc'al é tlér,
dijel ci ch'al dà ca:
l'aisciöda o ciamó l'invêr,
sc'al é frëit y ciamó da vënt,
se cunforta la jënt.
L'aisciöda sarà daimprò
y l'gran frëit lascia dô.
Sc'al é bel y bun morjel,
l'aisciöda ne vëgn nia tan snel.

La dlacia rump spo s. Mattí (24.2.)
y jënt y tiers s'la rí.

MERZ

Sc'al dlacia l'dé di 40 martiri (10.3.),
spo dlacel ciamó 40 nöts.

Na bela festa de s. Ujöp
se porta a düc scialdi tröp.

Früe dl'altonn sö abalt

Storia de s. Genofefa

A Pfalz, sólo Mosel, stê l'grof Siegfried da ciasa. Al â dêr na prossa y bela fomena, la fia d'en düca de Brabant.

Mo ara é suzedüda, che l'grof Siegfried â messé ji cun sü soldàs tla tera santa a scumbate pur la delibré dai pagagn.

Denant che pié ia ti âl surandé düt cant an so survidù, che â inom Golo.

Al â dit, ch'al dô inèe ciaré dla fomena, che al ne i suzedess nia y n'i manciass nia. L'grof ti â dagnora albü na gran fiducia a chësc massaria, mo ester êle n dêr falzun y n dêr mostriçio.

Al â tres l'edl sólo bela grofa, dea che al â metü man de i urëi bun; na cossa ch'al n'ess nia podü fa.

Spo s'àl metü tl cé che l'grof tumass te vera y ne gniss nia plü a ciasa y dailò fossel vël deventé patrun de düt so afâr.

Al â scrit na lëtera y ti l'â lita dant ala grofa, ulà ch'al stê scrit, che so om y sü soldàs ê jüs sot tl mér cun la barca.

Spo ti àl ciamó dit, tan bun ch'al ti urô a ch'al ess urü la maridé. Can che al â urü la pié ite pur ti dé n basc, s'àl ciafê n dêr striscium tla müsa!

Sön chësta ti êl salté ite n senn mat y al l'â fata saré ia te porjun a punsé dô, sciöche ara á da fa.

La grofa ne i â pa nia cherdü a chël bur bestia, ci ch'al ti â albü lit dant y ti â atira scrit na lëtera a so om, mo l'postin â albü ciafê l'ordine de ne la lascé nia ji inant.

Insciö n'â l'grof mai albü ciafê degüna posta.

Tla finada êl ruvé adalerch la notizia, che l'grof ê in vita y ch'al ê söl tru da gni zruch a ciasa.

Sön chësta â l'crûde Golo luvé sö n spavënt mat y al ne savô t'en iade nia plü co fora. Spo êl jü da na stria a s'acunsié sciöche al ess podü fa. Chesc malan de na stria ti â dé n tremendo cunsëi, che ti â dêr plajü a chësc brigant.

"Dí mâ a to scior, che l'bel pice möt che la grofa à metü al monn, n'è nia so, mo dl cogo Dracos", ti àra dit.

Chësta pô ji, ëra, s'à punsé l'malandrin y al â mâ atira tut so ciaval da ti raité adincuntra al scior a ti l'dì.

Chësta ti â bëgn dêr desplajü al bun Siegfried y al â ciafê dêr la ria lüna; spo ne savôl impò ne nia co fa.

Chësc àl capì l'ri bestia de Golo y l'â acunsié de fa sciuré la grofa

Siur Fonjo Frantull,
primiziant,
cun sü geniturs, 1925

cun so müt t'en lêch y i lascé sufíe.

L'groat, düt aurela dessené, à albü dé pro, inèce sce ara ti à dedô desplajü. Al ess bëgn pudü se lascé n pü dlaurela y udëi fora la cossa plü avisa. Massa prescia ne va mai bun.

L'birbant è atira indô raité zruch y al fajô ji l'èiaval ñi ch'al è bun.

Apëna ch'al è ruvè tl ñiastel, âl atira cumané a dui fanç, ch'ai

tuless la püra grofa y l'müt y i cundüjess t'en bosch a ti fiè l'curtel. Dedô mëssâi ti taié fora la lëinga y ti la porté, ch'al foss bëgn sigü, ch'ai á fat scioch'al â cumané.

Mo la bela grofa cun so pice ti á tan mené pièce ai dui iagri, ch'ai n'ênia sta bugn d'i fiè l'curtel. Ai à cupé l'èian che è jü impara y ti á taié fora la lëinga da ti lascé udëi al crûde Golo.

La püra Genofefa è restada

zruch, ite amesa chël gran bosch,
a pité cun so bel pice tl brac. Al
nâ gnanca ciámó n mëis de vita y
la uma nâ plü degun lat da ti dé.

Spo êl gnü na cerfa for dl bosch
y s'ê ponüda jö dan la püra grofa.
N lù ti â albü scarzé l'pice; spo âra
tan n gran üre. Insciö á sëgn la
uma metü so pice a ciucé l'lat dla
cerfa y vëra stê bela chita a lascé
fa.

Cun l'tëmp sâ spo la püra
coscera inèc fat sö na té picia ütia

cun rames y müstl. Vëra instëssa
nëssâ mä se trà l'vire cun i frùc dl
bosch y la buna cerfa gnë vigni dé
a ti lascé ciucé l'lat al pice.

Insciö êl passé sis agn y trëi
mëisc zënza che valgëgn ne foss
mai passà de chi versc.

Dô da tan de tëmp éra suzedüda,
che l'grof Siegfried ê ruvë te
chël bosch ala ciacia.

Sü ciáns â abiné la cerfa y á
metü man de i salté dô. Mo la
prossa cerfa se n'ê sciampada tla
ütia dla püra eremita. Dailò s'udôra
l'plü al sigü.

Can che i ciáns ê ruvâ pro la
picia ütia, â messé la Genofefa i
tignì dalunc cun n ran ciña ch'al ê
ruvé adalerch l'grof.

Vël sâ bëgn fat na grandiscima
morvöia a udëi ailò amesa chël
bosch chësta pursona cun n té
pice müt. Al sâ punsé ch'al foss
na pagana o na stria y l'â daman-
da: "Este na cristiana tö?"

"Chël sunsi! Prëi tan bel de to
mantel da me curì".

"Ciudi èste pa zënza guant y
ciudi staste pa chilò amesa chësc
bosch tan sora?" l'â damanada
l'grof.

"Dô da tan de tëmp s'él desmarì
mi guant y s'ê scarzé."

**Peter Pitscheider
(Sleifer)**
**Sepl Alfreider
(Ruon)**
**Batista Mersà
(d'Sorà)**
**3 Schützen
da Colfosch**

Noza de Sepl dl Murnà a Lungiarù - 1907

“Tan dì éste pa bele chilò te chësc bosch? Che él pa chël bel pice? Che é pa so pere? Co àste pa inom tö?”

A dütés chëstes domandes â la buna Genofefa respognü: “Da sis agn y trëi mëisc sunsi bele chilò te chësc bosch. L’pice chilò é mi müt. Chëlbeldí sà avisa che ch’al é so pere, avisa sciöche iö l’sà. Mi inom é Genofefa.”

Ad aldì chëstes ultimes parores, s’al dër spurdü l’grof da Pfalz.

Tl medemo tëmp él gnü ca n iagher plü daimprò y dijô: “Mi bun grof, sce i ne me fali, aldiss chësta da ester nosta patruna! Söl col mëssera avëi n neo. Ciaredé mo impü dô!”

Y francamënter âra n neo söl col.

“Ciaredé mo sce ara à inçè la «fede» tl dëit.”

Chëra ê inçè ćiamó. Sëgn savô l’grof pur na sigüda, ch’al á süa prossa fomena dailò dan da vël y ara ti desplajò, gnanca da dì ne, dla massa prescia ch’al á albü da dé n té ordine

“Püra Genofefa”, àl dit, “ci che te n’as düt messé ste fora. Y l’pice! Chësta é veramënter mia fomena y mi pice müt.!”

Spo s’i àl tut tl brac trami dui y al ti gnê de té gran legremes jö pur l’müs.

La buna coscera ti â cunté al grof l’tadimënt de Golo, y bel in chël momënt ruvál adalerch, zënza savëi ci ch’al gnê baié.

I iagri dl grof, plëgns, de sënn, á atira urü i fiçé la sabla, mo vël n’i á

nia lascé y â dit: "Al n'é nia degno de muri, de ciafé la mort dala man de n Ritter!"

Ai lâ na ota lié jó pulito y can che ai ê indô ruvà zruch tl èiastel, l'ài lascé taché ite tles giames y ti písc y trà indalater da cater bôs, che n'é nia èiamó gnüs aficìa sön cadria. Chësta ê stada la burta fin de chël crûde brigant.

L'grof á sëgn indô urü fa gni süa prossa Genofefa zruch te so èiastel, mo vëra s'â paré y â dit: "Te chësc post sunsi stada sigüda dai tiers salvari pur tan d'agn y la buna cerfa m'à trat sö l'pice cun so lat. L'record de mies gran soferënzes ne me lascia nia ji demez da chilò."

Chësta ti àl bëgn cherdü l'grof y á fat cherdé adalerch l'vesco Hildulf a benedì la picia ütia y l'post.

Spo âl lascé fa sö na capela pur che la püra eremita ess n pü plü asosta, mo ara n'é nia plü vita cis dí, inè dea che ara ne tigní nia la spëisa, che ti gnê portada vigni dé.

Ara à fat dër na bela mort y ê gnüda supulida ailò tla capela nia dalunc da Mayen.

Al é inè suzedü diversci miracchi dailò y la storia de chësta santa è ruvada dër lunc.

Al é inè n té pice liber, ulà che ara é scrita laite, n pü plü plungia y inè n pü atramënter.

Pire Comploi

Fam. Comploi da Picedaz - La Val

Pliscia

Paul Troger y l'dom da Pursenù

Da d'altonn dl 1986 él gnü ruvé l'restaur dl Dom da Pursenù, dô dui agn ch'an â metü man. La firma Peskoller da Burnech cun l'Decor da La Val y d'atres firmes â fat l'laur. Ai 11. d'otober 1986 él gnü fat festa de ringraziamënt.

Vigni ladin sà, che l'scagn dl vëesco é ste pur cënè d'agn söl crëp de Jeonn sura Tluses. Inanter l'900 y l'1000 él gnü chësc scagn dl vëesco trasferì da Jeonn a Pursenù. Dô l'950 él gnü fat sö ailò l'prüm dom. Trëi iadi é l'dom vardü jö y plü avisa i agni 1174, 1234 y 1444.

L'dom da sëgn é scomencé a fa dan 242, plü avisa l'ann 1745. L'gran vëesco Caspar Ignaz Künigl â metü la fundamënta y cundüt a fin l'à so suzessur l'vëesco Leopold von Spaur tl tëmp de 13 agn.

Can che an passa ite la gran porta dl Dom y ciara sö sot, tomel tl edl na porsona cun n gran mantel violet y dan da él pichel sö lungia na maza da vëesco. Al é la porsona dl vëesco Leopold von Spaur, che Paul Troger, l' gran artist depënjadù, â urü relevé sön la gran pitöra, a na moda particulara, in chë maniera.

Dea che l'artist â depënt l'vëesco in chël modo n pü fora dl solit, s'âl formé na lionda, che disc, che Paul Troger ess albü rognes cun l'vëesco, che al ne foss nia gnü a païamënt scioch'al alda. Purchël l'ess al'artist fat jö a chë moda. Mo Propst dr. Wolfsgruber à lughené dassënn y disc che chël ne respogn nia ala realté, mo ciámó deplü, al afermâ, che Paul Troger è gnü païé fora sciöche toca da mëte man ciña ala fina y ch'al ne falâ nia. Al é mâ na lionda.

L'gran depënjadù da Welsberg à fat la gran pitöra, üna dles maiùs tl stil baroch ti païsc tudësc. Ara à la mosöra de 250 m². Ara raprejëntëia l'Agnel, simbol de Gejù y tl medemo tëmp l'blajun-“Wappen”-dla cité da Pursenù y dla diozeja. Incér 200 sanç à l'artist depënt sön la gran planüda dl'ôt, chi che é l'plü cunesciüs y venerà da jënt.

L'gran ôt sö sot lascia fa na udüda tl infinité dl Paraïsc in plü scalins y sönsom él l'agnel cun la bandira.

Ciamó na parora inplü sura l'gran artist dl baroch. So pere è

sartù y mone a Welsberg. L'möt, sciöche inlaota la gran pert di mituns, â fat l'famëi di tiers y amirâ la natüra cun sù bì curusc. Da survidù d'alté ciafäl incè ligrëza da cunscidré la belëza dles dlijies. Cun l'aiüt di atri êl ruvè dal maester Alberti de val de Fiem. Plü tert êl incè ruvè te d'atres cités, a Roma, Napoli, Bologna y Padua a studié.

Gnù zruch dal Italia sciöche depenjadù bëgn formé, laurâl a Straßburg, Klagenfurt y Salzburg, St. Pölten y Melch. Paul Troger jê sö pur ôc y cupoles. Tratan l'laur a Pursenù, olà ch'al â lauré trëi agn, ti êl mort la fomena, ch'al â maridé cun 43 agn. Ara l'à lascé vëdo cun 6 mituns. Insciö âl plü fistidi pur süa familia.

Paul Troger ê gnü metü capo dl'Academia dla bela ert dô Michelangel Unterberger l'ann 1761 a Viena. Al s'ê indô maridé y â ciámó albü 7 mituns cun la secunda fomena, l'ultimo möt 2 agn da süa mort, l'ann 1762 a 64 agn. Da inultima âl albü de vigni sort de rognes y messâ plütosc se sforzé de depenje... Un su de sü 13 mituns à tut l'pinel tla man. Paul Troger ê tosc ste desmentié da so ambiënt.

Impormó nosc secul à indò salpü da aprijé süra ert. A Kaltern, Niederdorf, Welsberg y tl museo da Burnech n'él de sües pitöres da amiré.

Pur trënt'agn alalungia â Paul Troger lauré cun l'pinel, daidé da su scolars y colaburadusc.

Fam. d'Antermëia - zacan

Paul Troger vëgn nominé l'depenjadù dl'Apocalisse, no chëra che fesc trica y spavent, mo che é simbol de fiduzia y speranza.

AC

N lüch striné

De morvëia n bel lüch sön n col sladé fora cun na udüda lunc y lerch. I prüms rais dl sorëdl che slumina dales pizes plü altes toca imprüma süa čiasa. L'paur jonn è ste bëgn punsé da fa sö čiasa y majun söl plü bel sté de süa campagna. Dütes les audanzes che ti è gnüdes fates al paur jonn, can che al è jü te čiasa näia, parô devëntades realté. I dui maridà à l'cör a dër post. Degun petler s'un jê demez zënza ch'an ti ess fat l'cuntënt.

Degügn desturbi pur agn ala-lungia. Mo spo tla finada s'éra óta la storia y degügn ne savô purciudi che la furtüna s'è mudada in desfurtüna. La patruna, che ti à scinché la vita a 5 mituns sagns, s'è amarada y messâ ste jö a let. L'dutur se tirâ mā tles sciabes, a chë moda savoi oramai, ci che chël urô dì, ch'al è mā plü d'aspeté čina che la uma de čiasa stlujô i edli pur dagnora.

Dô che la uma è morta, portân vign'ann n scrin da mort fora de čiasa. N möt indô l'ater jê dô ala uma. Inultima s'è ince amaré l'paur y à partì la sort de süa familia.

An pô se punsé ci che jënt mormorâ, baiâ y sospetâ döt sura chësta familia. Mo degügn ne savó da splighé a ci moda che na familia de plëgn, da natüra sana, è dedicada, un indô l'ater ala mort.

Al gnê ince sospeté de na vedla stria. Chi sà ci ch'al foss suzedü, sc'al ne foss ste jënt da ciurvel che ti ess fat na fin ales ries müses y ciacules de jënt.

Dô n pér d'agn êl ste un da scioldi, che â cumpré l'afar, lâ engrandi y dortoré sö la čiasi. Al parô che düt jiss bun.

Dô agn êl indô gnü la desfurtüna sura la familia. Imprüma morile la patruna, spo i atri un indô l'ater. An capesc, che jënt lunc y lerch minâ, che l'lüch foss striné, purchèl se stravardâna da passé dlungia la čiasa ia y čiarâ de ne ji mo massa daimrpò.

Cun düta la desdita n'en gnê tres indô l'atri a porvé la furtüna, dea che l'bel lüch ti fajô gola, mo düc murî jogn. Degügn ne gnê vedli.

Cun l'ultimo proprietâr èra jüda atramenter. Al è tomé te vera a Stalingrad y la patruna jona, che è impormó 4 agn te čiasa, gnê comanada da s'un ji fora de čiasa tl tëmp den cher'd'ora. Al è l'ann 1945. Bel snel àra raspé adüm t'en ruchsoch, ci ch'an ti à lascé té y se n'è jüda cun dui mituns; čiamó na ultima odlada al lüch "striné" y demez.

Dô ch'an à paré demez la patruna, gnê l'comando de vène i tiers y saré sö čiasa y majun. Cun düt a chël ch'an à saré y sigilé, gnê bindicé plinderné patüc fora de čiasa.

Al gnê spaché portes y finestres y porté demez ci ch'an podô adoré.

Inultima restâl ñiamó n grüm de peres y de té mec mürs da odëi, olà ch'al ê ste un di plü bì afars dl post. N pez dô gnêl pur chël paísc n comando ruscio y chirì "Uran": Propi soi mürs dla ñiasa mostrâ l'zagher, ch'al dô ester Uran. A chë moda àn desmandré düt ñi ch'al ê resté y fat lëde l'crëp, olà ch'an â constaté chësc Uran, les avënes plü stersces ê propi sot ñiasadafûch y sot la stüa.

I mürs de ñiasa â pera da

Radium. Val'de morvëia! I injeniers y i tecnici se sferiâ les mans. Mo degügn ne punsâ a chères generaziuns che â abité te ñiasa y â messé murì dal crebs pur gauja di râis dl Uran.

Ai ê morc vitima dla richëza ch'ai â, de chë richëza ch'ai n'â nia cunesciü y che i â copé düt adora o tert dô 15 o 20 agn de vita.

ac
(scrit dô a Josef Kraus)

Ai mët jö taies sön bosch dl Vësco a Antermëia - zacan

L'malan y la sartorëssa

Te na vila dl Tirol viôle na sartorëssa, che ê cunesciüda lunc y lerch pur süa abilité da cuji y godô dlunch gran stima; pôn se punsé, fina ch'al n'ê nia les masçîns da cuji.

Les umes fora pur i lüsc dles valades dijô ales fies: "Ciaredo mo tan bel y fin ch'al se lascia cuji cun les aodles!"

A forza de gni laldada y stima-da, ti chersciôl plan, plan la cresta ala sartorëssa.

N de' dijera, mez pur coinaria, ch'ara s'ess finamai infidé da cuji sön en pëinch cun l'malan.

L'malan, che à dagnora dlunch l'edl y l'ocio y a chël che nia ti sciampa, â aldì la mesa coinaria y s'â atira fat purmez ala sarturëssa, bel fat sö, y s'â pité cun l'pëinch ala sartorëssa.

Dô na picia spurdüda sólo bota cialda s'âra n pü umilié a odëi l'malan in porsona dan da éra. Ci orôra fa? Ara messâ tó sö l'pëinch bun o mal, ch'ara jê, y sc'ara è plü pëigra co l'malan, se venôra l'ani-ma a vël.

L'pëinch â metü man. Ala sarturëssa ti n'él veramenter dassënn, sciöche mai cina ciámó. Ara taiâ pro la peza, se bagnâ l'deit pur mëte 1 fi tl'aodla, cuji cun punç sigüsc y svelti, sön les cujidöres y i butuns tles butunares.

L'malan n'ê nia esperto cer l'cuji, dea che al ne l'à mai fat cina sëgn, mo atira l'âl ciafada fora a ciaré dô ala sarturëssa, süa rivala. A vëra, scebëgn ch'ara ti dë sciöch' na mata, ti jël bele sö les ambries, sc'ara punsâ sciöche l'pëinch â da ji a finì. Mo dea che l'malan ê clunch tan inrassé y ingorde, pordòl pur so proprio dann la dërta mosüra. Insciö incè chilò.

Apëna ch'al â odü, ch'al messâ bindicë mëte l'fi pur l'büstc dl'aodla, ti gnêl inmënt de perde massa tröp tëmp, cun n fi de döes o trei spanes lunch. Purchël s'âl punsé, pur la fa plü cûrta, da mëte fora pur l'büstc dl'aodla n lumiscel deplëgn.

Dea che l'fi è tan lunch, messâl l'mené plü iadi incér la ciasa ia. Chël orô dì, che pro vigni fiçienda messâ l'malan salté trëi iadi incér ciasa ia. Implü s'âl desmentié de fa n grop fora insom l'fi, a chë moda él salté i prüms iadi debann. Insciö àl bele atira pordü l'pëinch.

La sarturëssa se godô y düta la jënt che s'ê abinada a ciaré pro, se placiá tles mans, intratan che l'malan gnê düt cöce dal sënn.

Insciö éra restada y l'malan n'à mai plü metü n pëinch cun na sarturëssa.

ac

(dô la lionda dl Tirol)

Na storia n pü extra

Al me dlaia ciamó incö, sc'i pënsi an fat, che s'à porté pro dan da n pér d'agn.

I jê a tämp de plöia sön strada cun mi motor. T'en iade vëighi gnon zacai sot strada sö cuntra me. Sc'i vëighi dërt: al ê na jona mola sciöche n punjin. I me feji de morvëia. Da chë ora na jona sön strada y da chël tämp! Ara fesc sëgn d'orëi sënté sö, iö fermi y éra prëia de podëi gni cun me cina al proscimo paísc.

Dea che ara tremura dal frëit y dal mol, ti piti mi samare de coran nü da se trà indös. Dér ion pëiera dô y se l'tira incëria y sënta söl

motor dô me, y trami dui demez.
Purnant ch'en ruvà ala prosci-

ma ciasa, dijera d'orëi gni jö ailò. Iö fermi, vëra disc dilan y va da porta ite.

Apëna che ara â mazé pro la porta, me tomel ite, che ara â indös mi samare. Iö mëti l'motor sön na pert y ô i ji dô da porta ite, mo ar'ë sarada, pur mia gran morvëia. Döt nervös soni, n'ëra atampada doura sö la porta. A mia domanda dô l'samare, dijera che la porta ê sarada y che degügn ne n'ë da püch passà ite pur la porta.

Al se lascia odëi n té berba y ara m'inviëia da jí ite te ciasa y deperpo se dài na odlada deboria-da.

Ludmilla Pescosta, Albina Granruaz - La Ila

Te porte vëighi na foto de chësta jona ch'â passé ite la porta cun mi samare indòs.

“Chësta éle”, diji. Ai m'inviëcia da ji te stüa. Ai cunta che chëra é súa müta, che s'é copada te chël post, olà che ara é sëntada sö cun me.

Dea ch'i n'orô nia crëi, me diji ch'al n'é nia l'prüm iade, che ara é gnüda odüda dô la mort.

Ai tol sö mi adrës pur l'cajo che l'samare de coran gniss ñiamó a lüm.

Val'edemes dô chësc fat ciafi n poch cun mi samare y na lëtera laite. Plëgn de morvëia scherzi sö la lëtera pur odëi olà che l'samare é gnü ciafë.

I ne sun ñiamó nia bun de capí, ñi ch'al ê da lì: “L'samare é gnü ciafë sön la fossa dla möta”.

Vigni iade ch'i ti ñiari a chësc samare, me dlàiel jö pur l'spiné. I ne me l'à mai plü trat indòs.

ac
(scrit dô a E. Rohregger)

L'bot

Pur Simon metô man la scerieté dla vita cun n bot. A 13 agn âl n amich che â inom Carlo. L'pere de Carlo â n urt fora insom cité, nia cis tigni bëgn. Te chësc urt êl n pighêr da les ès y n tiac dala lëgna. Pro les massaries d'urt êl n guant pur l'urt y laite êl ascognü n pice stlop, che l'pere de Carlo â

adoré, can che al â afitë la ñiacia. Pro l'stlop êl inçë muniziu y Carlo savô, olà che l'pere la tigni ascognüda.

N dé â Carlo invié so amich a ji cun vël. I dui slaihâ deboriada ite pur urt. Carlo daurì sö l'üst dla ütia dales brëies, destacâ i lisciós, tolô ca n scagn düt paz y arjunjô sö pur chirì l'strop; da tëmp nia adoré, se prejëntâl plëgn de stöp.

A Simon ne i êl nia dërt. Al â plütosc “fifa”. Al dijô: “Sc'al ess da capitë to pere te chël che nos un tles mans so stlop?”

“Mi pere é demez y al vëgn impormó da sëra a ñiasa, purchël n'unse nia da tumëi”, disc Carlo.

L'prüm bot vâ pa pur aria”, disc Carlo, tol ca l'stlop, mesüra söpert y drüca. “Eco l'prüm bot!” Carlo sënt l'rebate sön la sciabla. Al â trat cater boè, mo toché nia.

Sëgn ciafâ inçë Simon la vëia de porvê y Carlo nâ nia decuntra. Al â tut les bales fora de gofa y ti les â dé a Simon. Chësc doura sö la scatura y vëiga, che la bala é tomada fora, dea che ara n'è nia metüda ite fest assà.

Carlo fajô la “proposta” de mëte la patrona tla ñiamena dl stlop, la bala suraia y bate cun l'stlop dassënn ia pur funz, insciö êl sigü mitl de druché ite la cogora de plom pur la fa ste frëm. Dit y fat. Indere, cun l'colp ia pur funz s'él destaché l'bot. Simon â sinti l'trat d'aria, â aldì l'bot y sëgn sintil impormó, ch'al ti passâ dlungia la masëdla ia n mé ñialt, sciöche n fér lorënt l'ess burjé. Al sinti sö

cun l'dëit dla man y cunesciô ch'al sangonâ.

Simon s'â dé na spurdüda mata, la firida ti burjâ dassënn, talmën-ter ch'al sintí ch'al gnê püre y messâ se sënté. Carlo l'â lascé su y se n'è sciampé dala trica y dal spavënt y Simon ne savô nia, sciöch'al â fat da ruvé a ñiasa. Al drucá dassënn cun l'fazurel sön la firida da sanch. La uma l'â atira cundüt dal dutur y düt gnê sëgn a lüm, sciöche ara ê jüda.

L'dutur ê ste bun de calmé la uma düt grama y spordüda. L'bot â mâm striscé la massëdla. Al möt dijô l'dutur: "Möt, te pôs ringrazié Chëlbeldí cun les mans tignides sö, ch'ara n'è nia jüda peso. Al manciâ mâm mez zentimeter che l'bot te tocass l'avëna dla massë-dla, spo ne fosste nia chilò sënté dan me. N'orun nia punsé inant, ñi ch'al foss suzedü, sce l'bot t'es toché l'ëé.

Carlo ciámó düt gram è ruvé tert a ñiasa y porvâ de scuté. Mo la uma de Simon ti â bele telefoné ai sü y Carlo ne ti ê nia sciampé al castigo. L'dutur ti â fat a Simon na iniezün cuntra l'stragranf, im-pò n'âl dûta nôt nia stlüt l'edl.

Mo i pinsiers ch'al s'â fat in chësta nôt, l'â fat plü chit, plü scerio y plü madü.

L'prüm iade te süa vita periâl Di de cõrmënter pordonn y ringraziâ, ch'al ti ê sciampé ala mort. Simon se tolô dassënn dant de mête man danü.

Pur completé la storia él da dì,

che Simon s'â punsé de studié teologia pur deventé prou.

La storia é scrita l'ann 1976, purchël ne sài da se dì, sce Simon é veramënter deventé i prou.

A vigni moda savól de se dì che la scerieté de süa vita â metü man pur gauja de n bot.

ac

Ara ne i é nia garatada

Na fomena de n ricun – i ti dijun Stefi – laurà t'urt daimprò da süa ñiasa, cun n vider davert. L'telefonn l'â cherdada ite te ñiasa.

De chësc momënt se n'â un, che â bele dí apaisné dô n lëgn, aprofité, è passé sura la sì alta ite y è slaihé da porta ite te ñiasa. Stefi â pordüt de mête sö l'cone dl telefonn, che l'chestian ti stê dant cun la britl daverta y disc: "Dàme düc i scioldi che t'âs, scenó..."

Vëra, döt spordüda, implü dala burta odlada y dala berba foscia dl chestian, se sintí nanter scé y no. "Iö, iö... se dà döt ñi ch'i à, mo tut fora val'picia monëda de taquin, ne n' ài degûgn scioldi te ñiasa".

"Chësc ôste me fa crëi a me tö, che t'ës la fomena de n gran industrial, mëss avëi tröc scioldi te ñiasa. Fora impara, scenó mëssi adoré d'atri mesi".

"Scé, gnide mefo cun mé, disc Stefi. Ara é jüda ite te ñiamena, à

alzé demez n cheder sön parëi. Ite dô l'cheder ê l'tressor.

"Doura sö, tè fora i scioldi y mëti düc ite te chësc carni", comana l'chestian.

"i mëss impormó chirri la tlé, i vëighi mal, che inier m'ài rot i odlà; mi om é jü te cité dan n n'ora. Al fesc curé l'çian y spo val dal opticher pur mi odlà", disc Stefi.

L'ëra â daurì sönsom la lada dla scrivania, á sburlé ia y ca l'patüc y tol spo fora na picia tlé. Sëus mans tromorâ y la tlé ti ê tomada ia pur tera.

"I ne la vëighi nia, ara é grijia sciöche l'tepih, dëideme chirri, al paia la möia, che tl tressor él n chert de miliun de scioldi de papier y diesc roles de scioldi d'or", disc Stefi.

"N chert de miliun de scioldi", disc l'criminal cun la buna lüna y s'â ince metü a chirri.

Te chël momënt salta Stefi fora de stüa y splundra pro l'usc, ite tla seradüra.

Valde té ne sâ l'chestian nia punsé. AL mët man de sacherné, de s'asvacé y splundré cun düta la forza cuntra l'usc.

"Sparagnesse la forza", cuiona l'ëra defora, "la porta é fata cun brëies grosses; l'plü gaert n'é nia bun de la spaché", scraia la fomena dl industrial. "Al n'é nia la dërta tlé pur l'tressor; sëgn sëis pié scioch n vicel te na gabia, che dütes les finestres é çiariades ite cun feriades. Sëgn cherdi i jendarmi, che sarà danman te 15 minüc.

Prësc cambiareise chësta perjun cun n n'atra plü strescia.

ac

S'la rì é na medejina

Ester bugn de s'la rì, é na medejina. Can che an s'incunta sön tru, él pur l'plü la prüma parora, dô ch'an s'â saludé: "Co vvara pa?" Sce la resosta a chësta domanda va dagnora adöm cun la realté, pô vignun instëss se punsé. Che ô pa a prüma udüda descuri ca sù segrec?!

Ne fossel nia plü da sciche da damané: "Âste bele rit n iade incö?" Sc'al à albü gaujes da rì, spo cuntel ca purcî, spo pôn magari rì deburiada, sigü plü da sciché co se lascé cunté sö la storia de düc i mài che ti pësa.

Un extra n sciché â n iade dit, che n dé ch'an n'â nia rit dassenn almanco n iade, é ste n dé purdü. Al pô avëi rajun. Sc'an s'la riess plü gonót, podessun te val' caji se sparagné medejines y cunc di duturs y l'spitòl foss magari manco popolé.

N proverb iaponêsc disc: "La coinaria é gonót l'bûsc, olà ch'al sofia fora la virité." Tan ch'al ogass datrai, sc'an foss bugn de dì la virité a na porsona n pü dlungia ia cun na coinaria.

Zacai scriò: "L'humor porta l'anima sura sfossà ia y insëgna a fa blëita cun i mài."

Tan plü sceria che la vita é, é tan plü adoreste la coinaria. L'humor dëida udëi les cosses che l'ater ne vëiga nia y cun chësc fescel la vita plü bela, tröp plü bela.

Al n'é degun segret a dì che tröpes maraties vëgn incö da abiné sö sënn, despaziënzes, deluijuns y fistidi. La miù medejina pur se despifé é avëi ocajun de s'la rí. Val'dutur fajess bun da scri a so paziënt na porziun de buna vëia impè de tabletés, mo chël ne ciafun nia da cumpré. Chilò baia l'cör y no l'ciurvel. Chirì sö n cunfessur y s'la baié fora, pudess ince ester na buna medejina.

Al vëgn scrit che l'gran Napoliun ne cunesciô degüna coinaria.

De tài n'en saltel ince incö mä bel assà pur l'monn.

Un massa dignitari (Würdenträger) al monn; ai se toless plü ion jö l'ciapel a éi instësc. Al ne ti vëgn mai da ri y ai ne vëiga nia ite che a ciaré sön vëi y sön se instësc se sëri sö l'edl pur chësc monn y cun chësc s'arobi jö y séra sö les ligrëzes che l'monn pita.

Cinamai Schopenhauer, l'gran pessimist tudësch, disc: "Anfat can che la buna vëia vëgn, an dess ti daurì la porta impuntasö, dea che l'alegria é la monëda dla furtüna". Sciode che chësta monëda é tan dainré pur incérch, no mä chilò da nos, mo sura döt l'monn. Sun ausà a vire sön credit. An psicolog american ti él résulté,

Personal dl Pider - La Val - in la mëssa noela de Siur Angel Comploter

che 94% di damanà soporta mā 1 tēmp prejënt a udëi ñi che à da gni.

Co disc l'vedl poet latin te sües "Odes"? Al disc: "Chël che sbürla l'ora dla dërta vita a plü tert, somëia an viandard, che aspeta che l'gran rü süie sö denant ch'al passe sura ia."

ac

dlungia, zënza ester mai bun de l'pié.

Spo àl lascé inmalora y se n'ê gnü zruch tl cunvënt, mo düt ñiarâ t'en iade fora atramënter.

L'urt dl cunvënt ê plü bel y plü gran. I vidri dl cunvënt ê plü gragn sciöche ai foss gnüs baratà fora.

Al n'ê nia plü la picia dlisia, mo n gran Dom cun trëi ñiampanins. Tl porte dl cunvënt êl de beles statues de marmo, che n'ê denant nia.

Spo êl jü tl refetorio, dai capezineri. Apëna che chisc l'â udü, ài metü man de s'un sciampé.

Spo se n'âl vël instëss anadé, ch'al ê gnü t'en iade plü vedl y na té gran berba grija ti ruvâ jö ñina amesa la vita. Mo les tlës dla biblioteca àl tres ñiamó pro vël.

Can che l'maiù spavënt ê ste passè, à i capezineri indô metü man da i gni purmez al berba, düt curiùsc. Ai s'â mefo punsé, ch'al foss n furesto che gniss, che sà tan dalunc adalerch. Spo l'ài cundüt dal Pater Guardian cun gran respet y l'â fat senté jö te na té gran fraidücia.

Al s'â destaché demez les tlës dla biblioteca y ti les à dé an té capeziner jonn. Chësc les à tut y ê jü a dauri sö n té gran armé dai libri. Spo àl trat fora l'liber dla cronich y à metü man de platerné laite tan ñina ch'al à albü ciafë fora val' dër de interessant.

Al stê scrit d'en capeziner che à inom Urban. Dan da 300 agn êl madër sparí t'en iade, zënza che valgëgn ess salpü da dì val'. Ai ne

L'Capeziner y l'vicel

T'en cunvënt viôle n capeziner che à inom Urban. Al à l'dovëi de ñiaré sura la biblioteca dl cunvënt. Chësc laur fajôl dër gion.

Vël instëss scriô datrai libri, de bì libri y liô tröp fora dla s. Scritöra. Dailò àl albü ciafë fora, ñi che San Pire à albü scrit n iade: "Dan da Chëlbeldí é mile agn tan co n dé su".

Na té cossa n'él bun da capì. Al ne cherdô nia, mo impò se dël da punsé y dubitâ.

N dé danmisdé àl lascé la biblioteca y se n'ê n pü gnü fora tl'urt dl cunvënt a se gode l'bel surëdl.

N té bel pice vicel ailò t'urt chirì granì. Tla finada êl juré ia sö na rama de n lëgn y à metü man de ñianté dër bel.

L'capeziner ti ê jü n pü plü dlungia y l'vicel ne parô gnanca spau ne. L'capeziner se l'ess gion pié, mo l'vicel jurâ da na rama a l'atra madër tan che al ne l'abinâ nia. Da l'urt dl cunvënt ti êl jü dô n strüf ite pur l'bosch ailò atira

Schelet dl èé de na te' laurs de Fanes

savô da dì, sce al se n'è sciampé adascusc fora dl cunvënt o sc'al ti è zënza suzedü val'desgrazia.

“Oh, pice vicel de bosch! Fossil suzedü chësta cossa pur gauja de tüa ciantia? Tüa bela ciantia?” â damané l'vedl capeziner furesto cun gran süst. “Apëna trëi minüè

te sarài gnü dô pur t'aldì ciantàn y pur urëi te pié!”

Deperpo êl passé 300 agn da laota incâ!

“Sëgn sunsi bun de crëi ci che me savô laota imposcibl. Signur, purdoneme, prëi tan bel, mia incredulité”.

Spo âl, l'capeziner, metü man da tignì jö l'cé. So corp s'ê desfat bel plan y al ê ñiamó resté n cogol de cëinder.

Pire Comploy

L'malan y i su trëi ciavëis d'or

Al ê naota, dan da dër tröc agn, na uma dër dala meseria. Spo ti êl ñiamó nasciü n te bel pice müt, bel cöce tl müs cun dui edli bi brüms.

Al ê gnu de bunes mëdes a la ciafé y ti â purté la "bina" sciöch'al ê la usanza.

Üna ti á dit danfora, che l'pice é nasciü sot a na buna stëra y can che al ess albü 20 agn, essel albü la furtüna de maridé la fia dl rè.

Dô da n strüf êl passé l'Re de chi versc, söl iade de ji ala ciacia. Dal momënt ch'al â la mandùr da iagher, ne l'cunesciô degügn. Al á

Paul bat la falc sön munt

Chi dla vijita d'Antermëia dl 1907

urté a storje pro bel ailò tla picia čiasa, olà ch'al é la uma dala meseria sentada dlungia la cüna pro so bel pice.

“Aih, či bel pope ch'ëis chilò, buna mëda”, â dit l'Re. “Scé, scee. Al é bëgn inèc tan da urëi bun. Al m'é da propi gnü dit danfora, ch'al maridara la fia dl Re, can ch'al à 20 agn.”

L'Re ê na porsona cal cör dûr y chësta novité n'i â bëgn nët nia suné cis bun. Söl momënt êl mâ gnü düt scûr tl müs dala ria lüna, ch'al â ciafë. Mo al se l'â atira albü studiada fora, scioch'al ess pudü la tó.

“Buna mëda”, àl spo dit, “n'uresses nia me l'lascé a me da trà sö chësc bel pice? Vos ëis plütosc la meseria, sciöch’ al me pê, y la stracoëcia. L'pice gniss pa bëgn trat sö sciöch’al alda.”

Söla bota čialda á la uma albü dit de no, mo dea che l'iagher n'urô gor no zede y á čiamó tut fora de tascia n pügn de scioldi d'or y i á metü sön mësa, se punsâra: “Pu, veramënter... sce al doss ester vëi, či che la profezia disc, pêle che la furtüna mëtes bele sëgn man. Spo ne sarâl düt falé, sce i ti l'veghi. Al é pô l'dovér

de na uma de ciaré dl bêgn de sü pici.”

Insciö s'ësi spo gnüs. La uma ê jüda a chirí n cést da n cuertl y á arcuncé ite bel so pice müt.

L'Re l'à spo taché fest söla selal ciaval. Vël instëss ê atira senté sö y inmalora denant che la uma mudass idea.

Al â albü cavalché dî alalungia. Tla finada êl ruvè pro n té gran rü dër sot.

Ailô âl spo sciuré jö l'cést laite te chël ch'al dijô: “Fia, chësc ne vëgn naota plü da te a ester mure!”

Mo l'cést n'ê nia jü sot. Al jê dô l'ega fora scioch'na té picia barca

y al n'ê gnanca jü ite nagota d'ega no. Al ê jü dër n gran toch cina daimprò dala cité dl Re.

Dlungia l'rü êl n vedl murin, olà che al gnê dütaurela ciamó majiné. Dailò s'ë spo l'cést archité dan l'restel dl ciafun. Ara n'â nia albüdüré dî, ch'al ê passé pur cajo l'fant dl murnà y l'à udü. Al ê jü a tó na stangia y ti â mazé ite n agü fora tla piza pur l'abiné plü sauri.

Al ê dessigü na lada plëna de perles y de scioldi laite, se punsâl. Can che al l'à albü trat fora y daurì sö l'cést, âl fat na müsa lungia dala gran morvöia.

Oh, tailf, ci fregada! N müt êl

Segra a Tîs da Lungiarü 1951

laite! Ater co scioldi! Mo n bel müt! Y čiamó in vita!

I ti l'porti pa ai patrunz dl murin, che ai è insciö zënza mituns. Magari ài ligréza impara”.

Insciö éra incè stada. Tan da urëi bun che al é Chëlbeldì, che al s'à fat chësta scincunda”, dijô la murnara.

Insciö él resté ailò l'pice.

I agn passâ. Al ê chersciü sö sann y bel pros, plëgn de beles virtùs.

Al ê passé avisa 20 agn, che l'Re ê sciampé tl murin ad asosta da n gran temporal.

L'müt ê oramai deventé n bel jonn che fajô parüda.

“Ciara madér ci bel fant! Él osc müt?” â damané l'Re al murnà y ala murnara.

“Purdërt no”, â respognü la buna mëda. “Dan da 20 agn l'unse trat fora de rü. Al ê fora dan l'ciafun t'en cést. Spo l'unse mefo trat sö”.

Sëgn savô t'un iade l'Re, sciöche la cossa stê y al ê atira ste punsé sciöche al ess podü la tó.

“Bugn berbesc”, àl spo dit, “cunzedesses ch'al ti portass na lëtera ala regina? Denant che iö rüvi a čiasa, s'parel pa impò čiamó ia cotan de tämp”.

“Zënz'ater. Chësc plajëi sce ti fajunse pa al Re. Čiamó gion! Va mâ a te mudé, Laurënz! Té mâ chël bel guant da ji dala regina”, ti à dit la murnara.

Intratan s'à l're fat dé ca tinta y papier da scri la lëtera. Al à scrit

zirca insciö: “Can che t'as lit chësta lëtera, Teodolinda, dà ordine, che al ti vëgnes taié ia l'èé a chësc jonn y che al vëgnes sopolì. Düt chësc à da gni fat denant che iö rüvi indô zruch a čiasa”.

Can che al á n pü lascé de pluvëi, él pié ia l'Laurënz cun la lëtera te tascia.

Te n dé ne l'äl sanbëgn nia fata da ruvë čina tl palaz dl Re. Pur la plü dl diau éra čiamó gnüda da passé fora pur n té gran bosch che ne se finí mai.

Al ê ruvë tla nöt y n'â gnanca na lüm pro vël no. Tla finada udôl na té picia lüm dër dalunc. Spo él jü de chël vers, čina ch'al ê ruvë pro na té picia čiasa. Can che al à albü mazé a porta, él gnü a daurì na té picia vedla. A udëi chësc bel jonn, s'ara dé na gran spurdüda, no purchel che ara s'l'ess tumü, mo dea ch'al ruvâ a finì te na čiasa di leri.

Tan curiosa éra impô, che ara s'à scaperzié a l'damané: “Da ulà vëgneste pa adalerch, bel jonn? Ulà éste pa čiamó pur ji tan tert de nöt?”

“I vëgni dal murin y i à na lëtera da ti purté ala regina. I me sun inrabié chilò te chësc gran bosch y i se periass dër bel, sce i pudess ste chilò sura nöt, buna mëda.”

“Pür müt! T'es capitê tla čiasa di briganc. Sce ai vëgn a čiasa y t'abina chilò, te copi bel atira!”

“I sun tan stanch, che al m'é pa bel anfat ci ch'ai fesc cun me”, â respognü Laurënz, “na porsona che se tém tan atira da valgëgn ne

Na bela udüda de Rina

Mëda ustira d'Antermëia cun familia - zacan

sunsi gnanca ne. Purchël, buna mëda, se prëi ñiamó n iade dërbel."

"spo vi mefo ite, sce ora é sciöche te dijes."

Apëna che l'müt s'â albü lascé jö sön ban da furnel, âl atira metü man da durmì sciöche n tass.

Ara n'â nia albü duré dí, ch'al é ruvë adalerch i leri. A udëi n furesto ailò te sua ñiasa, ti él salté ite n sënn dala bestia.

"Ci te vëgnel pa inmënt?" ài damané la vedla, "lascé gni ite furesti chilò te nostra ñiasa?"

"Pu, al é mâ n té pür mut inozënt, che ne fesc a dagügn val'de mal. Al à dit, ch'al s'ê inrabié chilò te chësc gran bosch.

Spo l'ài mefo lascé ite. Al mëss ti porté na lëtera ala Regina.

"Ah, insciö fossera!"

Sön chësta ti êl caré l'sënn ai briganç y ai è gnüs curiùsc de savëi, èi ch'al stê scrit tla lëtera. L'capo ti l'à tuta fora de tascia al müt y l'à daurida sö.

Can che al â albü lit la lëtera y â salpü scioch'ara stê la storia, se n'âl mené picé dl bel jonn, inè sce al è na porsona dal cör dûr y n'un bazilâ mai nia.

"Aspetta", se punsâle, "chilò ói pa ti n fa üna al Re! Tan deplü che nos n'arisçiu nët nia."

La lëtera âl naota scarzé in tan de spidic. Spo âl tut ca n tò de papier y n'â scrit n'âtra. Ailò stêl

**Fam.
de Angel Winkler,
usti d'Antermëia**

Dô da valgunes ores de iade ê l'bel jonn ruvè finalmënter tla gran cité dl Re.

Al s'à fat cundü dala regina pur ti cunsigné la lëtera.

La regina lâ daurida sö y lâ lita. Spo ti âra ciaré n pü a chësc bel jonn, tan bel puzené sö y â atira dé l'ordine da arjigné ca ci ch'al urô ester pur fa na bela festa da noza.

Pur n pice momënt ti âra bëgn salpü tan de morvöia, che l'Re cumanâ de fa noza zënza tó pert ala bela gran festa dla fia. Mo la lëtera baiâ tan tlér, ch'al n'ênia da dubité.

Al é dé ca n nozun che â albü duré trëi dis y inèc la püra jënt dla cité â albü segra intratan düt chësc temp.

Dal momënt che l'bel jonn ciarâ inèc ca da urëi bun y â de beles mainires, â la prinzessa atira inèc metü man de i urëi bun.

Tla fin dles finades ê spo inèc l'Re indô ruvè zruch dala ciacia.

A udëi l'bel jonn rodan intoronn cun la fia, êl gnü bestia, mo dl'ater vers âl mëssé udëi ite, che la profezia s'ê averada.

Al â bel avisa urü savëi dala Regina scioch'ara ê jüda chësta storia y vëra ti â mostré la lëtera che ara â albü tignì sö.

“Iö n'â mine scrit insciö ne!” âl

scrit laite: “Mia buna Teodolinda, can che chësc bel jonn rüva adalerch cun mia letera, dessel gni fat gran festa da noza cun vël y nosta fia. Chësc dess suzede denant che iö röi zruch dala ciacia”.

Insciö ti âl spo fièce la lëtera te tascia y düc se n'ê spo jüs a durmì.

Apëna ch'al s'ê descedé l'ater dé, ti êl ciamicó gnü insigné l'dér tur pur ruvè a bun post.

dit spo ala Regina. "Iö à ciafé chësta lëtera y degüna atra", â vëra respognü.

"Chësta ói udëi fora avisa! Damanun pa l'"prinz" a udëi ci ch'al sà da me di."

"Tö, mandl, ci àste pa fat tö cun mia lëtera? A ci moda l'aste baratada ite cun n'n'atra?"

"Iö ne sà de düt cant nët nia, iö. I sà mefo, ch'i me sun inrabié y à durmì na nöt te na té picia ciasa amesa n té gran bosch!"

"Ahaa".

Sòn chësta ti éra indô saltada al Re.

"Chësta ne te gnarà danz no tan bun marçé, éra! Mi bun chestian.

Chël che ô avëi mia fia, mëss me cundü i trëi ciaveis d'or dl malan, ël! N n'ater mitl n'él nia! Can che te m'aràs purté chisc trëi ciavëis sarunse apost, denant no!"

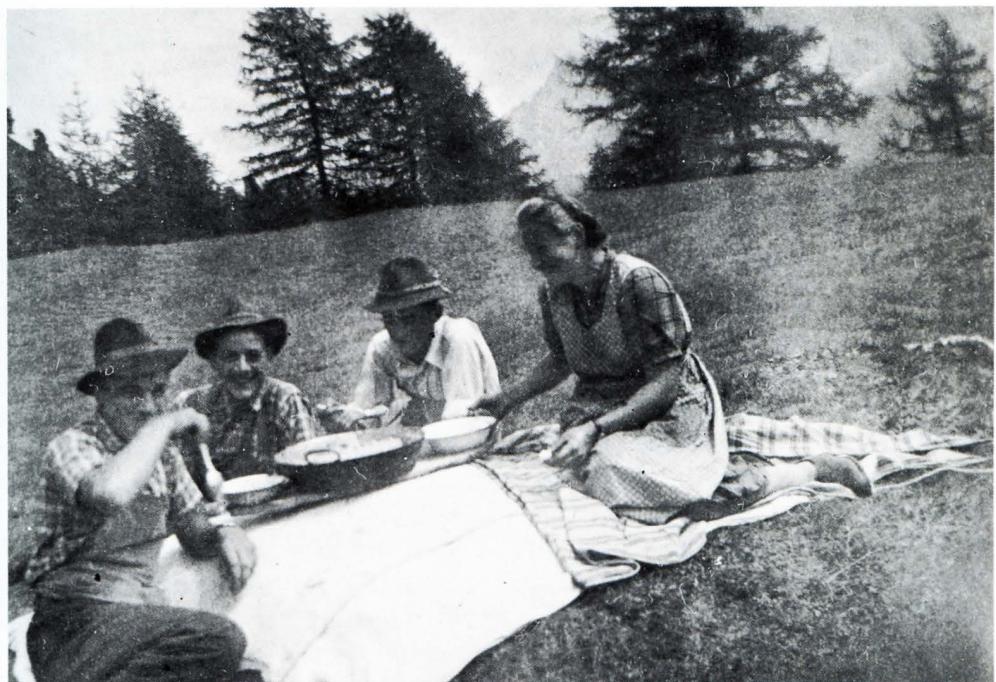
Insciö sperâ l'Re de gni lëde pur dagnora da Laurënz. Mo vël n'â pa nët degüna pora dal malan.

"Chi se porti", àl respognü al Re, "pur mia bela Iolanda fajessi ciámó val'deplü!"

Insciö àl saludé dük bel y s'ë metü n n'ater iade sòn tru.

Al ê mefo jü cina ch'al ê ruvë dan la porta de na gran cité.

A chi tempi â vigné cité n mür dër alt düt incëria y guardies dan vigni porta pu se paré dai nemísc.

Sòn munt pro la polëinta dan tröc agn

La guardia â tignì sö l'jonn, ti â damané ñi ert ch'al savô da fa y ulà che al ê pur ji.

“Iö sà düt, iö!” ti âl respognü ala guardia.

“Sce ara é insciö, se fejte bëgn n plajëi”, â dit la guardia.

“Zënz'ater”, â respognü l'bel jonn.

“Amesa la gran plaza dla cité unse na funtana, ulà ch'al rugurô dagnora fora vin y sëgn n'en vëgnel gnanca plü ega ne! Ñi falel pa?”

“Sëgn mëssëis mâ naota me lascé ji, mo can ch'i vëgni zruch, se l'diji dër dessigü!”

Insciö él spo jü inant ñina ch'al é ruvè pro n n'atra cité. Inèc ailò ti â la guardia damané ñi ert ch'al savô da fa y zëenza ñi ch'al savô düt cant.

“Iö sà düt, iö.”

“Sce ara é insciö, se dijte bëgn na cossa.”

“Zënz'ater!”

“Ite amesa la gran plaza dla cité unse n lëgn da pom. Plü dadí chersciôle pom d'or lassura, aldé-daincö ne mëtel gnanca plü fora föies ne.”

“Sëgn mëssëis mâ naota me lascé ji inant, mo can ch'i vëgni zruch, sài da se l'dì dër dessigü”.

Insciö él spo jü inant ñina ch'al é ruvè pro n té gran rü. Al n'ê degun punt da pudëi passé ia, mo al ê tres un dala barca che cundejô la jënt ia y ca.

“Cal é pa to ert y ñi sàste pa da me di?” l'damanâ l'barcaröl.

“Iö sà düt, iö.”

“Sce ara é insciö, sàste da me dì, can ch'i pô lascé chësc laur che i me stüfi tan da l'fa.”

“Sëgn mëssëis mâ naota me lascé ji inant, mo can ch'i vëgni zruch, se l'diji dër dessigü.”

Can che nosc bel jonn â albü passé ia l'gran rü, n'âra nia plü albü duré dí, ch'al é ruvè dan la porta dl'infér, bela foscia y plëna de früm. Daite él n té gran porte scûr y da tumëi. Pur l'mumënt n'ê l'malan nia ailò. Al ê mâ sùa cuca laa sentada te na té gran fraidücia che fajô ñialza.

“Ñi falel pa, bel jonn, da gni insciö su chilò adalerch?” àra damané cun na té picia usc alta y mesa grauta.

“I adorass i trëi ñiavëis d'or dl'malan”, â respognü l'bel jonn. Sce i n'i ciafi nia, mëssi indô dé zruch mia bela Iolanda. Chël n'uressi bëgn no fa, dal momënt ch'i ti ô tan bun!”

“Chilò ne damaneste nia püch, mi bel jonn. Sce l'malan röia chilò adalerch y t'abina, spo ne sài nia ñi ch'al à da suzede. Mo te me ñiares ca tan da urëi bun, che i prô pa da te dé na man.”

Insciö â spo la buna vedla fat na cargara (teciura) fora dl bel jonn y â dit: “Sëgn rampinëiete mâ sö pur mia gunela y ascognete amesa les faldes ite. Ailò éste pa bëgn al sigü.”

“Dër bel dilan, prossa mëda”, â dit Laurënz, “mo i mëssass ñiamó se perié, ch'i me dijesses trëi cosses ch'i ne sà nia:

1. A ñi moda che na funtana, olà

Scolari d'Antermëia al tëmp de siur curat Davide ferdigg

ch'al rugurô fora vin, ne lascia gnanca plü gni fora ega ne.

2. A ñi moda, che n lëgn da pom, ulà ch'al chersciô n iade pom d'or lassura, ne pëta gnanca plü fora föies no.

3. Scioch'un da na barca pô fa da lascé de mené tres personnes ia y ca pur n rü, ch'al se stüfa tan."

Chëstes é de ries domandes, ères", à dit la vedla, "mo l'malan sà pa bëgn respogne. Purchël mët mā averda ñi ch'al disc, can ch'i ti tiri fora n ñiavëi al iade."

Can che l'malan ê ruvë adalherch, da sëra, âl atira metü man na snufé intoronn y dì: "Al tofa da ñi de cristian!"

Spo âl naota metü man de trà sö düt y chirì dlunch, mo al n'ë nia da ciafë.

"Ah, mo vëighest! Sëgn ñi ciara madér ñi scich che t'as indô fat sö! I à pa albü rumené ia tan bel", â brunturé la vedla. "Tö te tofes mefo tres ñi de cristian, tö. Sëntete jö sëgn, mangia val'y dà na tria."

Insciö s'ê spo l'malan senté y á metü man da desbuculé n té gran crafun de siara. Vigni tant se tulôl inèc na boëcia de té bun lat de ñioura müla.

"Ah, chësta scé é stada na buna mangiada. Mo sëgn sunsi pa inèc stanch assà da ruflé düt l'dé intoronn ala ñiacia de animes."

Spo s'êl peté jö ia pur tera cun l'èce inanter i jenëdli dla buna mëda y â atira metü man de durmì scioch'n tass. Y russlé russlâle ch'al trumurâ propi i parëis.

Sön chësta ti â spo la vedla trat fora l'prüm  av i d'or y se l'  scugn i sot l'cepl ite.

L'malan s'  descedé t'en iade y al   m  trat s  n t  salt.

"Ci  l pa s gn ste?" al daman  la vedla.

"I   fat na burta sumiada y z enza ur i, me sunsi mefo tacada pro t   av is."

"Ci  ste pa sumi ?"

"I   sumi  de na funtana, ul  ch' l rugur  fora vin n iade y ald dainc  ne v gnel gnanca pl u fora ega no. Ci pudessel pa ester ste?"

"Ah, sce ai savess chi p ri cosci. Al   n arosch sot na pera ite, che ne lascia nia pass  l'vin. Sce ai s'intupass da l't o fora,

ruguressel ind  vin scioch'denant."

Spo s' l m  ind  indurmed  l'malan y al   defata met  man da russl  tan dass nn, che al trumur  m  i vidri.

S gn  l gn i l'mom nt da i tr  fora l'secundo  av i. Sach! Fora cun l' av i y ite sot l'cepl ite, dlungia l'ater. Mo l'malan s'  tan t'en iade desced  ch' l   m  sprinz  s  alt d t dessen .

"Ci  ste pa s gn ind  fat?"  l daman  la vedla.

"Sta m  bel chit! I   m  ind  sumi  d r damat."

"Ci  ste pa spo s gn ind  sumi ?"

"I   sumi  ch' l   n t  bel gran l gn da pom t'en post. Pl u dad 

Pidr  dan d r tr c agn

chersciôle pom d'or lassura y da n pez incà ne petel gnanca plü fora föies no. Či pôl mo inè ester chilò indô?”

“Ah, sce jënt savess insciö. Al é na roza jö dales raïsc che buculëia demez la scorza. Sce ai čiavass sö y la tuless fora, cherscessel indô pom d'or. Mo sce ai lascia mâ ester, jaràra a finì che l'légn sècia dl düt! Y sëgn dàste pa prësc na tria cun to sumiamënt. Se i à čiamó da me descedé n iade, te brançì tl col!”

“No, no, sëgn te lasci pa bëgn in pêsc.”

Insciö s'è l'malan indurmedi pur l'terzo iade. Can che al â indô metü man da russlé scioch'na laurs, sach! Fora cun l'terzo čiavëi!

L'malan é stluté sö in pè y â brançé la buna meda tl col.

“Sëgn te stranguri! I t'là dit, Diao de vedla!”

“Pu, prëi mâ tan bel de no! Che él pa che ne sumiëia nia datrai dër damat?”

“Či àste pa chësc iade indô sumié?” â l'malan urü savëi düt curiùs.

“I à sumié de n barcariöl che se lamentâ de mëssëi tres cundü jënt ia y ca pur n té gran rü. Al se stüfa tan y ne sà nia scioch'al pudess fa da gni lëde da chësc laur, ch'al fesc bele da tan d'agn!”

“Oh pür macaco! Sce al savess, tan scëmpla che la cossa é. Al prüm che sënta ite tla barca dessel ti mëte les parotes tla man y can ch'al é ia da l'atra pert, trà n

salt fora dla barca. Spo é l'ater sforzé de fa inant l'barcaiöl”.

Sëgn á la buna vedla i trëi čiavëis y savò les trei respistes.

Spo â l'malan pudü durmì inant zënya plü gni desturbé y descedé.

Söla doman, apëna che l'malan á albü daurì sü edli, âl debota gusté val'in prescia, zënya gnanca se lavé l'müs y inmalora ala čiacia dles animes.

La prossa vedla â spo tut la cargara inanter la gunela fora y l'â lasciada jö sön mësa. Ara ti â inè dé la forma da denant y t'en iade êl indô l'bel jonn dan da vëra. “Eco, sëgn; chilò àste i trëi čiavëis d'or”, ti àra dit. Či che l'malan à respongnü a mies trëi domandes, sperì che t'asis aldì.”

“Scee, buna mëda! i m'les recordi pa bëgn.”

“Insciö àste albü l'aiüt che te m'as damané. Sëgn pòste indô ji zurch da tüa bela Iolanda. Salüdembla tan!”

“Cënt y mile otés bel dilan, prossa mëdal!” â respongñü düt cuntënt l'bel jonn. Os aldisse bëgn t'en ater post, os. No jön l'infér”.

“Dilan dl complimënt y adio, čiamó n iade.”

“Adio y čiamó n iade dër bel dilan de düt.”

Apëna che Laurënz è ste fora dl'infér, él tosc ruvë pro chël gran rü, olà che chël dala barca aspetâ la resposta.

“Imprüma mësseste naota me cundü ia da l'atra pert dl rü, spo te diji scioch'al é da fa”, ti àl dit.

**Tavella Monica y
Angela Sorá
da S. Martin**

Da ji inant ê spo nosc Bel ruvê
dan la cité, olà ch'al manaciâ de
sicé l'gran lëgn da pom

“Spo pa”, â damané la guardia,
“ci sâste pa da se dì sëgn?”

“Jö apè al lëgn, sot tera ite, él na
roza che ti é pursura les raísc.
Lascede ñiavé sö y tuléla fora, spo
chersciaràl indô pom d'or.”

La guardia ê stada dër cuntënta
dla bela resposta. A inom dla cité
â l'jonn ciafë dui saç plëgns d'or
che ti ê gnüs ñiarià sön dui müsc
da ji inant sön so iade.

Al ruvâ spo ala cité dala funta-
na, ulà ch'al ne rugurô plü degun
vin.

“Aha”, â dit la guardia, “Chësta
va bun! Ci sâste pa spo da se dì,
bel jonn?”

“Ite insom la funtana, sot na
gran pera ite él n arosch che tëgn
sö düt. Lascede má chirì dô y
fajéle tó fora, spo gnaràl ñiamó plü
vin co denant!”

“Brau! Chël lasciarunse zënz
ater fa!”

Inèc da chësta cité â l'bun
Laurënz ciafë dui saç plëgns d'or
ñiarià sön dui müsc da se tó cun
ël.

Ara ê ñiamó stada lungia denant
che al ruvass a ñiasa da süa bela
Iolanda.

Ara ñiarià bele da vider jö. Spo
éra mä debota saltada jö a se l'bajé

Purnant ch'ai è sta ia dlà dal rü
ê l'jonn naota gnu fora de barca,
spo s'el ôt cuntra l'barcaiöl y ti à
dit: “Al prüm che sënta sön barca
pur passé ia l'gran rü, ti mëteste
les parotes tla man y te l'lasces
vël ruvène la barca. Can ch'i sëis
ia da l'atra pert, tìreste fora n salt
y te lasces che l'ater fejes to laur.”

“Y sce al ne l'fesc nia?”

“Al mëss!”

sö y damané scioch'ara â albü buté da ji al infér. Inè l'Re ê ruvé adalerch düt curiùs.

"Spo pa? M'àste cundüt i trëi čiavéis d'or?"

"Chilò i ëise!" â dit l'prinz te chël ch'al i tirâ fora de tascia.

"T'es propi inè ruvé adalerch cun cater müsc. Či pëis ch'ai à söl spiné! Ci àste pa te chi saè, sce i ne sun massa curiùs?"

"Ai é plëgns de munëdes d'or."

"Munëdes d'or?"

"Munëdes d'or, pepites, polver d'or y či sài iö."

"Mo, corpo dla lüna! Ulà àste pa ciafié da ruvé pro n té scioz, sce i pô damané?"

"Söl cunfin de to rëgn ài messé passé ia n té gran rü. Ia da l'atra pert él or amaca che an â mä bria de l'cöi sö."

"N'en ciafassi mo inè iö, pur l'cajo?"

"Bel čina ch'i urëis, mi bun Re!"

"Chësta va bun! Sanbëgn, la Iolanda poste te salvé tö, dal momënt che t'as sodesfat ales cundiziuns che i t'à metü dant..."

"Chësc me desmentiái čiamó de se di", â čiamó dit l'prinz, "can ch'i ruvëis pro chël gran rü, él un dala barca che se cundüsc ia dal atra pert dea al n'é degun punt, pur l'cajo ch'i esses inè os la idea de ji a se fa ite d'or."

"Va bun assà".

"L'Re, che ê purater n dër crutun, s'à bel snel čiarié ite n bel gran ruchsoch de proviant. Al ê senté sön so bel čiaval y inmalora

dér cun la buna lüna a se proveder d'or scioch'so jëinder.

Al â mëssé passé fora pur les dëus gran citès, scioch l'prinz y al s'ê fermé a marëna pro la funtana, ulà ch'al rugurô fora vin. Al s'en â buiü čina ch'al ê ste stüf.

"Chilò vâra propi extra bun", se punsâl.

Dô da n valgûgn dis de iade él bëgn spo ruvé finalmënter purmez a chël gran rü.

Spo ti âl fat mote a chël dala barca, che al l'ess traheté ia dal atra pert intratan che l'čiaval s'ë metü a zafé ailò dlungia pur impli inè vël súa punza.

L'barcaiöl ê atira ste pronto, él. Cun bela mainira âl daidé l'Re sentè ite te barca y t'en pér de minüç l'âl albü cundüt ia da l'atra pert.

Dailò âl dit al Re: "Piede mo dô chëstes parotes pur n pice momënt" y ti les â metü tles mans.

Spo âl trat n saltun fora de barca y cun n bel cighe se n'él ste. Insciö â l're mëssé ste tla barca a cundü jënt ia y ca pur l'gran rü y despaié jö a chësta mainira sù piçia.

Tan inant ch'al n'é ste valgûgn a ti dé l'«cambio», sarâl čiamó aldé-daincö ailò che al trahetëia y se stüfa a mort.

Pire Comploi

L'stivâ plëgn de vin

T'en ciastel dlungia l'Reno, chël gran rü che nasc tla Svizera, traversëia la Francia, la Germania y l'Olanda pur ji a finì tl mér dl Nord, gnël gonôt fat gran festa y barache' düta nöt.

Na sëra ê l'gran salôn, ulà ch'ai stê a mangé, plëgn de grofs, ritteri y d'atri inviés, a fa la baldoria y se lascé savëi bel.

Tla finada â l'grof dl'ciastel tut ca n bel stivâ nü, lâ metü sön mësa y â juté ite plëgn de vin.

Spo âl scraié che düc aldí: "Chël ch'é bun de bëire fora düt l'vin fora de chësc stivâ zënza lascé dô, ciafa da me n ciastel cun düt ñi ch'al è laite."

Düc chi che ê ailò, se nâ fat na gran morvöia y degügn ne s'imbastâ l'ann de purvé. A vignun ti savô la buiüda massa grana.

Cinamai l'capeziner dl ciastel, n tô de n brôde che tignô tröp vin, ne la vagâ nia a purvé.

Inanter chisc grofs y riteri n'él un bele valgamia vedl, plü tosc n gran cosce, ausé da bëir tröp.

Chësc s'á ciaré jö sü compagns un pur un, aspetân che valgûgn la vagass a tó ca l'buché dal vin, l'stivâ plëgn de vin, mo nia.

"Sanbëgn sce al n'è propri degügn che s'infida, spo pròi pa iö", al dit.

Al â pié ite l'stivâ cun döes mans y á metü man de bëire zënza lascé dô ñina ch'al n'un gnê plü fora na gota ne.

Spo s'él ôt ia cuntra l'grof dl ciastel y â dit: "Mi bun grof, to Silvaner à albü na buna saù! Co fossera pa cun n secundo ciastel? Da ji incérch cun n stivâ su ne vâra mine!"

Mo l'grof nâ nia l'pinsier de perde ciamó n secundo ciastel.

Insciö él gnü fora l'proverb: "Chël ailô ne n téggn n bun sitvâ, sce un téggn tröp vin zënza gni ciòch."

Pire Comploi

L'pros Pech

T'en cunvënt êl naota n pech dër de bun cœur, che á inom Wolfhart. La jënt dala meseria ti mená extra pièce.

Pur gauja de na gran süta êl rot fora na gran ciarestia te chël post y l'patüc da mangé ê tan alzé de prisc. La püra jënt jé mâ a schires dal cunvënt a perié dô na jopa cialda y n toch de pan têinder.

L'Pater Guardian dl cunvënt savô, che l'pech é na porsona tan onesta, iüsta y de bun cœur. Purchël ti àl surandé l'compito de ciaré che chisc petleri ciafass val'da mangé.

Mo can che al se n'â anadé, che al dê fora raziuns de pan valgamia abondantes a vignun che gnê a mazé a porta, àl metü man de se tumëi, che i capezineri instësc gniss n bel dé a trà ala cûrta y mëssass se duré fan.

Spo àl baié cun l'pech y chësc i á respognü, che al dô mâ ste zënza fistidi, che ai á pa bëgn farina assà da fa pan.

Mo l'Pater á impò dit al pech, che al dô mâ ciaré de sparagné ci ch'al ê mitl y partì fora les raziuns de pan mâ plü vigni secundo dé.

Tosc àl mëssé se n'anadé, che l'pech partì mâ fora inant vigni dé les raziuns de pan.

N dé ch'al n'ess nia pudü, l'àl incunté te porte gnon adalerch cun n gurmel plëgn de crafuns da partì fora ai petleri che aspetâ bele dan porta.

Al ti é jü purmez y l'â damané: "Ci àste pa chilò tl gurmel, ch'al é tan pënc?"

"Ziples, bun Pater", ti á respongnü l'pech.

Mo l'Pater ne ti l'â nia cherdüda y ti á fat daurì sö l'gurmel. Bel franco ch'al ê tomé fora blot ziples ia pur tera.

Mo l'Pater n'ê nia ste cuntënt de ci ch'al â udü. Al ê ciámó jü jö in ciánô a ciaré tl scrin dala blaa y al s'â dé na gran spurdüda, can ch'al â udu, ch'al é oramai öt.

Sce ara é insciö, se punsâle, n'unse plü bria d'i dé degun pan ai petleri, ch'i restarun instësc n bel dé cun nia!

Dér dessené àl fat cherdé adalerch l'pech y ti á dé na laurada.

"L'scrin dala blaa é oramai öt", àl dit. "Ulà urunse pa tó farina da fa pan inant, sc'i i ne sparagnéis nia?"

L'pros pech â ascuté sö cun gran paziëenza la ...laurada. Spo àl dit: "Mi bun Pater, chësta ne crëi nia."

"Vi mâ cun me y ciara instëss, sce ne t'ós nia crëi".

Insciö à l'capeziner dala blaa ciámó n iade mëssé daurí sö l'scrin. Spo êl plëgn de saç de blaa y al foss ste farina pur valgëgn agn düt l'païsc.

L'Pater n'ê nia bun de crëi a sü edli y á dit al pech: "Da sëgn inant cumana mâ tó pursura l'cunvënt, che tüa fede è cotan maiù co la mia.

Pire Comploi

Inèe n famëi dles bisces

Les trëi scincundes

Al ê naota n tè pür tescère dër dala meseria. Spo êl ruv  ail  tr i stud n  valgamia alaingrana. Ai â ud  ci straco ia ch' l â y ti â scinch  100 toleri.

Na ligr za  l impara, l'bun cose, y al   bele puns  d  ul  ch' l ess pud  s  ascogne.

D  alalungia ti  l naota  ciar  a chi bi scioldi desten s fora s n m sa.

La fomena n'  nia ail  in ch l mom nt y al n'i   sanb gn alb  dit nia, can che ara   ruvada adalerch.

“Amesa i burduns”, s l puns , “ail   l n post, ul  che deg gn ne ciafa mi scioldi.”

N iade che l'tescère   j  demez,  l ruv  adalerch ch l dai burduns y la fomena ti   cui  ad m ci ch'ara   abin  ad m y i   ven  pur n p r de craizeri.

Can che l'om   ruv  adalerch da s ra, ti mustr ra cun gran ligr za chi p c scioldi ciaf  da v ne i burduns.

“Ai, mo   spav nt”,   scrai  l'tescère, “t'ar s pa fat ch l?”

“ iodi pa nia? Val' le.”

“Pu, al   100 toleri d'or ascug n s amesa ite! N'i  ste ud ?”

“Eco scioch'ara va a ne d  mai nia a t ua vedla!”

D  da n ann  l ind  ruv  adalerch chi tr i stud n  a ud i, scioch'ara st  cun l'bun tescère,

sce al sâ cumpré na vaçia o val'da vire.

Ai se nâ albü fat na gran morvöia a udëi, ch'al â ñiamó na maiù meseria co denant.

Can che al ti l'â albüda cuntada sö scioche ara ê jüra, se n'ai mené piçé y ti â indô scinché 100 toleri. Sanbëgn, ch'ai ti à albü racomané de mête plü averda chësc iade. A süa vedla n'i âl indô albü dit nia. Chëst iade âl ascugnü i toleri tla condl dl cëinder, dër bel ite amez.

Jüda éra avisa indô scioch'l prüm iade. Al ê ruvé adalerch un che cumprâ adüm cëinder da fa jafa, bel avisa indô n dé, che l'tescère ê demez a dé jö na peza a un che se l'â albüda apustada.

La buna mëda ê stada cuntëntiscima de baraté ite l'cëinder sön trëi toç de jafa.

Dô da n ann ruvâ adalerch i trëi studënç pur l'terzo iade cun la speranza, ch'ara foss jüda damì chësc iade. Deperpo êra ñiamó jüda peso.

“Pür macaco este bëgn pur-dërt”, ti â dit un al pür tescère.

“Ci jôl i dé de bun vin a na vaçia”, â dit l'secondo.

“Na maiù matada co te dé ñiamó scioldi a te ne savessi iö”, â dit l terzo.

“Da te ne gnarunse mai plü sce te fejes inscio cun nüsc scioldi.”

Denant co s'un ji, ti ài ñiamó sciuré dan i písc n tò de plom. Spo se n'ësi jüs dessenà.

L'tescère â cuiü sö l'tò de plom y l'â metü te stüa sön balcun.

Dô da n pice strüf ravâl ada-

lerch l'vijin, un che jê vigni dé a pié pësc cun süa rëi.

“Bun dé, Genio”, l'âl saludé, “n'esses nia val'tô de plom o zënza val'de pesoch da taché mia rëi da la fa ji sot?”

“Ara me desplësc, mo té patüc n'ai franco nia plü”, â dit l'tescère y ti â dé al Filipo l'tò de plom sön balcun.

“Dër bel giula n Genio”. L prüm pësc ch'i abini, te dài a te “Va bun assà. Ci saràl pa pur n té tò de plom? I ne sà impò ne ci fa impara”, â dit l'tescère düt cun-tënt.

Defata dô gnê l'Filipo cun n bel pësc da dui o trëi chili y al n'â zedü, cina che l'bun tescère â mëssé pié dô.

Can che Filipo se n'ë ste, â l'tescère tut ca l'pësc y l'â taié amesa fora cun n curtel.

Tla punza âl ciafé bindebò na gran pera. Al l'â metüda sön balcun al post dl plom, ch'al â dé al vijin.

Da sëra, can che al metô man da gni scûr, â chësta pera metü man da sluminé. Plü scûr ch'al gnê y plü ch'ara sluminâ, scioche na lüim!

“Chësta scé é na dërta pera”, â dit l'tescère ala vedla.

“An pô propi l'aduré pur na lüim!”

Spo l'âl ñiamó óta a na mainira ch'ara luminass sura düta la stüa.

La sëra dô ruvâl adalerch n scior a ñiaval. Da passé dlungia la ñiasia ia àl udü sön balcun chësta sor de na pera sluminâ a na té moda.

Al â archité, ê gnü jö de čiaval, â tlucuré a porta y ê jü te stüa a se cunscidré jö la pera plü avisa.

“M’la dëis pur 10 toleri?” âl damané l’tescère.

“I ne la vëni nia”.

“Gnanca pur 20 toleri ne?”

“No gnanca pur 20 nel!”

Mo l’scior ne zedó nia. Al â mené sö l’prîsc čina 1000 toleri, dea ch’al ê n diamant, che ess valü čiamó cotan deplü. Pur 1000 toleri ti l’âl dada l’tescère y al ê deventé t’en iade la pursona plü rica dl paísc.

Mo la ultima parora messâ avëi la vedla.

“Àste udü”, àra dit, “sce iö n’ess nia dé ia dui iadi 100 toleri, ne fossun nia tan riè. De chësc pòste bel avisa me di giulan a me!”

Pire Comploy

L’tru dl malan

Nia dalunc da Frankfurt, sö insom n crëp él čiamó aldédaincö les ruvines de n té gran čiastel da udëi.

Dan da valgûgn cënt agn él ailò da čiasa n gran Ritter che â inom Falkenstein.

De sü descendënè n’él ste valgûgn che è deventà vëschi dla gran cité de Trier.

Niade él ruvé ailò n bel cavalier, che â albü imparé a cunësce la fia dl scior. Ai â metü man de s’urëi dér bun y l’riter ti l’â damanada a so pere pur urëi la maridé. Mo l’gran scior ne t’impudô nia a chësc riter. Spo, impè de i dé súa fia, âl mâ metü man de l’tó n pü pur l’nës, scioch’an disc.

“Mia fia ciafëis bëgn”, âl dit, “mo mëssëis fa n tru sö pur l’crëp, che i mëss fa tan na gran roda da ruvé purmez al čiastel. I à prescia y l’tru ói avëi fat te na nöt! Chësta é mia unica cundizion pur ciafë mia Iolanda.”

La cossa ê impossibila! Inèc sce al foss ste mile y mile lauranç cun zapuns y badîs a lauré, ne fossera nia jüda te n tëmp tan cùrt da fa n tru fora pur n crëp tan dür scioch’chël.

Dér cun la ria lüna se n’â mëssé ji demez l’pür Kuno. Al à tan la ria lüna, che al ê jü tla Tera Santa a bate cuntra i Türç. Al ê dér bun da bate, dea che al chirì mâ plü la mort dô ch’al s’â dé ala despera-

ziun. Mo la mort ne l'à nia urü
çiamó tan adora.

L'bun riter punsâ dé y nöt a süa
bela Iolanda y n'ê bun de s'la lascé
ji fora dl cé.

Spo êl mâ indô gnü zruch a
ciasa.

Cun pinsiers, che ti fajô dér më,
rudâl incér chël gran crëp ia, ulà
ch'al è l'ciastel de Falkenstein
lassura.

Al ess aldi tan gion notizies dla
bela jona tan da urëi bun. Spo
çiarâl mâ demestrù sö pur chël
crëp tandür y rí da desfà.

Al s'è senté jó y baiâ cun vël
instëss, scioch'an fesc datrai:
"Chilò n'él degüna forza umana
che pô daidé. N striun pudess
magari ester bun de fa val'... aiai!
Halt!" Al i è gnü inmënt
scioch'valgûgn l'ess albü cherdé.

Al â npü çiaré intoronn y â udü
n zbergl dala capuza rossa. Al
çiarâ fora dér da vedl cun la frunt
plëna de sanisc, fora de na té gran
sfëssa y baiâ cun na usc dér de
morvöia.

"Kuno, çiodì lâsceste pa çiavé
sö te mi paísc pur chirì arjënt? Te
me desturbes la pêsc. Óste udëi n
tru fat amesa chisc crëp fora?
Óste te fa tüa la bela fia dl
Falkenstein cassö sura l'crëp, che
pënsa mâ tres a te y n'ê buna de se
mête l'cör in pêsc?

Sce ara é inscio, impurmëteme
na cossa y dà juramënt d'la
mantignì!"

Chësta mainira de rajoné ti â
salpü al riter na cossa dér de
morvöia, nia manco co l'apariziun

improvisa dl vedl zbergl.

"Él mo magari na ria tentaziun
dl malan?" se punsâle. "Me damané
mo l'anima pur ci ch'i mëss
t'impurmëte?"

Spo â l'riter damané l'zbergl:
"Ci óste pa da me?"

"Impurmëteme sön tüa parora
da cavalier, che bel induman, can
che al mët man da gni dé, dàste
l'ordine de fa pro tües caves dal
arjënt y düc i tunëi.

Mi zbergl pudess bëgn ausé ite
ega a fa sufié chi che laora tles
mineures, mo chël n'urunse nia fa.

Sce tö te m'impurmëtes solene-
mënter ci ch'i t'à damané, vëgnel
bel insnöt metü man de lauré y
induman, can che al vëgn sö
l'suredl, pòste bele raité sö dal
Falkenstein cun tó çiaval, a ti
daidé recurdé ci ch'al t'à albü
impurmetü."

Chësta ti á extra plajü al riter.
Al ti â atira dit de scé al zbergl y
s'è lascé jó a purvé de durmí. Can
che al è naota gnü nöt, â bele metü
man çizé de busié sö dal ciastel.

N splundramënt y n drumbla-
mënt! Na vera de zapuns, picli y
badís. Al n'ê di mile té dici mandli
tacà te na corda, che runciâ y
desparâ cun l'badi.

Da duman adora, apëna che
l'gial â albü çianté, è ste l'tru fat!

Can che al spizurâ sö l'suredl ia
dô na té munt, è l'Kuno senté düt
cuntënt sön so çiaval y raitâ ia dô
tru sö dlun sonàn l'cor.

Sö dal ciastel s'un fajô düc na
grandiscima morvöia, cis l'grof
Falkenstein.

Plü ligrëza âl ñiamó cun l'bel tru, che ti ê gñü fat. Al n'ess bëgn mai, mai cherdü na té cossa, tan deplü ch'al â mā albü mené na cuinaria.

Na té cossa êl mā l'AMUR bun da fa.!

L'Grof Falkenstein â sanbëgn mantignì süa parora y á propi fat gni so fre, l'vesco, a dé adüm i dui che s'urô tan bun. Al ê gñü fat na

noza y n nozun, ch'â duré plü dis.

Sanbëgn che l'riter Kuno â inèc mantignì ci ch'al ti â impurmetü al zbergl. Al â dé ordine de fa pro dütes les mineures dal arjënt cun sü tunèi.

Aldédaincö êl mā plü na sëmena che va sö pur l'crëp y ai ti disc tres ñiamó "l'tru dl malan".

Pire Comploi

I ultimi dal Comun de Mareo nasciüs sot a l'Austria.
Can ési spo nasciüs?

Marçés

IENER-JENÉ

ai 4. a Bornech y Urtijëi - ai 25. a Tlüses.

FORÀ

al 1. a S. Laurënz - ai 15. a Badia
- ai 22. a Bornech - ai 24. a Tlüses.

MERZ

ai 14. a Bornech - ai 16. a S. Laurënz - ai 19. a Pursenù - ai 30. a Longega.

AURÌ

ai 11. a Bornech

MÀ

al 1. a Badia - ai 3. a Tlüses - ai 9. a Longena - ai 11. a Bornech - ai 26. a Pidrô.

JÜGN

ai 6. a S. Martin - ai 14. a Pursenù

- ai 23. a Longega - ai 24. a Bornech y Tlüses.

IULI

ai 22. a Bornech

AGOST

ai 9. Bornech - ai 10. a Tlüses.

Setëmber

ai 12. a Bornech - ai 14. a Tlüses
- ai 21. a Al Plan - ai 25. a S. Martin.

OTOBER

ai 4. a Badia - ai 7. a S. Laurënz -
ai 23. a Pidrô - ai 26.27.28. a S. Scimun-Bornech.

NOVËMBER

ai 8. a S. Martin - ai 11. a S. Laurënz - ai 18. a Bornech.

DEZËMBER

ai 5. a Bornech.

Notizies:

Ciastel Grandiasa da La Ila

Munts ladines

*Munts ladines,
ciantades da liëndes de resc y regines;
munts benedides,
incoronades da crusc.
Munts flurides te mile curusc.
Munts arpades,
cunservades cul laur di antenaç.
Munts bagnades dal assuius
de tiradöms y sotusc.
Munts ralegrades dal sonn de ciampaneles.
dai cighi de famëis cuntënç,
che verda sü armënc,
sön pastöres morjeles.
Munts batüdes dal vänt,
curides de näi d'invêr,
ciarpedades da foles de jént,
tacades cun cordes de fer.
Munts ruvinades,
venüdes,
sfrütades.
Munts arpades
pur gnì cunservades y sconades,
pur gnì surandades
te bunes cundiziuns
ales atres generaziuns.*

P.B.

Chertes da Nadè

(pur fa n pü punsè)

STËRES

*Stères che slumina tl firmamënt,
stères, record de n gran avenimënt.
Stères de stran, de papìre d'arjënt,
fates pur ornamënt.
Stères sura la porta dl nobl alberch
che pîta süa lerch
ala jënt.
Stères de nosc Nadè!*

CIANDËRES

*Çiandëres söla gherlanda d'advënt,
te na stüa de buna jënt.
Çiandëres che inviëia a perié,
vigne dé.
Çiandëres sól lëgn da Nadè.
Çiandëres, ornamënt dla mësa dl rich,
canche al vëgn cenè.
Çiandëres de nosc Nadè!*

Mituns dl Jachin da Lungiarü: Johanna, Fefa y Veneranda

LËGNS

*Lëgns pici y gragn,
lëgns d'aodlagn.
Lëgns bi vërc sot la nëi,
sëgn de speranza
a mez l'invér.
Lëgns sënza sconanza.
Lëgns taià, sacrificà,
venüs söi marcià.
Lëgns portà tles stües y infurnîs.
Lëgns sentà a mesa i païsc,
sënza raïsc,
reclam pur foresti tardîs.
Lëgns de nosc Nadè!*

NËI

*Nëi che toma bel plan.
Nëi che arsësc chitamënter
söl têt, söla sì, söl lëgn, söl boscùn.
Nëi da zacan!
Romantica vijiun,
sostituida sëgn da n canun
che spöda süa nëi
dlun buràn.
Nëi de nosc Nadè!*

STÜA

*Stüa moderna,
stüa da paur.
Stüa fata sciöche al alda,
stüa buna cialda.
N lëgn da Nadè dlunch da odëi.
La cripele, sc'ara va bun,
sön val'scür balcun.
Al post d'onur la televijiun.
Stüa sëgn da Nadè!*

SCINCUNDES

Scincundes de pêsc y d'amur,
scincundes che Gejù s'á portè,
les dërtes scincundes da Nadè!
Scincundes reclamisades,
cumprades, nia urtades, baratades.
Scincundes dla jënt.
Pur orëi ti fâ a düc l'cuntënt,
vëgn gonot sciuré al vënt
l'dopl paiamënt.
Scincundes de nosc Nadè.

FESTES

Festes aspetades,
dër dejiderades,
da püç veramënter sintides
pur ci ch'ares é.
Festes da Nadè.
Festes strabaciades,
sacrificades pur sochedì
chi dal schì.
Festes dla gran abondanza,
dla pücia dodanza
tl mostrè ci ch'an à ciafè
pur bravè.
Festes de nosc Nadè!

P.B.

Čiasa de Comun i agn dl 1930 a S. Martin

Marmolada

*Marmolada, munt de dlacia y nëi,
dles Dolomites superba regina,
düc ti ciara cun respet y plajëi
a tüa alta frunt che tan bel slumina.*

*Marmolada, na liënda ô se tò a dî,
che söl funz de to gran dlacià
da n tëmp se destenô coi curusc plü bì
de chi da Fodom les munts y i prà.*

*Marmolada, bel'a mesa l'isté
dess ester tomada l'eterna tüa nëi,
pur castié n paur che sön munt â restlè,
impé de fà festa a Maria dala Nëi.*

*Marmolada, regina dlaciada,
che t'alzes superba tl firmamënt,
tan de jënt de tè inamorada
t'à dè süa vita cun gran ardimënt!*

*Marmolada, to gran dlacià blanch,
tratan la próma gran vera dl monn,
à odü rogoròn ince tröp sanch
de soldâs che tomâ döt intoronn.*

*Marmolada, munt tan chirida,
ince l'Papa é gnü a te ciafè,
y tüa piza de neures curida
a santa Maria âle cunsagré.*

*Marmolada, tan intravaiada,
ciarpedada da foles de jënt,
püra regina cun cordes tacada,
che mai po te dè la beleza de n tëmp?*

P.B.

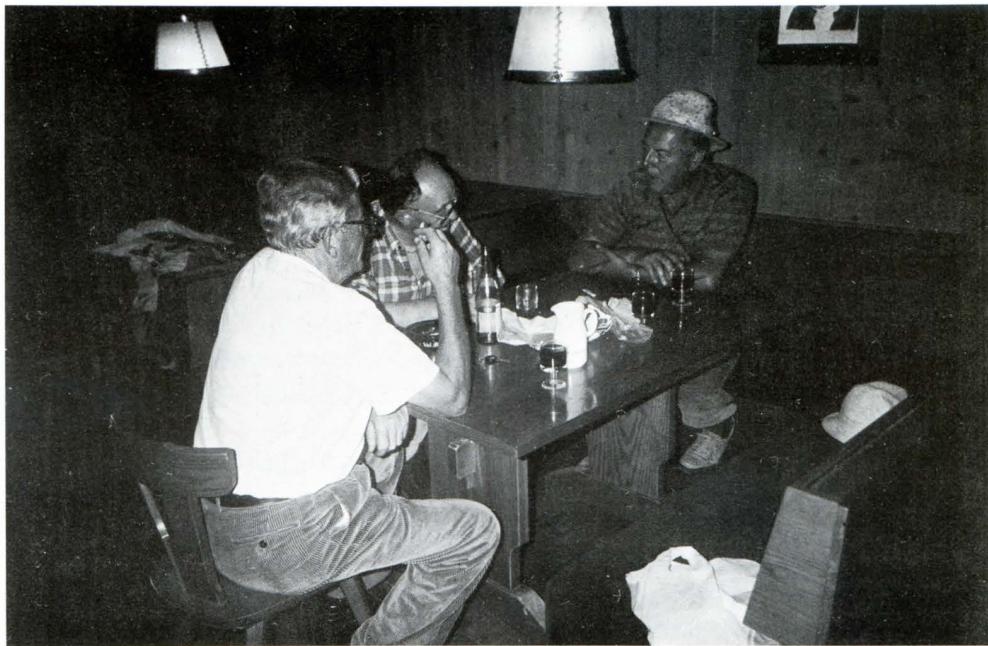
La roda de Pütia

Da man dërta: Otto, Merch y Edi cun Jarone dl Cheder

An palsa - sot Pütia

Da sëra denant co se despartì

Chi dla roda de Pütia

L'sotescrit urô ciámó fa na té picia cronich de chi dla "Roda de Pütia".

Che é pa chi dla roda de Pütia? Chësc inom s' ài mā instësc metü sö. Al é amîsc dles munts, dl studio, dl ciánté, de profesciun y vocaziun.

L'pröm iade éra gnuïda fata l'ann 1956. Laprò èle, pur nominé valgûgn: siur Pire Rubatscher dl Maier, siur Nando Pupp, siur Angel Dapunt, siur Albino Pezzei, Ing. Dr. Vijo Pupp, Dr. Paul Tasser (laota studënt), Otto

Rubatscher (laota studënt de Musiga), l'sotescrit, val furesto dl Hotel d'Antermëia y i atri ne me recordi nia.

Laota messân pa fa döt cant a pè, da ciasa demez; al n'ë mine strades: da Rina, Antermëia, Börz, Forcela de Pütia, Schläuterhütte y retour!

Al ê amez isté. A scuranta nöt sunsi rovà sön pré dl Maier sot Pütia a mangé gnoch da zigher, ch'i ân bele aposté da doman. Furchëtes êl sanbëgn massa pü-çes, purchël mëssânsé mefo s'un

ziplé adöm a valga moda. Te ciasota êl mâ n té rí romun de lóm che vardô y i messân la maiù pert ste impè, ñiudì ch'i n'ân apëna lerch te chë picia stüa de ciasota. I gnoch te cop somiâ de té picia lói, mo ai ê bugn. I ân pa bëgn fan!

Ruvà a ciasa sunsi dô mesanöt, sanbëgn döt a pè. Al é gnü ñianté, cighé y cunté y bel él ste, ch'i dijôn de orëi fa vign'ann na té roda de Pütia. Ara é inèe garatada – mâ dui iadi nia, dea ch'i ne sciafiân nia de s'abiné pur val'gauja.

De chi dla pröma “roda de Pütia” n'él mâ plü – ñi ch'i sà – trëi in vita. In döt n'unse fat ñina l'ann passé 30. Inèe n bel iubileo.

Feter vign'ann n'en gnôl inèe de nüs laprò, ater co i ultimi agn nia plü. I vedli murî fora y chi che é restâ, é inèe tröp ite pur i agn.

Sc'i i dijun inèe roda de Pütia, purchël ne la fajônse pa nia dagnora incér Pütia o sön Pütia, mo i sun inèe jüs ite a Nanteras, spo unse fat Munt d'Adagn, Jù de Crusc, Juvac, Schlüterhütte, Lungiarü, plü gonot ca pur i prà de Pütia, Göma, Vaçiara, Cianéor, datrai inèe sön Moarberg, Forcela da Rina, dër gonot spo unse fat la Munt da Rina cun Col dal Lé, Lé da Rina y Val dal lé (ailò ciafan dagnora na buna marëna).

Al gnô cunté stories, matades da rì. De chël vers é l'Otto y l'Edi i majeri. Al n'en gnô cunté de inozéntes, de sterscesc y dër de stersces, öna indô l'atra, sciöche ares foss tadaces te na morona.

Al gnô sanbëgn ñianté, cighé y

fat aurela cörta a vigni moda.

Chë pera da murin ailò dan ciasota dl pré dl Maier sot Pütia savess da n'en cunté de vigni curù.

Al é veramënter n dé de recraziun, olà che an se desmëntiâ düè i fistidi, pëisc y crusc da vigni dé, pur ruvè spo a ciasa cunténè de spirit y de corp.

Y ñi ch'al ne gnô ñianté! Oramai düè chi che tulô pert, é de bugn ñiantadùs.

Sanbëgn che al ne falâ mai sön chisc iadi de bunes liagnes sciömiades, de bun cioce, crafuns de furmënt y püces de siara y laprò, si capisce, valgünes botses o angostares de chël “bun”. Chël ól pö ester pur fa la buna löna. Insciö stal bele scrit tla Scritöra!

Valgügn iadi tulôl inèe pert amisc da Bornech o da Pursemù.

Dér da rì él ste in chël iade ch'i sun ruvà ite a Nanteras a cöje liagnes. I ên pa bëgn da 10 a 12 y vignun messâ mefo porté val'. Inultima êl ruvè adöm n té gröm de patüc, ch'i n'en mai bugn da l'desdruje, inèe sce düè chi furesti che gnô da Pöz jö, n'en ciafan val'toch.

Na “Hetz” unse albü spo cun berba Poidl, l'vedl famëi dla munt de Nanteras, cun chël tlap de ñioures y chël gran bëch. Chël gran bëch à na té gola ai zigareç, ch'al n'en ess mangé sö na trafich deplëgn. Spo éra impormó gnüda bela. Edi, nosc compagn, à ñiamó na botsa o döes de vin y al se punsâ: “Co fossera mo da incio-

ché sö chël bëch? Či fajessel mo?
Gnissel mo dër mat?"

Sön sones de pan ti âNSE dê ite a
chël bëch oramai döt chël vin, ch'i
ân avanzé.

Savëise, či che chël bëch à fat
dedó? Al é jü ia te n té plan dô na
brüscia a se pone y durmì, spo
l'unse albüda!

Vigni roda de Pütia s'à dé val'
record cun nos pur nosta vita da
vigni dé, datrai pesočia, datrai
bela, datrai ria, datrai da legre-
mes, mo dagnora döt cant a onur

dl gran Dî, che s'à dé la bela y
gran Pütia.

Tles foto odunse la "roda de
Pütia" dl'ann 1988, i ultimi com-
pagns che vëgn inè vedli, mo che
tëgn čiamó fora y la fajarà inant,
čina ch'ai é bugn de mené na iama.
30 agn de "Roda de Pütia"!

Ai jogn oress di l'sotscrit:
"Fajede inè os val'de té. Al porta
ligrëza y é n bun lian nanter
amisc!"

Morlang A.

**Franz Kostner dl Hotel "Zirm" da Corvara, ai 16.7.1911
al à complì i 80 agn dl 1988**

Cronich

L'Papa a Weissenstein

Tla cronich scriunse sanbëgn dagnora, èi che é ste l'ann passé. Mo döt cant ne vëgnel pa impò ne scrit, ñiudi che döt ne vëgnun nia a l'savëi y al n'é pa gnanca döt dër important.

De té avenimënè dles families dess les families instësses se noté sô te val'liber y inscio fa na cronich de familia, che foss pa dô

da valgügn agn dër interessant y important inè pur la storia dl païsc, mo ñiamó plü pur la storia de na familia. Purvede mo da fa val' de té. I arëis instësc na gran ligrëza laprò.

Co é pa spo ste l'tëmp l'ann passé? I mëssun dì y i ne podun nia mintì y i mëssun veramënter dì, che l'tëmp é ste generalmënter

L'Papa a Weissenstein cun l'Vësco Mons. Wilhelm Egger

bun y inèc dër bun pur nos dla Val Badia.

Düc se recorda ciámó spezial-mënter l'otober zënza apëna na broja y cun i prà ciámó bì verc.

Sc'i un lit y odü, ch'al é suzedü de gran temporài y inèc catastro-fes pur gauja dl tëmp te d'atres valades y te d'atri païsc, spo mëssunse nos dì, ch'i sun gnüs stravardà.

Cun les racoltes podunse inèc ester cuntènè, dötes les categories: i paurs, i lauranè de vigni sort - chi che à orü laurè - y sanbègn inèc chi che laora cun i furesti, d'isté y d'invêr.

Purchèl unse pa bëgn dötes les gaujes da s'inslené jó dan Chëlbel-dì y ti dì dilan cun dötes nostes forzes.

L'temp é ste zirca inscio: la plü gran nëi pur l'inyér 1987/88 (za 40 cm a S. Martin) é gnüda ai 25.11.1987 (S. Caterina). De dô él spo gnü frëit y inscio à la nëi tignì scialdi pur döt l'invêr. I pröms dis de iener é sta scialdi möi cun plöia y val'cm de nëi. Döta l'atra pert de iener él püch frëit, datrai impü curì y i ultimi dis dër bel.

Da forà é l'temp ste dër bel cun les nöts plüdere frëides. Ai 24.2. n pü de nëi.

Çina a mez merz él spo ste da vënt, datrai na té picia crosta de nëi. Dô mez merz bel y bun cialt çina inultima. L'aisciöda é veramënter gnüda adora, zirca trëi edemes plü adora co l'ann denant.

Auri è ste n mëis dër d'aisciöda y da sorëdl, datrai n pü da vënt (22 dis da sorëdl). L'ultima edema él ia pur l'dé da sorëdl y bel y da sëra plöia.

Les prömes vidunderes ân bele odü ai 16. de merz. D'atri agn n'odòn bele magari denant, mo spo s'un jôres indò; l'ann passé éres restades chilò çina amez otober (17.10). Ares à sintì l'aisciöda adora.

Mà é ste môl, mo nia frëit. Dal

19.5. al 22.5. plü frësch. La maiù pert él danmisdé bel tëmp y bun cialt y domisdé ia plöia grossa. Dal 23. al 25.5. dër bel tëmp y bun cialt; i ultimi dis plöia. (ai 31.5. bel).

Jügn é ste dër desvalì: la 1. edema scialdi frësca cun plöia, la secunda pur l'plü dër bela, spo baratâl jó: duí o trëi dis bel y duí trëi dis da plöia; dër bel tëmp dai 19-23.6. L'ultima edema da plöia.

Iuli à metü man cun plöia y jó spo inant çina ala fin cun bel tëmp y bun cialt danmisdé y plöies grosses söla sëra. Ai 14.7. nëi çina jó a 1600 m. Iuli é inèc gnü cun de gran tëmporài, mo chilò da nos zëenza gragn dagns.

Agost mët man sciöche iuli: danmisdé bel y domisdé plöies (ai 4.8. gran plöies). Insciö val püch o tröp inant çina ai 14.8. (dër cialt), spo duí dis plöia, spo él da plöia y frësch çina ai 27.8. (plöies da S. Berto).

Setember mët man cun plöia (nëi alalt). Dal 3 al 12. dër bel tëmp, spo 3 dis plöia y frësch. Dal 18-30.9. dër bel tëmp.

Otober: Çina al 3.10. bel, spo scialdi plöia y frësch çina ai 7.10; dai 8-9. bel, spo indò plöia çina ai 12. (ai 12. nëi çina 2500 m). Spo bel çina ai 17.10; dai 18. d'ober inant scialdi plöia, mo inèc bel tëmp y degun frëit. N bel otober zëenza brojes y zëenza frëit. An pô sparagné n gröm d'ore da scialdé.

Plü inant ne sài nia, ciudi ch'i à messé dé jó l'scrit dla cronich. An spera che la nëi ne vëgnes nia dër

adora, spo d'invêr ti n'augurunse bëgn dër dassënn a chi che l'adora y a chi che l'à ion.

Cai é pa spo sta i gran avenimënc pur la jënt de nostra valada tl'ann 1988.

Dal 16-18. de jägn à indó tröc omi y jogn tut pert ala prozesciun de Jeonn. Ai disc, ch'al n'é ste da 700 a 800 y chësc é sanbëgn dër n gran numer. Inèc l'veesco diozejan Mons. Wilhelm Egger à tut pert. Döt é jü bun y an se cunforta bele ala prozesciun de Jeonn dl 1991.

L'ater gran avenimënt é ste, che l'Papa Jan Paul II. é gnü te nostra diozeja, a Weißenstein, a ciafè la jënt de Südtirol ai 17. de iuli. Sanbëgn che dër tröc ladins à inèc tut pert y an disc che al se n'é abiné in chël dé sö Weißenstein da 35 a 40 mile. Püch denant é ste l'Papa a ciafè la jënt de Nordtirol a Desproch. Ai ladins i savôl bel, che l'Papa i â inèc dit ai ladins val'pur ladin.

Plü important fossel pa mefo, ch'an se recordass n pü y metess in pratica tla vita da vigni dé, ci che l'papa à orü se mëte a cör. Chël foss mefo bëgn plü dërt co l'ater. Düc à albü na buna y bela impresciun y chël é bëgn inèc val'de dërt. Dan 200 agn êl ruvén n papa l'ultimo iade te nüsc païsc. Bëgn valgëgn de nostra jënt jona, jogn y jones, é jüs a pè sura i jus ia a Weißenstein.

L'ultima domënia d'agost à chi da S. Martin fat la bela festa iubilara de 300 agn dlijia de S. Antone a Piculin. Gonót vëigun

jënt che vëgn te chësc santuar a perié. Chi da S. Martin va trëi iadi al'ann in prozesciunn a Piculin: da S. Florian, in jöbia dles Crusc y in S. Antone. In st. Antone vëgn inèc la prozesciun da La Val a Piculin.

« « » »

Recordé orunse inèc, ch'al è mort siur Bruno Majoni in Nadé dl 1987 a S. Martin, olà ch'al è ricoveré te ciasa da Palsa. Al è nasciù a Cortina d'Ampëz ai 6.9.1915, gnü cunsagré prou ai 29.6.1939; al à lauré sciöche caplan a Badia, Marô, Türesc, S. Ciana y sciöche curat a Fortëza y sciöche curat y degan a Badia dal 1964 al 1982. R.I.P.

Sanbëgn orunse inèc recordé siur Angel Dapunt, monsignore y canonico on., mort a Balsan ai 14.4.1988.

Al è nasciù a Badia, Sotrà, ai 11.12.1912, cunsagré prou ai 29.6.1936; al è ste caplan a S. Martin, curat a Andraz da Fodom y Antermëia, spo dal 1956 ciina al 1973 degan a Cortina d'Ampëz. In punsiun âl ciámó daidé tla Cöra a Auer pur sis agn y spo él gnü a Pursenù, olà ch'al â na picia abitaziun y laurâ dër tröp cun scì libri y articli de storia ladina (Storia dl Santuar da La Crusc). Al â inèc metü adöm poesies (pur l'teater "Fanes da zacan"). R.I.P.

« « » »

I scriess ion inèc tla cronical val'dl sport, mo al n'é degëgn che

me mëna notizies. Mo i orun impò recordé ch'al é gnü inauguré laota de setember la plaza dl sport a Rina.

Na gran plaza dl sport él bele a La Illa y chëra d'Al Plan ési tl laur da fa.

L'sport é dërt c'ina ch'al é sport, mo can ch'al rüva tl fanatismo y tl industria, spo n'él nia plü sport. De chësc vers ne fossel nia püch da dì y da scrì.

“ “ ” ”

Dla pert dl turismo mëssunse dì, che la sajun da d'invêr y inè chëra da d'isté é stada dér buna de vigni vers y i aldissun inè ailò da ringrazié Idî. Ala fin di faç vëgnel pa döt da vël.

“ “ ” ”

Či che regardëia l'ativité dl'ert te nosta valada, mëssunse dì, ch'al é gnüt fat diversces mostres d'ert de artisè dla valada a Corvara, tl Istitut Ladin a S. Martin, a Al Plan y inè valgunes fora decà.

Sö La Val él inè ste na bela mostra d'ert de Guido Tavella y spo amez isté na mostra d'artejanat di artejagn da La Val, olà che tröpa jënt é jüda a ti ciaré y ti à plajü.

Ai 20. de novëmber gnaràl indô fat les eleziuns di raprejëtanè dla

Provinzia y tla Regiun. Sciöche ares va fora, ne sài nia ciámó da se dì, mo val'fossel mefo impò da dì y chilò aressi porté dant, ci che chë gran personalité de nosta Provinzia, bele dadì mort, canonicus Michael Gamper, à dit n iade: "Was du von deinen Vätern ererb't, erwirb es, um es zu behalten". Pur ladin zirca insciö: "Či che t'ás erpé da tü antenaç, tèle sö y mantëgnel inant".

Nüsc antenaç n'è nia bandires, che s'ojô dô vigni vënt, mo al è jënt de caracter y de parora y ai à solememénter impurmetü cun i dicì y cun i scriç de orëi dagnora ester tiroleri.

N popol che vënn sü antenaç, se vënn se instëss.

I mëssun dì, ch'i l'un bëgn dér, dér buna y chësc é n sëgn, ch'i sun gnüs tratà bëgn. Orunse propi se mëte cun chi che é tratà plü mal?

Al n'ë nia dërt da fa fosch ci che é blanch, mo sc'i orun ester jënt de caracter, spo dessun ti ciaré ala realté! Y sëgn s'augurunse ciámó n iade döt l'bun pur corp y anima y l'Calënder ladin s'augüra, ch'al pòis ruvé te vigni familia dla valada y inè te d'atri posè.

A s'udëi.

Pur l'Calënder ladin
Morlang A.

Cornîsc de vigni sort
y por vigni gust
Gran lîta de chedri,
spidli y vidri artìstics

Milesi Mario

GLAS DEKOR

BORNECH
Strada S. Laurënz, 25
Tel. 0474 / 21474

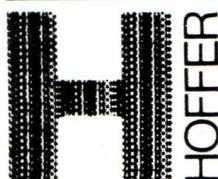
Lates de decoraziun y por cornîsc, cornîsc por chedri, cornîsc ti stil baroch, portaretraç, cornîsc de metal cun rampins de segürtè, chedri, stampes artistiches, raprejentaziuns figurales, composiziuns modernes, motivs religiusc, insijiuns, cuntrades, ciüf y natöra morta, chedri de tiers

Leč, leč da plumin,
plumàc, madroc.

La plüma vègn
puzenada.

Blanćiaria cul inom
cuji ite: da mësa,
da bagn, da let,
da čiasadafüch.

MAX HOFFER HOTELTEXTIL

Pur Ôsc Hotel: Blanćiaria da Max Hoffer Hoteltextil al engros
39031 Burnech, Str. Beda Weber 28 Tel. 84424

—

CASSA POPULARA

N BEL DE' ADORARA' VIGNUN
NA BONA BANCA

BORNECH, STRADA ZENTRALA, 30
TEL. (0474) 21122

dales 8.05 cina ales 12.55
dales 15.30 cina ales 16.55

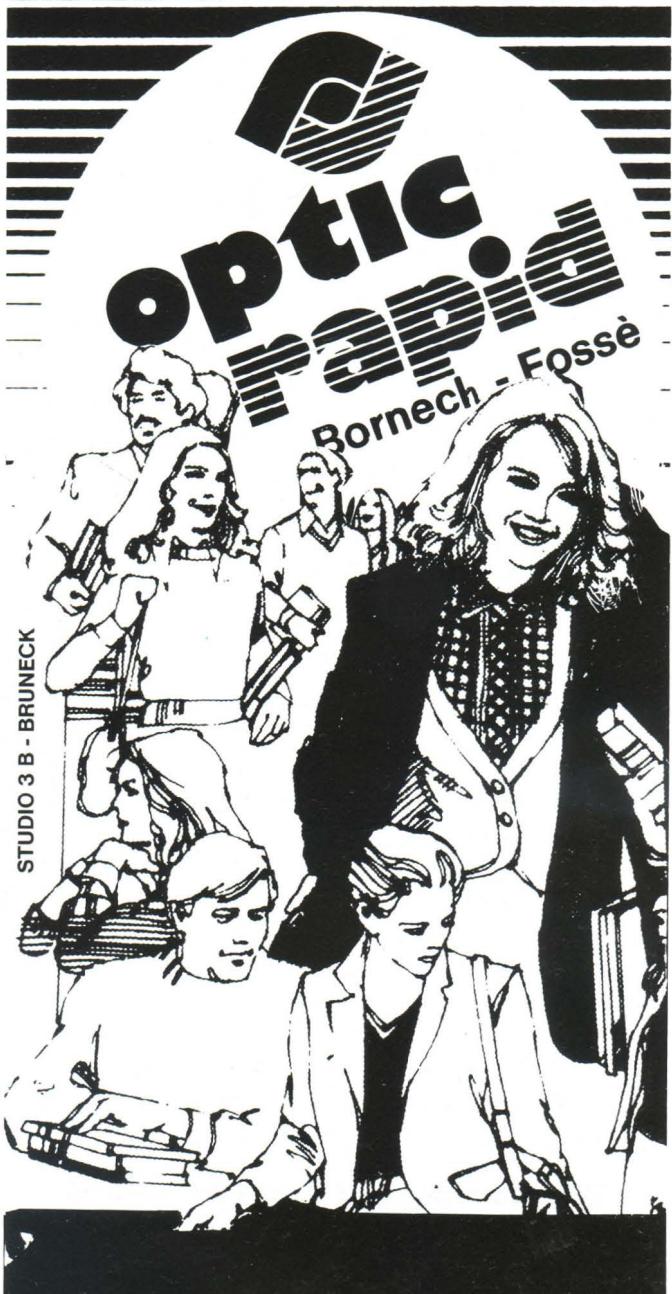
Ich freue mich auf's Bad

**E. INNERHOFER AG
BRUNNECK**

DANTESTRASSE 1
TEL. 0474/ 85133 – TELEX 400519

Canch'ara va de Ösc edli!

STUDIO 3 B - BRUNECK

La lîta completa!

Odlá ala moda
oldá da soredl
odlá da jí coi schí

Aparaç da fá jó
y döt ci che ala laprò
diascops y
svilup de fotografies

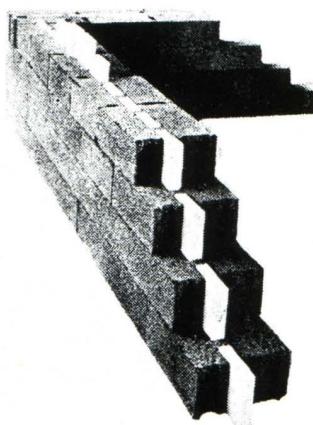

Rôs da ciarè dalunc
telescops
ipsometri
microscops
staziuns
meteorologiches
y termometri

BRUNNECK · STADTGASSE 27 · TEL. 0474 · 84551

PARËIS TIMPLI é gunot gauja de maratia

Parëis timpli nascel, sce la tempa-
tûra daite dal mûr arsësc sot chëla dla
ciamena. Na garanzia cuntra chësc,
gauja dal têmp ves pîta - ince pa na
temperatûra dér bassa tles munts - n
mûr de ziedli LECA. Punsede a chësc
bele denant che mët man da frabiché!

Leca

Lecablock. 39030 Gais, tel. 0474/54143

Leca - Mat. 39055 Leifers, tel. 0471/950367

Rinner OHG. 39021 Latsch - tel. 0473/73035

... o pro osc sciacher de material da frabiché.

RESTORANT y PIZZERIA "LA MAJUN" a LA ILA
Tel. 0471/847030

Butëga

SPORT KOSTNER

Kostner Walter & Co. Snc

Curvara

Tel. 836117

**Articli de sport - CONFEZIUNS
Folieć y Suvenîrs**

De vigne sort de roba - Mangiarìa

gaderform
Longega

CIASA
DE AREDAMËNT
Tel. 0474/51178

Düc üsc dejiders por s'arjigné ite la ciasa po gni ademplis.
Al vëgn fat:

čiaſesdafüch modernes y rustiches
ſtöes dô plajëi
čiamenes da dormì por families y por ghesć
de vigne ſort de mebli de cualité sön mosöra.

Gnide a čiaré o telefonésse!

AUTOELETTRICA - PUMPES A INIEZIUN

Sîs eletriches - Autoradio

GROHE
MARTIN
ELEKTRO · DIESEL

39031 BRUNECK · Schornweg 4 ·
☎ 0474/85420 · Part. IVA: 0067 334 021 2

FRENDEMETZ S.r.l.
G.m.b.H.

ÖRI DA SCIALDÉ DL'

Agip

PIDRO - BADIA (BZ)

Tel. 0471/843133 - 843170

HEINRICH FRENA & Co.

BORNECH - Strada Europa 20
Tel. 0474/85718

- ufize de consulenza assigurativa
- rappresentanza de compagnies primarie nazionales y esteres d'assuraziun:

ZURIGO Assigüraziuns (Soc. svizra)

SAPA S.p.a. Assigüraziuns

R + V Allgemeine Versicherung AG
(grup Raiffeisen y Banches Popolares)

VITA (Compagnia de Siigüraziuns söla vita) (Soc. Svizra)

TOLÉDE CUNSEI DA NOS PUR ESTER SIGÜSC DE ESTER BUN ASSIGURÁ

**OSTA BUTÈGA
SPEZIALA PUR:**

- material isolant termoacustich studié apostá
- produc da stagné l'èga conesciüs y purvà fora
- "Fließmittel" senza clòr por petuns de cualité
- produc de têr de gran valüta
- l' nü cadrel termich POROTON
- material da frabiché de dütes les sôrts pur l' tèmp d'aldedaincö

Laprò cunsëis de jënt spezialisada da:

Alfred y Carlo CASTLUNGER

**S. MARTIN
Tel. 53.119**

Fej laurs de fer batü a man por ciases privates, hotì y botèghes; feriades de finestra y de porta, crusc da mort, de bel patùc por informà la ciasa y por scincundes. Fej ince cintônes por guanç da zacan y massaries de fer por paurs.

C. AMBACH

OHG
SNC

BUTËGA ELECTRO - TECNICA BORNECH

Strada Zentrala nr. 62 — Tel. 85 2 39

Se pîta

Aparaç dla Radio y Televijun de marches talianes y forestes - Gramofons y plates - Magnefons - Mascins da lavé y frigidaires - Plumac electrisc y aparaç da assüé i čiavëis - Soprësces - Mascins dal caffé - Aparaç electrisc da to jö la berba y duc i atri aparaç electrisc

BUTËGA DE LIBRI Y PAPIR

BORNECH

Strada Zentrala, nr. 54

Tel. 85 1 46

- Papir - libri - folieč - roba d'ufizio
- Chertes - Articoli de scola y de hotel
- Gran lita de albums pur fotografies - Chertes da cartè
- Articli da scincuda - Chertes turistiches

POR OSC INTERESSE: Sce ëis da cumprè

Mascins da cujì

Mascins da lavè y dütes les atres mascins pur ciasa de vine sort d'aparac electrisc por ciasa, da pozenè func, dla-ciadöres

Radio y aparac dla Televijun

Electro PAUL DAPOZ

LA ILA Tel. (0471) 847005

Al vëgn cuncè mascins da cujì "Necchi" y fat d'atres reparatures

BORNECH - Tel. 85348

La Butëga spezialisada por:

- Tepihs - Cultrines -
- Drapamënta por mobilia

BLANČIARIA DA LET Y DA MESA

ELECTRO OHG/snc

RADIO MAIR - Bornech

Tel. 85247 — Strada Zentrala nr. 70

BUTÉGA SPEZIALISADA POR:

Radio
Televiùn
Impianç stereo

HOME-COMPUTER

Mascins da lavé
Dlaciadoies
Forgurés a gas y electrisc

Plates y cassëtes de musiga - Reparaziuns de radi y aparać TV

Anton Mariner

Robes d'or y d'arjënt

Ores a partichel

Copes y medaies

Robes de pelter y de latun

BORNECH - Strada Zentrala 45
Tel. 0471/21204

VIDER Y PORZELANN
MASSARIES POR ČIASA Y ČIASADAFÜCH, HOTEL Y USTARIA
PATÜC DE ČIASA
COSES D'ERT POR LA ČIASA
ARTICLI POR SCINCUNDES

K. NEUHAUSER

BORNECH - Tel. 85 2 97

PEZZEI HANNI + CHRISTIAN

BORNECH - Strada Michael Pacher - Tel. 85811

ARTICOLI DE GUMI Y DE PLASTICA:

Ros de gumi por bagnè lurt - Manti, gormà, mancëces
y stivà de gumi - cioi a cone (Keilriemen) - Anì de
gumi por mascins dal lat - Condles, bozes y copes de
plastica - Tovaises de mësa - Tapeç de plastica y
ros de plastica y ros pur la condüta da l'ega.

Düc Üsc dejideri por s'arjigné ite la čiasa pò gnì ademplis
Ciaféis da nos in gran lîta
MEBLI de vigne sort y grandëza

T E P I H S

MEBLI FAÇ SÖN MESÜRA pur vignun l' dërt in qualité y prisc.
Al vëgn ince dé cunsëis dl mestir in chësta materia.
Gnide a se ciafé y a udëi tla

Čiasa di Mebli

PEINTNER

SAN LAURËNZ - Tel. 86 3 28

Federico Ploner

39030 PEDEROA

Tel. (0471) 843120

- fej laûrs da spangler sön têt*
- met sö finestres de têt*
- fej bandles por l' ega ćialda*
- fej vasches de ram por ciüf*
- desdlacia condütes dal' ega*

C O N F E Z I U N S

Sport ciasa "Roch"

Corvara - Pescosta

Nö a Bornech

Roba por bürô
Registri - Formulars

HERZOG - DIET-STR. 3/B BORNECH / DIETENHEIM - Tel. 20360

puercri

D. Schönhuber srl
GmbH

39031 BURNECH · Tel. 0474/85425

LA BUTËGA SPEZIALISADA:

- pur bel porzelann, pur spidl fin y arjënt ütl pur ciasa,
- pur patük da rì da fà belaîta.

L'HOTEL SERVICE

a prîsc bâsc, bona qualitë y in gran lita.

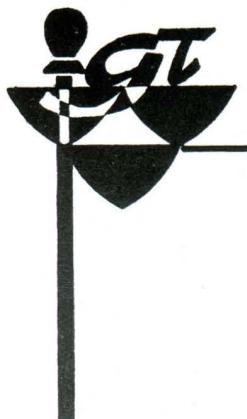
H. STAUDACHER

BORNECH — Strada Zentrala, 50 — Tel. 85 3 61

La butëga spezialisada por roba de coran de moda y de patük por iadi
Na gran lîta de patük por scincundes

LA GRAN LÎTA Y LA BONA QUALITE'

ACUNTENTËIA DÜC ÜSC DEJIDERI

Canche urëis dorturé sö la ciasa, sciöche:

- depënje les talares
  - fa bela la falzada
  - o inçë méter ite d' atri func
  - y fà stramëses de plates de ghips
- cherdéde la firma de

GUIDO TAVELLA

LA VAL - Tel. 0471/843116

Sport Tony

LAILA

Tel. 0471/847026

Confeziuns - Guanć "Trachten" - Roba da mangé
Articoli de sport - Chertes y Folieç

**TÜRENWERK
KIENS**

G.m.b.H. S.r.l.

BLASBICHLER & RUBNER
Tel. 0474/55225 - 55208

PASTICCERIA - KONDITOREI

R. WINKLER

BORNECH - Strada de Cité 9
Tel. 0474/84635

Tortes desvalies por noza - complì i agn - sant inom
"Confetti" por noza - batejimo - crejima - próma comuniun

DROGHERIA SPEZIALISADA - PERFÖMERIA
- CORSETTERIA - CORUSC - ARTICOLI DE -
COSMETICA Y ARTICOLI SANITERS - ERBES
ROBERT von ZIEGLAUER

Tescere d'ert

G A I D R A
de Iaco Schuen & Co. OHG/snc

PEDEROA

VISITATE BESUCHEN SIE

SPORT - SOUVENIR - FOTO

S. VIGILIO DI MAREBBE · ENNEBERG
Tel. 5 12 56

articoli sportivi - Sportartikel
abbigliamento sportivo - Sportbekleidung
articoli da regalo - Souvenirs
giocattoli - Spielwaren
articoli fotografici - Fotoartikel
artigianato locale - Heimische Kunst

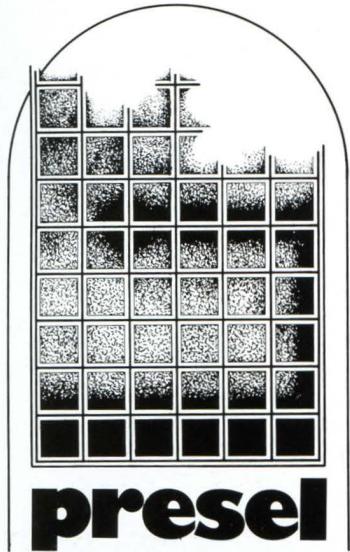
DITA

TISCHLEREI

MIRIBUNG PAUL - ĆIAMPLÓ / LA VAL
Tel. 0471 / 8431 95

**De vigni sort de mebli sön mosöra
stöes - ćiasadafüchs - ćiamenes**

Stamparia
PRESEL

Bulsan
Streda Roma 69

Edizions y depliants
a culëures -
D'uni sort de stampac!

*N valgönes
publicaziuns
dl Istitut Ladin
“Micurà de Rü”*

Libri por mituns

- Amalia Obletter / Pio Baldissera: **Tone y la condla dal lat** 23 pl. 1980 (lires 7.000)
Elisabeth Ties / Amalia Obletter: **I crëp slauris** 23 pl. 1981 (lires 7.000)
Alvijo Daltone / Amalia Obletter: **Ciüria Chécena** 23 pl. 1981 (lires 7.000)
Elisabeth Ties / Amalia Obletter: **Moltina y crëp alt** 28 pl. 1984 (venü)
Ćiantè cun plajëi, ćianties y rimes por mituns 210 pl. 1985 (lires 15.000)
Amalia Obletter / Marlis Frenademez: **I dódesc frëdesc che fej la pëia** 30 pl 1986 (lires 8.000)
Erica Senoner / Marlis Frenademez: **Sories de tiers** 52 pl. 1987 (lires 8.000)
Richard Scarry: **Dizionario ladin dolomitan**; 77 pl. cun na presentaziun badiota y por gherdëna de 30 pl. 1987 (lires 10.000)

Religiun

- Laldun l' Signur:** pl. 928 1984 (lires 15.000)

Musiga

- Nos ćiantun.** Liber da ćianties dai Ladins dles Dolomites pl. 141 1981 (lires 5.000)
Usc dles dolomites. Ćianties dai Concursc por composiziuns y armonisaziuns 1979 y 1980; pl. 106 1981 (lires 18.000)

Beletristica

- Angel Morlang: **Fanes da zacan.** pl. 135 1978 (lires 10.000)
L'ultimo jüch de Georg Stöger-Ostin; pl. 80 1983 (lires 3.000)
Felix Dapoz: **In banun. Rimes;** pl. 82 1983 (lires 10.000)
Le maradët de tony gerlin y Anton Maly, traduziun de lustina y Ulrich Willeit; pl. 90 1984 (lires 3.000)
Catarina Lanz, La möta da spinges de Max Tribus, traduziun de Lydia Zingerle; pl. 54 1984 (lires 3.000)
Angel Morlang, **Sonn de ciampanes. Românn;** pl. 108 1988 (lires 10.000)

Êrt

- Jan Matî Pescoller, **Depenjadù y decoradù 1875-1951;** pl. 47 1988 (lires 7.000)

DÜT VA...

Liberté zenza confins

Fiat Panda 4x4

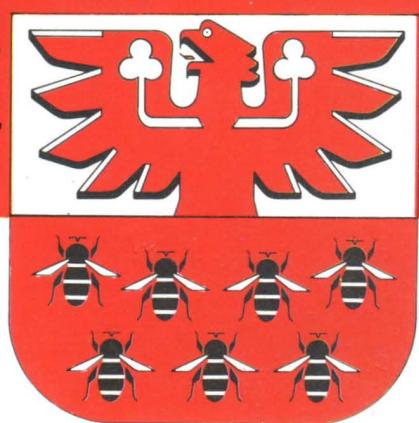
Ara Tira con cater rodes

AAA
AUTOHAUS MOSER
BRUNICO/BRUNECK - Tel. 84312

FUJINES AUTORISADES
F. Rottonara - LAILA
A. Vallazza - PIDRÔ

Por
tū sciodi
l'miù
post

**Cassa di Sparagn
dla Provinzia
da Balsan**

Vi a tacunsié!